'मुना' (मासिक बाल प्रकाशन)मा प्रकाशित बाल कथाको अध्ययन एवम् विश्लेषण

त्रिभुवन विश्व विद्यालय, सप्त गण्डकी बहुमुखी क्याम्पस,
नेपाली भाषा शिक्षा विभाग, भरतपुर, चितवन
स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्षको
नेपा.शि. ५९८ को प्रयोजनार्थ
प्रस्तुत

शोध पत्र

शोधार्थी

सरोज दवाडी

त्रि.वि. दर्ता नं. ९-२-२४०-३८९-२००५
क्याम्पस रोल नं. १४४/०६५
दोस्रो वर्षको परीक्षा क्रमाङ्क: २४००१३५

नेपाली भाषा शिक्षा विभाग
सप्त गण्डकी बहुमुखी क्याम्पस
भरतपुर, चितवन,
वि.स.२०६९ (सन् २०१२)।

सप्त गण्डकी बहुमुखी क्याम्पस
शिक्षा शास्त्र सङ्काय
नेपाली भाषा शिक्षा विभाग

निर्देशकको सिफारिस-पत्र

नेपाली भाषा शिक्षा विभाग अन्तर्गत स्नातकोत्तर तह, दोस्रो वर्षको नेपाली भाषा शिक्षा विषयको नेपा.शि. ५९८ पाठ्यांशको प्रयोजनार्थ प्रस्तुत **'मुना' (मासिक बाल प्रकाशन)मा प्रकाशित बाल कथाको अध्ययन एवम् विश्लेषण** शीर्षकको शोध पत्र शोधार्थी **सरोज दवाडी**ले मेरो निर्देशनमा तयार पार्नु भएको हो । उहाँले यस शोध पत्र तयार गर्न निकै परिश्रम गर्नु भएको छ । यस शोध कार्यबाट म पूर्ण सन्तुष्ट छु । अतः यस शोध पत्रलाई आवश्यक मूल्याङ्कनको लागि नेपाली भाषा शिक्षा विभाग, सप्त गण्डकी बहुमुखी क्याम्पस समक्ष सिफरिस गर्दछु ।

शोध निर्देशक

....

सह प्रा. भवनाथ सडौला
नेपाली भाषा शिक्षा विभाग
शिक्षा शास्त्र सङ्काय
सप्त गण्डकी बहुमुखी क्याम्पस
भरतपुर, चितवन

मितिः २०६९/०४/२२
(सन्. ०६ अगष्ट २०१२)

कृतज्ञता ज्ञापन

'मुना (मासिक बाल प्रकाशन)मा प्रकाशित बाल कथाको अध्ययन एवम् विश्लेषण' शीर्षकको प्रस्तुत शोध पत्र त्रि.वि. अन्तर्गत शिक्षा शास्त्र सङ्काय अन्तर्गत नेपाली शिक्षा विषयको स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको नेपा.शि. ५९८ पाठ्यांशको आंशिक आवश्यकता परिपूर्तिका लागि तयार पारिएको हो ।

सर्व प्रथम यस शोध पत्रलाई तयार गर्न मेरो समस्यालाई कहिल्यै बोझ र झन्झटका रूपमा नलिई हरतरहले सहयोग गर्नु हुने शोध निर्देशक आदरणीय गुरु भवनाथ सडौलाप्रति हार्दिक कृतज्ञता व्यक्त गर्दछु । त्यस्तै विभागीय प्रमुख पूर्ण बहादुर अधिकारीप्रति पनि कृतज्ञ छु । यस शोधको शीर्षक चयनदेखि शोध पत्र तयार गर्दासम्म सल्लाह सुझाव दिनु हुने विभागीय गुरूहरू विष्णु प्रसाद सापकोटा, रमेश प्रभात र विन्दु पौडेलप्रति पनि कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । शोध पत्र तयारीका क्रममा आवश्यक सामग्री उपलब्ध गराउन सहयोग पुऱ्याउने सप्त गण्डकी बहुमुखी क्याम्पसको पुस्तकालय, त्रि.वि. केन्द्रीय पुस्तकालय, शिक्षा शास्त्र सङ्काय पुस्तकालय र गोरखा पत्र संस्थानप्रति हार्दिक आभार व्यक्त गर्दछु ।

यस शोध पत्र तयार पार्दासम्म अमूल्य समय, श्रम, माया र अर्थले सहयोग पुऱ्याउनु हुने मेरो प्रेरणाका स्रोत पुजनीय बुबा मार्कण्ड राज दवाडी, आमा मीरा दवाडी प्रति जन्म जन्मान्तर ऋणी रहन्छु । मलाई शोध पत्र तयार पार्दाको अन्तिम गन्तव्यसम्म तन र मनले सहयोग गर्ने मा अञ्जना (झरना), स्वामी सुनिल भारतीलाई सदैव हृदयभरि राखिरहने छु, साथ-साथै यस समयमा गुरू ओशो र स्वामी ज्ञान शाहिललाई पनि सम्झन चाहन्छु ।

त्यस्तै मलाई सधैं चाँडै शोध पत्र तयार गर्न झक्झक्याउनु हुने भिनाजु नारायण अधिकारी, दिदी सिर्जना अधिकारी, बहिनी सुधा दवाडी, भान्जा-भान्जीहरू अभिनव अधिकारी, दीक्षा अधिकारी, समीक्षा अधिकारी, साथीहरू रेखा काफ्ले र रामु कार्की र भाइ सुजन मरहट्ठाप्रति सदैव आभारी छु ।

अन्त्यमा, झन्झट नमानी सफा, शुद्ध टङ्कन गरि दिने आत्मीय दाजु गौतम मैनालीप्रति समेत धन्यवाद ज्ञापन गर्दै आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि मूल्याङ्कन समिति समक्ष यो शोध पत्र पेश गर्दछु ।

शोधार्थी

सरोज दवाडी

विषय सूची

परिच्छेद-एक

शोध परिचय २

१.१. शोध शीर्षक २

१.२. शोध प्रयोजन २

१.३. समस्या कथन २

१.४. शोधको उद्देश्य ३

१.५. पूर्व कार्यको समीक्षा ३

१.६. अध्ययनको औचित्य ६

१.७. शोध विधि ८

१.८. शोधको सीमाङ्कन ८

१.९. अध्ययनको रूपरेखा ९

परिच्छेद–दुई

सैद्धान्तिक परिचय १०

२.१. बाल कथाको सैद्धान्तिक परिचय १०

२.१.१. बाल साहित्यको परिचय १०

२.१.२. बाल साहित्यको स्वरूप ११

२.१.३. बाल कथाको परिचय १२

२.१.४. बाल साहित्यमा कथा विधाको महत्त्व १३

२.१.५. नेपाली बाल कथाको विकास क्रम १४

२.१.६. बाल कथाको विषयगत वर्गीकरण १७

२.१.७. बाल कथाका तत्त्वहरू २१

२.१.८. आयु वर्गका आधारमा बाल कथा २६

२.१.९. पाठ्य पुस्तकीय बाल कथा र पाठ्य पुस्तकेतर बाल कथा २८

२.१.१०. बाल भाषाको परिचय ३०
२.१.११. बाल कथाको भाषा ३१
२.२. शब्द भण्डारको सैद्धान्तिक परिचय ३२
२.२.१. शब्द परिचय ३२
२.२.२. शब्दको वर्गीकरण ३३
२.२.२.१. स्रोतको आधारमा शब्दको वर्गीकरण ३३
२.२.२.२. कार्यको आधारमा शब्दको वर्गीकरण ३४
२.२.३. बाल कथामा शब्द भण्डारको महत्त्व ३९

परिच्छेद-तिन

'मुना' बाल पत्रिकामा प्रकाशित बाल कथाको स्वरूपगत विश्लेषण ४१
३.१. सन्दर्भ ४१
३.१.१. कथानक ४२
३.१.२. पात्र ५९
३.१.३. परिवेश ६२
३.१.४. उद्देश्य ६५
३.१.५. संवाद ७२
३.१.६. भाषा शैली ७६
३.१.७. चित्र र रङ्गको व्यवस्थापन ८२

परिच्छेद–चार

"मुना" बाल पत्रिकामा प्रकाशित बाल कथाको विषयगत वर्गीकरण ८८
४.१. बाल कथाको विषयगत वर्गीकरण ८८
४.१.१. 'मुना' बाल पत्रिकामा प्रकाशित बाल लोक कथाहरू ८९
४.१.२. 'मुना' बाल पत्रिकामा प्रकाशित मौलिक बाल कथाहरू ९०
४.१.३. 'मुना' बाल पत्रिकामा प्रकाशित अनुदित बाल कथाहरू ९३
४.१.४. 'मुना' बाल पत्रिकामा प्रकाशित बाल चित्र कथाहरू ९४

४.१.५. 'मुना' बाल पत्रिकामा प्रकाशित बाल विज्ञान कथाहरू ९६

परिच्छेद–पाँच

'मुना'मा प्रकाशित कथाहरूको शब्द भण्डारगत विश्लेषण ९८

५.१. पद वर्गको आधारमा बाल कथाको विश्लेषण ९८

५.१.१. 'रमाको औंठी' (बैशाख अङ्क) कथामा प्रयुक्त शब्द भण्डार ९८

५.१.२. 'मनचिन्ते रूख' (जेठ अङ्क) कथामा प्रयुक्त शब्द भण्डार १००

५.१.३. 'बाह्रो बर्डिवा' (असार अङ्क) कथामा प्रयुक्त शब्द भण्डार १०२

५.१.४. 'शीर्षक के हो ?'(साउन अङ्क) कथामा प्रयुक्त शब्द भण्डार १०५

५.१.५. 'शीर्षक के हो ?' (भदौ अङ्क) कथामा प्रयुक्त शब्द भण्डार १०६

५.१.६. 'भविष्यवाणी' (असोज अङ्क) कथामा प्रयुक्त शब्द भण्डार १०८

५.१.७. 'अभिभावकको कर्तव्य' (कात्तिक अङ्क) कथामा प्रयुक्त शब्द भण्डार ११०

५.१.८. 'रङ्गीन माछा' (मंसिर अङ्क) कथामा प्रयुक्त शब्द भण्डार ११३

५.१.९. 'रोशन मुसुक्क हाँस्यो' (पुस अङ्क) कथामा प्रयुक्त शब्द भण्डार ११६

५.१.१०. 'आशिर्वाद' (माघ अङ्क) कथामा प्रयुक्त शब्द भण्डार ११८

५.१.११. 'शीर्षक के हो ?' (फागुन अङ्क) कथामा प्रयुक्त शब्द भण्डार १२०

५.१.१२. 'बुधवा बन्यो बाल साहित्यकार' (चैत अङ्क) कथामा प्रयुक्त शब्द भण्डार १२२

परिच्छेद–छ

निष्कर्ष र सुझाव १२५

६.१. निष्कर्ष १२५

६.२. सुझावहरू १२८

६.३. संभावित शोध शीर्षकहरू १३०

सङ्क्षेपीकृत शब्द सूची

अप्र.	-	अप्रकाशित
आ.दी.	-	आचार्य दीक्षित
उप प्रा.	-	उप प्राध्यापक
डा.	-	डाक्टर
नेपा.शि.	-	नेपाली शिक्षा
ने.भा.शि.वि.	-	नेपाली भाषा शिक्षा विभाग
नं.	-	नम्बर
प्रा. लि.	-	प्राइभेट लिमिटेड
वि.सं.	-	विक्रम संवत
सह प्रा.	-	सह प्राध्यापक
सं.	-	संस्करण
त्रि.वि.	-	त्रिभुवन विश्व विद्यालय

परिच्छेद–एक

शोध परिचय

१.१. शोध शीर्षक

प्रस्तुत शोधको शीर्षक **'मुना (मासिक बाल प्रकाशन)मा प्रकाशित बाल कथाको अध्ययन एवम् विश्लेषण'** रहेको छ ।

१.२. शोध प्रयोजन

प्रस्तुत शोध पत्र त्रिभुवन विश्व विद्यालय सप्त गण्डकी बहु मुखी क्याम्पस, चितवन, नेपाली भाषा शिक्षा विभाग अन्तर्गत स्नातकोत्तर तह, दोस्रो वर्षको नेपाली शिक्षा विषय (नेपा-शि. ५९८) पाठ्यांश प्रयोजनका लागि प्रस्तुत गरिएको छ ।

१.३. समस्या कथन

"बाल साहित्य" शब्द एक तत्सम शब्द हो । **'बाल'** र **'साहित्य'** शब्दको योगबाट बाल साहित्य शब्द निर्मित छ । यसबाट नै साहित्य बाल बालिकाहरूसँग सम्बन्धित छ भन्ने बुझिन्छ । **'बाल'** भन्नाले बाल बालिकालाई बुझाउँछ भने **'साहित्य'** शब्दले मानिसको आन्तर्निहित सिर्जन शील क्षमतालाई दर्शाउँछ । यसरी सामान्यतः बाल साहित्य भन्नाले बाल बालिकाका लागि उपयोगी सामग्री वा उनीहरूका लागि लेखिने र उनीहरूले लेख्ने कुनै साहित्यिक रचना बुझिन्छ । बाल साहित्यका विविध शब्दहरूमध्ये बाल कथा पनि बालकको सम्पूर्ण पक्षहरूलाई ख्याल गरी रचना गरिन्छ ।

नेपालमा प्राथमिक तहमा बाल कथाको पठन पाठन हुने गरेको छ । यसरी विद्यालय तहमा पाठ्य पुस्तकमा समाविष्ट कथाहरू नै बाल बालिकाको सम्पूर्ण पक्षको विकासमा सहयोग नगर्ने हुनाले थप पाठ्य पुस्तकइतर सामग्रीको खाँचो पर्दछ । यसरी बालकको चौतर्फी विकासका निम्ति विभिन्न प्रकाशकहरूले बाल पत्रिका प्रकाशन गरेको पाइन्छ । त्यसमध्ये २०४७ सालदेखि **'मुना'** बाल साहित्यिक पत्रिका प्रकाशित छ । यसले गर्दा कोही अभिभावकहरू आफ्ना सन्तान (बाल बालिका)को सवाङ्गीण विकास गराउन **'मुना'** बाल पत्रिकाको नियमित ग्राहक बनेको पनि पाइन्छ भने कोही बाल बालिका भने स्वयम् पढ्न जागृत र उत्प्रेरित देखिन्छन् ।

'मुना' बाल मासिक पत्रिका नितान्त बाल उपयोगी सामग्री हो । बालकको शारीरिक, मानसिक र संवेगात्मक पक्षलाई ख्याल गरी विविध साहित्यिक रचना गरी **'मुना'** मा प्रकाशन गरिन्छ तापनि बालकको यो सम्पूर्ण (शारीरिक, मानसिक, संवेगात्मक, सामाजिक, आर्थिक आदि) पक्षलाई मध्य नजर गर्दै के निर्माण गरिएको छ त? ती साहित्यिक रचनाहरूमा पनि अझ बाल कथाहरू बाल उपयोगी छन् ? ती कथाहरूले बाल कथालाई असत् मार्गमा नलगी सत् मार्गमा लैजान्छन् ? जस्ता यावत् कुरालाई लिएर एउटा शोध पत्र तयार पारिएको छ ।

यसैले यस शोध शीर्षक **'मुना (मासिक बाल प्रकाशन)मा प्रकाशित बालकथाको अध्ययन एवं विश्लेषण'**मा निम्न लिखित समस्याहरू रहेका छन्ः–

- **'मुना'** बाल मासिक पत्रिकामा प्रकाशित बाल कथाको स्वरूप कस्तो छ ?
- विषयगत दृष्टिले ती बाल कथा के कस्ता छन् ?
- बाल कथाहरू शब्द भण्डारका दृष्टिले उपयोगी छन् ?

१.४. शोधको उद्देश्य

प्रस्तुत **'मुना (मासिक बाल प्रकाशन)मा प्रकाशित बालकथाको अध्ययन एवं विश्लेषण'** शीर्षकको शोध पत्रको उद्देश्यहरू निम्न लिखित रहेका छन्ः–

- बाल कथाको स्वरूप पत्ता लगाउनु,
- बाल कथाको विषयगत वर्गीकरण र विश्लेषण गर्नु र
- बाल कथाको शब्द भण्डारगत विश्लेषण गर्नु ।

१.५. पूर्व कार्यको समीक्षा

कुनै पनि अनुसन्धान गर्नुभन्दा पहिले त्यस विषयसँग सम्बन्धित पहिले भइ सकेका अनुसन्धानहरूको अध्ययन आवश्यक छ । वर्तमानलाई विगतले गतिशील बनाउने हुँदा आफूले गर्दै गरेको अनुसन्धानलाई उद्देश्य मूलक बनाई सही मार्गमा प्रत्यक्ष अप्रत्यक्ष रूपमा सम्बन्धित पूर्व अध्ययनको विशेष महत्त्व हुन्छ । पूर्व कार्यको अध्ययनबाट नै आफूले गर्न लागेको कार्यमा अगाडि त्यस्ता कार्य भए/नभएको बारेमा जानकारी हुन्छ ।

पाठ्य पुस्तक सम्बद्ध विधाहरूको विश्लेषण तिनको अध्ययन अनुसन्धान हुने क्रमको सुरूआत भई सकेको भए तापनि अतिरिक्त ज्ञान र सीपको स्रोत ठानिने बाल पत्रिका सम्बद्ध

विधाहरूको अध्ययन अनुसन्धान कम भएको पाइन्छ । बाल साहित्यको अध्ययनमा बाल कथाको स्वरूपको दृष्टिले पनि बाल कथालाई हेर्ने र शब्द भण्डारका दृष्टिले समेत विश्लेषण अध्ययन गर्ने कार्य नभएको र सामान्यतः बाल साहित्यमा मात्र केही विश्लेषण भएको भेट्टाउन सकिन्छ ।

क) **चूडा मणि बन्धु** प्रधान सम्पादक रहेको **बाल साहित्य** (२०४९) पत्रिका बन्धु स्वयम्ले नै **"समाजमा बाल साहित्यको भूमिका"** (लेख)मा बाल साहित्यको महत्त्व माथि प्रकाश पारेका छन् ।

ख) **जनक प्रसाद हुमागाईले "नेपालमा बाल साहित्यको स्थिति"** (लेख)मा नेपाली बाल साहित्यको प्रारम्भ र विकास क्रम सहित बाल शिक्षाको उद्देश्यबारे चर्चा गरेका छन् ।

ग) **रञ्जु श्री पराजुली**ले **सुनकोसी** पत्रिकामा **नेपाली बाल कथाको विकास क्रम** (२०५३) लेखमा नेपाली बाल कथाको विकास क्रम र प्रवृत्तिहरू देखाएकी छन् र त्यसमा मुख्य मुख्य उपलब्धिहरू समेत औंल्याइएको पाइन्छ ।

घ) **जनक प्रसाद हुमागाई**ले **नेपाली बाल साहित्य** (२०५६)मा बाल साहित्यको चिनारी, केही बाल साहित्यकार र बाल पत्रिकाहरूका अवस्था देखाइएको छ । नेपालमा बाल साहित्यको समस्या र समाधानका पक्षहरू समेत वर्णन गरिएको छ ।

ङ) **वेद प्रसाद अर्याल**ले **कक्षा ५ को मेरो नेपाली भाषा पाठ्य पुस्तकमा कथाहरूको विश्लेषणात्मक अध्ययन** (२०५६) नामक शोध पत्रमा बालकको स्तर र क्षमता अनुसार कथालाई सामान्य रूपमा हेरेको पाइन्छ ।

च) **अच्युत शरण अर्याल**ले **नेपाली बाल साहित्यको अध्ययन** (२०५८) विद्यावारिधिका निम्ति तयार पारिएको शोध पत्रमा बाल साहित्यको परिचय, स्वरूप, प्रवृत्ति र बाल साहित्यकारका उपलब्धि र प्रवृत्तिहरू औंल्याइएको छ साथ साथै बाल साहित्यमा देखिएका चुनौती र अवसरहरू अनि समस्या समाधानका लागि सुझाउ समेत पेश गरिएको छ ।

छ) **शान्त दास मानन्धर**ले **हाम्रा बाल बालिका र बाल साहित्य** (२०४९) कृतिमा बाल साहित्यको अवस्था र स्थिति स्वभावको चर्चाका साथै बाल साहित्यको महत्त्व र समस्या सहित सुझाउ पनि दिएका छन् ।

ज) **प्रेम नाथ तिवारी**ले **नेपाली बाल कथाको अध्ययन** (२०६०) शीर्षक स्नातकोत्तर तहको शोध पत्रमा केही बाल कथालाई आधार मानी प्रतिनिधि बाल कथाहरूको विश्लेषण गरेका छन् । बाल कथाकारहरूको बाल कथाकारीय प्रवृत्तिहरू केलाएका छन् ।

झ) **कृष्ण प्रसाद गौतम**ले **प्राथमिक विद्यालय तहमा समाविष्ट बाल कथाहरूको अध्ययन विश्लेषण** (२०६१) शोध पत्रमा प्राथमिक तहका पाठ्य पुस्तकको कथाहरूको विषय वस्तुगत छनोट र स्तरणको आधारमा विश्लेषण गरेका छन् ।

ञ) **जीवेन्द्र देव गिरी**ले **नेपाली बाल पत्रिकाको बाल साहित्यमा योगदान** (२०६१) मा बाल पत्रिकाको विवेचना सहित समस्या र सुझाउ पेश गरेका छन् । बाल पत्रिका र बाल साहित्यको सम्बन्ध देखाई बाल पत्रिकाको बाल साहित्यमा विधागत योगदानको समेत चर्चा भेटिन्छ ।

ट) **राम चन्द्र लम्साल** र **अच्युत शरण अर्याल** द्वारा सम्पादित कृति **नेपाली बाल साहित्यकार कोश** (२०६१)मा नेपाली बाल साहित्यको विकास क्रम सहित दुई सय बाल साहित्यकारहरूको कृति र मुख्य प्रवृत्ति देखाइएको छ ।

ठ) **लक्ष्मी प्रसाद आचार्य**ले **मुना बाल पत्रिकामा समाविष्ट बाल कथाहरूको अध्ययन, विश्लेषण** (२०६१) नामक स्नातोकत्तर तहको अप्रकाशित शोध पत्रमा भाषा शिक्षणमा बाल कथाको प्रयोजन दर्शाउँदै विषय वस्तु र भाषिक पक्षले कथाको विश्लेषण गरेका छन् ।

ड) **प्रमोद प्रधान**ले **नेपाली बाल साहित्यको इतिहास** (२०६१)मा बाल साहित्यको परिचय रूप रेखा सहित केही बाल साहित्यकारको परिचय र तात्कालीन बाल साहित्यको अवस्थाबारे चर्चा परिचर्चा गरेको पाइन्छ ।

ढ) **मनोज प्रसाद खनाल**ले **बाल साहित्यकार शारदा रमण नेपालको जीवनी, कृतितत्व र बाल साहित्यिक कृतितत्वको अध्ययन** (२०६२) अप्रकाशित स्नातकोत्तर तहको शोध पत्रमा बाल साहित्यको परिचय र शारदा रमणको बाल साहित्यिक कृतितत्वबारे विश्लेषण गरेका छन् ।

ण) **राम पौडेल**ले **आधुनिक नेपाली कथामा बाल मनो विज्ञान** (२०६३)मा बाल कथाको विकास क्रम सहित बाल पात्रको संवेग, बालक र यथार्थ सिद्धान्त आदि विश्लेषण गरेका छन् ।

त) **अम्बिका कुमारी मैनाली**ले **कोपिला बाल पत्रिकामा प्रकाशित बाल कथाहरूको अध्ययन विश्लेषण** (२०६४) नामक स्नातकोत्तर तहको शोध पत्रमा बाल कथाको विश्लेषण गरेका छन् ।

थ) **विनु अधिकार**को **कोपिला साहित्यिक बाल पत्रिकामा प्रयुक्त बाल कथाहरूको अध्ययन, विश्लेषण** (२०६७) नामक स्नातकोत्तर तहको अप्रकाशित शोधमा बालकको छनोट र स्तरणको आधारमा कथाहरूको उपयुक्तता विश्लेषण गरिएको छ ।

द) **भरत कुमार बस्नेत**ले **मुना मासिक बाल पत्रिकामा समाविष्ट कविताहरूको अध्ययन विश्लेषण** (२०६७) शोध पत्रमा मुना पत्रिकामा रहेका कविताको भाषिक र संरचनात्मक विश्लेषण सहित भाषा शिक्षणका दृष्टिले उपयोगिताका बारे विश्लेषण गरेका छन् ।

ध) **भगवती रिजाल**को **कक्षा ४ को मेरो नेपाली किताबको कथा विधामा प्रयुक्त शब्दभण्डारको अध्ययन** (२०६८) शोध पत्रमा शब्द वर्ग संरचना, स्रोत र विषयगत आधारमा शब्द भण्डारको विश्लेषण गरिएको छ ।

यसरी उपर्युक्त जति पनि प्रकाशित अप्रकाशित खोज र अनुसन्धानहरू भए ती सबैले बाल साहित्यको चर्चा परिचर्चा गरेका छन् । नेपालमा बाल साहित्यको स्थिति, अवस्था, समस्या दिई सुझाउ समेत पेश गरेका छन् । बाल साहित्यकारको उपलब्धिहरू र प्रवृत्तिहरू माथि समेत अध्ययन विश्लेषण भएको देखिन्छ तर पनि बाल कथाको क्षेत्रमा सूक्ष्म अध्ययन-विश्लेषणको कमी नै रहेको पाइन्छ । त्यसमा पनि अति लोक प्रिय बाल पत्रिका **'मुना'** मा केन्द्रित रहेर अध्ययन अनुसन्धान हुनै सकेको छैन । २०६१ सालमा **लक्ष्मी प्रसाद आचार्य**ले स्नातकोत्तर शोधपत्र प्रयोजनार्थ अनुसन्धान गरे पनि नौ वर्षको अन्तरमा बाल कथामा निकै भिन्नता देख्न सकिन्छ । अतः हाल प्रकाशित मुनामा प्रयुक्त बाल कथाको अध्ययन गर्नु उपयुक्त र आवश्यक पनि ठानिन्छ ।

१.६. अध्ययनको औचित्य

बाल साहित्यको सम्बन्ध वयस्कसँग भन्दा पनि नितान्त बाल बालिकासँग हुन्छ, जसको उद्देश्य बाल उपयोगी नै हुनु पर्दछ । बाल बालिकाले मन पराउने, उनीहरूको मस्तिष्कले पचाउन सक्ने र दिक्क नमानीकन पढ्न खोज्ने भाषा शैलीको प्रयोग गरेर उनीहरूलाई प्रत्यक्ष रूपमा मनोरञ्जन र अप्रत्यक्ष रूपमा ज्ञान र उपदेश दिनु नै बाल साहित्य लेखनको उद्देश्य हो ।

बाल मनोविज्ञानले बाल उमेरलाई सम्पूर्ण जीवनकै आधार-स्तम्भको रूपमा मानेको हुन्छ । एउटा व्यक्ति भविष्यमा के-कस्तो हुने भन्ने कुराको निर्धारण उसले बाल उमेरमा पाएको उचित वातावरण, शिक्षा, उत्प्रेरणामा भर पर्दछ । यसैले बाल बालिकाहरूलाई पाठ्य पुस्तकीय ज्ञानको सीमित घेराभित्र मात्र कैद नगरी पूरक सामग्रीका रूपमा बाल साहित्यिक पत्र पत्रिकाहरू पढ्न प्रेरित गर्नु पर्ने हुन्छ ।

बाल बालिकाहरू साहित्यिक विधाहरू मध्ये कथा विधामा विशेष रुचि राख्दछन् । त्यही कथामा प्रयुक्त घटना, पात्र, परिवेशलाई खोतल्दै जाँदा बाल बालिकाहरू नैतिक, चारित्रिक र व्यवहारिक बन्न पुग्दछन् । उक्त रचना बालकको रुचि, उमेर आवश्यकता अनुरूप लेखिने हुँदा चाहेको विचार ज्ञान सम्प्रेषण गर्न कथाहरूको भूमिका महत्त्वपूर्ण रहन्छ ।

हाम्रो देशका विद्यालयमा सिकाइको प्रमुख माध्यम तहगत पाठ्य पुस्तक मात्र मानिन्छ । विद्यार्थीले पढ्नु भनेको सम्बन्धित तहको पाठ्य पुस्तक पढ्नु भन्ने बुझिन्छ अपितु आज भोलि अभिभावकमा थप ज्ञान दिन अतिरिक्त पत्र पत्रिका र अन्य शैक्षिक सामग्रीको व्यवस्था गरिदिने प्रचलन बढेको छ।

अतः अतिरिक्त शैक्षिक सामग्रीको आवश्यकता र चाहना शैक्षिक सरोकार वालासँग बढ्दै गएको बेलामा **'मुना'** जस्तो पत्रिकाको योगदान महत्त्वपूर्ण ठहरिन्छ । **'मुना'** पत्रिकामा हुने विविध साहित्यिक लेखहरूले बाल बालिकाहरूमा थप नयाँ ज्ञान, उर्जा र उत्प्रेरणा जगाउँछ । यसैले **'मुना'** पत्रिकामा समाविष्ट बाल कथाहरूको विश्लेषण र विवेचनाले सम्बन्धित पक्षलाई जानकारी सहित सचेत रहन उत्प्रेरित गर्दछ ।

विभिन्न अनुसन्धाताहरू द्वारा **'मुना'** बाल पत्रिकामा विभिन्न दृष्टिकोणबाट अनुसन्धान-विश्लेषण भएको पाइन्छ तापनि यस **'मुना'** बाल पत्रिकामा प्रकाशित बाल कथाका बारेमा छिट पुट अनुसन्धान-विश्लेषण भए तापनि **'मुना'** बाल पत्रिकामा प्रकाशित बाल कथाहरूको स्वरूप, विषयगत वर्गीकरण र शब्द भण्डारगत विश्लेषणका बारेमा कसैबाट यस प्रकारको खोज अनुसन्धान नभएकाले यस शोधको औचित्य स्वतः प्रष्ट हुन आउँछ ।

१.७. शोध विधि

(क) **सैद्धान्तिक अध्ययन विश्लेषण प्रक्रियाः** प्राप्त सूचनालाई निर्माण गरिने सैद्धान्तिक अवधारणा अनुरूप विश्लेषण गरिएको छ । बाल कथाको स्वरूप, विषयगत वर्गीकरण र शब्द भण्डारगत आधारमा सकेसम्म सूक्ष्म अध्ययन विश्लेषण गरिएको छ । तथ्य विश्लेषणका क्रममा आवश्यकता हेरी पुस्तकालयीय विधि र खोज अनुसन्धान विधि पनि उपयोगमा ल्याइएको छ ।

'मुना (मासिक बाल प्रकाशन)मा प्रकाशित बाल कथाको अध्ययन एवम् विश्लेषण' शीर्षकको यस शोध पत्रमा बाल साहित्य अन्तर्गत बाल कथाको विश्लेषण गरिएको छ । बाल कथाहरूलाई स्वरूपका आधारमा, विषयगत वर्गीकरणका आधारमा र शब्द भण्डारगत दृष्टिले विश्लेषण गरिएको छ । लिइएका बाल कथाहरूबाट प्राप्त तथ्याङ्कहरू लाई नै महत्त्वपूर्ण सूचनाको रूपमा यस अध्ययनमा लिइएको छ । यसरी **'मुना'** बाल पत्रिकामा २०६७ सालमा बैशाख महिना देखि चैत्र महिना सम्म बाह्र अंकमा रहेको बाल कथाहरूलाई प्रतिनिधि कथा मान्दै सम्पूर्ण बाल कथाको अध्ययन विश्लेषण गर्नका निम्ति निम्न लिखित अध्ययन विधिको प्रयोग गरिएको छ :-

(क) सामग्री सङ्कलनः २०६७ सालमा **'मुना'** बाल पत्रिकामा समेटिएका बाल कथाहरूलाई नै सामग्री सङ्कलनको मुख्य स्रोत ठानिएको छ । यिनै कथाहरूबाट बाल कथाको सैद्धान्तिक विवरणको साथै स्वरूप, विषयगत वर्गीकरण एवम् विश्लेषण बाल उपयोगी र शब्द भण्डारका दृष्टिले हेरिएको छ । प्रत्येक महिनाको तिन/तिन वटा कथाहरू विषय वस्तु, प्रस्तुतिगत र संक्षिप्तताको आधारमा बाल कथा छनोट गरिएको छ ।

(ख) पुस्तकालयीय विधिः यस अध्ययनमा बाल कथाको सैद्धान्तिक आधार खडा गरिने छ । यसै आधारमा बाल कथाहरूको विश्लेषण गरिएको छ । यस सैद्धान्तिक अवधारणा निर्माण गर्नका लागि पुस्तकालय विधिको उपयोग गरिएको छ । सम्बन्धित पुस्तकका साथ साथै पुस्तकाकार कृति र अप्रकाशित शोध ग्रन्थहरूको सहयोग लिइएको छ ।

१.८. शोधको सीमाङ्कन

'मुना' बाल पत्रिकामा संग्रहित बाल कथाहरूको अध्ययन विश्लेषणका क्रममा निम्नि लिखित सीमा र परिधि भित्र रही अध्ययन विश्लेषण गरिएको छ :–

(क) बाल पत्रिकासँग सम्बन्धित अध्ययन भए तापनि यो **'मुना'** बाल मासिक पत्रिकाका कथाहरूमा केन्द्रित रहको छ ।

(ख) **'मुना'** बाल मासिक पत्रिकाको २०६७ सालको बैशाख देखि चैतसम्मको बाह्र अङ्कमा यस अध्ययन सीमित रहेको छ ।

(ग) हरेक अङ्कका विषयगत र प्रस्तुतिगत भिन्नतालाई आधार मानी हरेक अङ्कमा तिन/तिन वटा कथामा सीमित रहेको छ जस मध्ये एक/एक वटा चित्र कथाको अध्ययन गरिएको छ ।

(घ) यस अध्ययन बाल कथाको स्वरूप, विषयगत वर्गीकरण र विश्लेषण, शब्द वर्गका आधारमा सीमित रहेको छ ।

(ङ) शब्द वर्गको आधारमा बाह्र अङ्कका बाह्र ओटा कथालाई संक्षिप्तताको आधारमा विश्लेषण गरिएको छ ।

(च) शब्द भण्डार अन्तर्गत शब्द वर्गको आधारमा कथाहरूलाई विश्लेषण गरिएको छ ।

(छ) बाल साहित्यको समग्र अध्ययन, विश्लेषण र मूल्याङ्कन नभई **'मुना'** बाल पत्रिकाको कथाहरूको विश्लेषणमा जोड दिइएको छ ।

१.९. अध्ययनको रूपरेखा

परिच्छेद एक :	शोधको परिचय
परिच्छेद दुई :	सैद्धान्तिक परिचय
	(क) बाल कथाको सैद्धान्तिक परिचय
	(ख) शब्द भण्डारको सैद्धान्तिक परिचय
परिच्छेद तिन :	**'मुना'** बाल पत्रिकामा प्रकाशित बाल कथाको स्वरूपगत विश्लेषण
परिच्छेद चार :	**'मुना'** बाल पत्रिकामा प्रकाशित बाल कथाको विषयगत वर्गीकरण र विश्लेषण
परिच्छेद पाँच :	**'मुना'** बाल पत्रिकामा प्रकाशित बाल कथाहरूको शब्द भण्डारगत विश्लेषण
परिच्छेद छ :	सुझाव र निष्कर्ष

परिच्छेद–दुई

सैद्धान्तिक परिचय

२.१. बाल कथाको सैद्धान्तिक परिचय

२.१.१. बाल साहित्यको परिचय

'**बाल**' र '**साहित्य**' को संयुक्त रूप नै **'बाल साहित्य'** हो । '**बाल**' भन्नाले बाल बालिकाहरूलाई बुझिन्छ भने **'साहित्य'** शब्दले मानिसको सिर्जनशील प्रतिभाद्वारा लेखिने वाङ्मयको एक विशिष्ट विधालाई जनाउँदछ (प्रधान, २०६१: १९) । यसरी सोझो अर्थमा '**बाल साहित्य**'ले बाल बालिकाद्वारा लेखिने साहित्य वा बाल बाल बालिकाहरूका लागि लेखिने साहित्य भन्ने हुन्छ । अझ अर्को रूपबाट हेर्दा '**बाल साहित्य**' भन्नाले उमेरगत हिसाबले चौध/पन्ध्र वर्ष ननाघेका मानिसको उमेर समूहका लागि भनी लेखिएको साहित्य हो । यसरी सामान्य साहित्य रचना भन्दा बाल साहित्यको संरचनागत स्वरूप र उद्देश्य फरक हुन्छ (अर्याल; अप्रकाशित विद्यावारिधि शोध पत्र, २०५८: ३) ।

बाल साहित्यको सिर्जना गर्दा उनीहरूको उमेर, मनोवैज्ञानिक पक्ष, ग्रहणशीलता, रुचि जस्ता कुरालाई आधार बनाउनु पर्छ । बाल बालिकाहरूलाई मनोरञ्जन दिने, रचनात्मक एवम् सिर्जनात्मक हुन प्रेरणा दिने र ज्ञान विज्ञानका विविध विषयका सम्बन्धमा जानकारी दिने विषयवस्तुलाई उनीहरूको उमेर, स्तर, क्षमता र रुचि अनुसारको सरल, सरस भाषामा रोचक तवरले लेखी सकेसम्म रङ्गीन चित्रहरू समेत समावेश गरी कलात्मक र रञ्जक पाराले प्रकाशित रचना-कृतिलाई नै बाल साहित्य मानिन्छ । बाल साहित्य र लेखकले बालकहरूको मनोविज्ञान, बानी, व्यहोरा र बाल शब्द भण्डारको यथेष्ट ज्ञान हासिल गर्नुका साथै प्रस्तुत गर्ने विषयका बारेमा पनि स्पष्ट जानकारी राख्नु पर्छ ।

बाल साहित्य सीमाबद्ध रूपमा वा बाध्यता अन्तर्गत अध्ययन गर्नु नपर्ने पठन सामग्री हुनाका साथै मनोरञ्जक तथा रोचक रूपमा प्रस्तुत गरिने साहित्य समेत भएकोले बढी आकर्षक हुन्छ । बाल साहित्यको परिभाषा बाल साहित्यकारले यसरी दिएको पाइन्छ :-

- **बाल बालिकाहरूलाई स्वस्थ मनोरजन, उपयोगी शिक्षा, व्यवहारिक ज्ञान र नयाँ-नयाँ सूचना दिने साहित्य नै बाल साहित्य हो, यसमा पाठकको मानसिक स्तर, उमेर, भाषा जस्ता कुराको विचार गरिन्छ ।**

-चूडा मणि बन्धु

- **अविकसित बालकलाई मनोरञ्जन दिँदै निर्माणका कार्यतर्फ राष्ट्र र संस्कृतिको स्नेहतर्फ र ज्ञानतर्फ आकृष्ट गराउने काम बाल साहित्य हो ।**

-डा.तारा नाथ शर्मा

- **बाल मनोविज्ञानको आडमा बाल रुचि अनुसारको नैतिक आध्यात्मिक, वैज्ञानिक चेतना दिने, राष्ट्रिय वातावरणयुक्त बाल समस्यालाई ध्यान दिएर लेखिएको बाल उमेर अनुसारको सिर्जनात्मक साहित्य रचना नै बाल साहित्य हो भन्न सकिन्छ ।**

-अच्युत शरण अर्याल

- **बालकको उमेर, अवस्था अनुसार रुचिकर हुने, उनीहरूलाई मन पर्ने सरल, सुलभ भाषा बोलीचालीका शब्द प्रयोग गरी लेखिएको साहित्यलाई बाल साहित्य भनिन्छ ।**

-भुवनेश्वरी सत्याल

यस प्रकार बाल साहित्य सम्बन्धी विविध धारणा भए पनि तिनै विचार र धारणाले बाल साहित्यको स्वरूप र उद्देश्य दुबैलाई बुझ्न सजिलो पारिदिएको छ । यसको गन्तव्यलाई पनि छर्लङ्ग पारेको छ । समग्रमा बालकको सर्वाङ्गीण विकासमा मद्दत पुऱ्याउन बाल साहित्यको योगदान उल्लेखनीय रहने छ ।

२.१.२. *बाल साहित्यको स्वरूप*

नेपाली बाल साहित्यको फाँटमा विभिन्न स्वरूपका साहित्यिक रचनाहरू पाइन्छन् । बाल साहित्यमा विभिन्न विधाहरू समेटिएका हुन्छन् । बाल साहित्यमा साहित्यिक विधाहरूलाई सामान्यतः यसरी देखाउन सकिन्छ :-

क) बाल गीत/बाल कविता

ख) बाल कथा

ग) बाल एकाङ्की/बाल नाटक

घ) बालोपयोगी जीवनी

ङ) चित्र कथा/चित्र पुस्तक

च) अनुवाद बाल साहित्य

(प्रधान, २०६१:३)

प्रमोद प्रधानले **'नेपाली बाल साहित्यको इतिहास'** (२०६१) कृतिमा बाल साहित्यका विधालाई छ प्रकारले विभाजन गरे तापनि सामान्यत: बाल साहित्यलाई विधागत रूपमा निम्नानुसार वर्गीकरण गर्न सकिन्छ-

क) बाल गीत/बाल कविता

ख) बाल आख्यान

ग) बाल नाटक

घ) चित्र कथा

२.१.३. बाल कथाको परिचय

बाल साहित्यका विभिन्न विधाहरू(कथा, कविता, गीत आदि) मध्ये बाल कथा एक प्रमुख विधा हो । बाल कथाहरू बाल बालिकाको क्षमता, स्तर र रुचिलाई आधार मानी लेखिएकाले बाल बालिकाहरूको भित्री तहसम्म छुन सफल बनेको देखिन्छ । बाल कथाबाट बाल बालिकाहरूले कहिले उत्प्रेरित हुने, कहिले भयभीत हुने त कहिले मनोरञ्जन समेत प्राप्त गर्दछन् । शिक्षित, अशिक्षित अभिभावकसँगै बसेर काल्पनिक रूपमा नायक-नायिकाका बहादुरी, साहस, चमत्कार आदि सुन्न उत्सुक भएको पाईन्छ । यसरी नै आजको बाल कथाको प्रारम्भ भएको देखिन्छ ।

बाल कथाका सन्दर्भमा विभिन्न विद्वान्हरूको भनाइ यस प्रकार छ :-

अशिक्षित आमा बजैको काखमा बसेर केटा केटीहरूले काल्पनिक कथाका नायक-नायिकाको बहादुरी, साहस, चमत्कार आदि उत्सुकतापूर्वक कान ठाडो पारेर सुनेको हामी कल्पना गर्न सक्छौं ।

- रञ्जुश्री पराजुली

बाल कथा मधुर र सरल शब्दहरूमा तथा सहज र छोटा वाक्यहरूमा भनिन्छन् वा लेखिन्छन् । ...... बाल कथा विशेष गरी पाठककेन्द्री हुन्छन्, लेखककेन्द्री होइनन् । यस्ता कथाहरू रचना गर्दा पाठकको मानसिक स्तर उमेर, भाषा विषयमा विचार गरिन्छ ।

- जगत क्षेत्री

बाल कथा बढी उद्देश्यपूर्ण र आयोजित हुने हुनाले यसका प्रत्येक पक्षमा पूर्व योजना अति नै जरूरी हुन जान्छ ।

- नर हरि आचार्य

उपर्युक्त भनाइहरूलाई समेट्ने गरी भन्दा **बाल कथा एक बालकको स्तर, क्षमता, उमेर, रुचि जस्ता पक्षहरूलाई ख्याल गरी सरल, सरस शब्द संयोजन गरेर बाल मस्तिष्कमा सकारात्मक छाप सजिलै पार्न सक्ने गरी निर्माण गरिएको यथार्थ भन्दा कल्पना उन्मुख हुन्छ, जुन रोचक र घोचक दुबै हुन्छ । अझ सन्देश भन्दा पनि मनोरञ्जन दिलाउने प्रवृत्ति बढी पाइन्छ ।**

२.१.४. बाल साहित्यमा कथा विधाको महत्त्व

सामान्यतः बालकलाई भुलाउने माध्यमका रूपमा रहने बाल साहित्यको उद्देश्य बाल बालिकाले नै मन पराउने उनीहरूको जिब्रोले पचाउन सक्ने र दिक्क नमानीकन पढ्न खोज्ने भाषा शैलीको प्रयोग गरेर उनीहरूलाई प्रत्यक्ष रूपमा मनोरञ्जन र अप्रत्यक्ष रूपमा शिक्षा दिनु रहन्छ र त्यही अभीष्ट प्राप्तिको माध्यम नै बाल कथा हो ।

बाल साहित्यमा बाल कथा विधालाई समेट्नुको आफ्नो छुट्टै महत्त्व छ । मनोरञ्जन दिने मात्र नभई बाल बालिकामा जिज्ञासु बनाउने, उनीहरूलाई ज्ञानबर्द्धक कुरामा लगाउने, बाल साहित्यमा रुचि जगाउने, लेख्न र पढ्नका लागि औपचारिक र अनौपचारिक शिक्षा दिने, चेतना र ज्ञानको विकास र परिष्कार गराउने जस्ता यावत् कुरामा बाल कथाले बाल बालिकालाई सहयोग गर्दछ । बाल साहित्यमा बाल कथाको रखाइले साहित्यिक रचना-पत्रिकाको गरिमालाई झन उँचो तुल्याएको छ । बाल साहित्यमा बाल कथाको महत्त्वलाई निम्न लिखित बुँदामा अङ्कन गर्न सकिन्छ-

(क) **साहित्यमा रुचि जगाउने**

(ख) **मनोरञ्जन दिने**

(ग) **कल्पना शक्तिको विकास गराउने**

(घ) **जिज्ञासु, कौतूहल, शब्द ज्ञान र विषय ज्ञानमा थप टेवा पुग्ने**

(ङ) **व्यक्तितत्त्व विकासमा मद्दत गर्ने**

(च) **सिर्जनात्मक लेखनमा जागृत गराउने**

(छ) **उच्चारण, शब्द भण्डार, वर्ण विन्यास लगायत व्याकरणिक नियममा थप शुद्धता र परिष्कार ल्याउने**

(ज) **बाल बालिकालाई भुलाउने दरिलो माध्यम हुने**

(झ) **सस्वर वाचन र मौन वाचनको अभ्यासमा समेत मद्दत गर्ने**

(ट) **विश्लेषणात्मक क्षमताको विकास गराउने**

(ठ) **जिज्ञासाहरूको समाधान गर्ने**

(ड) **भाषिक क्षमताको विकास गरी चारित्रिक सुधार गर्ने**

(ढ) **पढ्ने प्रवृत्तिको विकास गर्ने**

त) **राष्ट्रिय संस्कार, चरित्र र भावनाको प्रवर्द्धन गर्ने**

(थ) **मानवीय मूल्य र मान्यताप्रतिको जागरूकता देखाउने ।**

२.१.४. नेपाली बाल कथाको विकास क्रम

नेपाली बाल कथाको आरम्भ अन्य साहित्यिक विधाको तुलनामा पछि भएको हो । नेपाली समाजमा बाल कथा सुन्ने सुनाउने परम्परा लामो मानिन्छ तर लेखन र प्रकाशनको प्रारम्भ भने निकै ढिलो भएको हो । नेपाली बाल कथाको विकास क्रमलाई हेर्दा गङ्गाधर शास्त्रीको **गोर्खा पहिलो किताब** (१९४९) मा केटाकेटीका लागि लेखिएको केही नीति कथाहरू र उनकै वि.सं. १९५३ मा स-साना कथाहरू रहेको पाइन्छ (शर्मा; २०५०:२२२-२२३) । विभिन्न बाल साहित्य समालोचकहरूले आ-आफ्नो तर्कहरू पेश गरेको पाइन्छ । रामचन्द्र लम्साल र अच्युत शरण अर्यालद्वारा सम्पादित कृति **'नेपाली बाल साहित्यका कोश'** (वि.सं. २०६१) मा वि.सं. १८३३ को भानुदत्तको **हितोपदेश मित्रलाभ** र मुन्सीको **तिन आहान** (१८७७) बाल पाठोपयोगी बाल कथा भएकोले प्रथम बाल पाठ्य सामग्रीको रूपमा यसलाई स्वीकारिएको पाइन्छ । त्यस्तै, सीता कटवाल, भरत कुमार बस्नेत र विनु अधिकारीको स्नातकोत्तर शोध पत्रमा वि.सं. १९५८ लाई आधार विन्दु ठानी बाल कथाको विकास क्रम देखाइएको छ । नेपाली भाषाका कथा साहित्यको विकास वि.सं. १८२७ मा शक्ति बल्लभ अर्यालद्वारा गरिएको संस्कृतको महाभारतको **'विराट पर्व'**को अनुवादबाट सुरु हुन्छ । आख्यान साहित्यको सर्व प्राचीन रूप हुनाले नेपाली कथा साहित्यको प्राथमिक काल पनि यहीँबाट प्रारम्भ हुन्छ। (शर्मा र श्रेष्ठः २०६३, ८०) ।

यसरी उपर्युक्त बाल कथा समालोचकहरूको बाल कथाको विकास क्रमबारे भिन्न-भिन्न दृष्टिकोण पाइए तापनि समग्रमा सबै समालोचकहरूलाई मान्य हुने गरी नेपाली बाल कथाको विकास क्रमलाई यसरी वर्गीकरण गर्न सकिन्छ –

(क) **पृष्ठभूमि काल (वि.सं. १८३३)**

(ख) **आरम्भ काल (वि.सं. १९८५)**

(ग) **निर्माण काल (वि.सं. २००७)**

(घ) **उर्वर काल (वि.सं. २०४६)**

क) पृष्ठभूमि काल (वि.सं. १८३३)

वि.सं. १८३३ मा भानुदत्तको **हितोपदेश मित्रलाभ** र मुन्सीको **तिन आहान** (वि.सं. १८७७) बाल पाठ्य उपयोगी बाल कथा भएकाले प्रथम बाल पाठ्य सामग्रीको रूपमा स्वीकार गर्नु पर्ने हुन्छ । यसरी **हितोपदेश मित्रलाभ** र मुन्सीको **तिन आहान**बाट सुरु भएको नेपाली बाल साहित्यको व्यवस्थित विकास क्रम भने बाल पाठ्य सामग्रीको रूपमा धेरै वर्ष अलमलिएको हाम्रो बाल कथाको इतिहास अवगत हुन्छ । यस्तै पाठ्य सामग्रीको नमुना पहलमान सिंहको **अंकेन्दुशेखर** (वि.सं. १९६०) लाई मानिन्छ । यसरी हेर्दा नेपाली बाल कथाको प्रारम्भिक विकास शिक्षणीय प्रयोजनका क्रममा मात्र सीमित हुन गएको भेटिन्छ । कथा भन्ने र सुन्ने परम्परा भने धेरै पुरानो भए पनि कथा पढ्ने परम्परा बसि सकेको हुँदैन ।

ख) आरम्भ काल (वि.सं. १९५८)

वि.सं. १९५८ भन्दा अघि नेपाली कथा साहित्यमा बाल कथाका छिटपुट प्रयोग भएको देखिन्छ । १९५८ मा जय पृथ्वी बहादुर सिंहको **बाल बोध शिक्षा** (वि.सं. १९५८), लक्ष्मी प्रसाद सापकोटाको **बाल शिक्षा** (वि.सं. १९७७) मा केही बालोपयोगी कथाहरू रहेको पाइन्छ (शर्मा, २०५०:७१) । वि.सं. १९७० मा गोर्खा भाषा प्रकाशिनी समितिको स्थापना भएपछि राम मणि आ.दी., चक्र पाणि चालिसे, पारस मणि प्रधान, रूद्र राज पाण्डे आदिका पुस्तकहरू प्रकाशित भएको पाइन्छ । त्यस्तै **गोरखा पत्र, उद्योग** र **सुन्दरी** लगायतका पत्र-पत्रिकाहरूले कहिलेकाहीँ बालोपयोगी रचना छापे पनि यसको विकासमा ठोस प्रयास चाहिँ भएको देखिन्न ।

यस चरणमा ठोस बाल कथाको स्वरूप नदेखिए तापनि बाल कथाको स्वरूप निर्माणमा एउटा इँटा थप्न भने सफल छ । बाल कथा क्षेत्रमा प्रवेश गर्ने गोरेटो भने बनाउनु नै यस कालको उपलब्धि हो ।

ग) निर्माण काल (वि.सं. २००७)

नेपाल र भारत दुबै ठाउँबाट बालोपयोगी कथाहरू लेख्ने प्रयास भए पनि सचेत रूपमा भने बाल कथा लेखनको थालनी भने वि.सं. २००७ सालपछि मात्र भएको देखिन्छ ।

राणा शासनको पतनपछि बाल कथामा निर्माणको युग सुरु हुन्छ । बाल कथाका तत्त्वगत आधारमा बाल कथाहरू लेखिन थाले । तीमध्ये देव कुमारी थापाका **'रामको कथा'** (वि.सं. २०१३), **'कथाको बटुलो'** (वि.सं. २०३६), **'सुन पखेटी चरी'** (वि.सं. २०४२)', रमेश विकलको **'अगेनाको डिलमा'** (वि.सं. २०२३), **'हिउँदे छुट्टी'** (वि.सं. २०४९) , र **'गौंथलीको घर'** (वि.सं. २०५२) आदि, कृष्ण प्रसाद पराजुलीका **'सुनौला तिन कुरा'** (वि.सं. २०२७), **'मेरो मुरली'** (वि.सं. २०४८) र **'फुल जस्तो मन'** (वि.सं. २०५९) आदि कृतिहरू प्रकाशित छन् ।

यसरी यस चरणमा बाल कथाहरूमा मुख्यतः लोक कथा एवम् नीति कथाहरूको पुनः सिर्जन गरिनु र कतिपय मौलिक कथा सिर्जन गरिनु, पशुपंक्षी र केटाकेटीहरूलाई पात्र पात्राका रूपमा उभ्याएर आफूले भन्न चाहेको कुरा रोचक ढङ्गले व्यक्त गर्नु, बाल रुचि अनुकूल, सौन्दर्यपूर्ण र कलात्मक हुनु, केही बाल कथाहरू बाल भावना अनुसार हुन नसक्नु बाल बालिकाहरूलाई पर्याप्त मात्रामा शिक्षा ज्ञान र मनोरञ्जन प्रदान गरेको पाइनु जस्तो प्रवृत्ति देख्न सकिन्छ ।

घ) उर्वर काल (वि.सं. २०४६)

प्रजातन्त्रको उदयपछि बाल साहित्यकारहरूमा बाल मनोविज्ञानका सम्बन्धमा थप ज्ञान प्राप्त हुन थाल्यो। त्यसले गर्दा बाल बालिकाको साहित्यमा विशेष अग्रता देखा पऱ्यो । वि.सं. २०४७ सालमा **'मुना'** जस्ता बाल पत्रिकाहरू प्रकाशन हुन थाल्यो । अन्य बाल पत्रिकाहरू पनि प्रकाशन हुन थाल्यो । बाल बालिकाको स्तर, क्षमता, चाहना र रुचि अनुकूल बाल कथाको प्रकाशन हुन थाल्यो । बाल कथाको क्षेत्रमा विभिन्न धारका कथाहरू, मौलिक कथाहरू, लोक कथाहरू, पौराणिक कथाहरू, विदेशी अनुवादित कथाहरू र चित्र कथाहरू देखा परे ।

यस कालमा रमेश विकलका **'तेह्र रमाइला कथा'** (वि.सं. २०४८) र **'गौंथलीको घर'** (वि.सं. २०५२) शान्त दासको **'कथा कोसेली भाग-१,** (वि.सं. २०४९) **'कथा कोसेली भाग-२** (वि.सं. २०४९), **'कथा कोसेली' भाग-३** (वि.सं. २०५३), **'कथा कोसेली' भाग-४** (वि.सं. २०५६), **'कथा कोसेली' भाग-५** (वि.सं. २०५७), गणेश भण्डारीको **'पट्याँस-ट्याँस'** (वि.सं. २०५३), विश्व राज पाण्डे **'स्याहुते दाइ'** को **'कथाको अर्को कोसेली'** (वि.सं. २०५४) र

जनक प्रसाद हुमागाईँका **'दिदी भाइको माया'** (वि.सं. २०४७), **'लहरे पिपलको कथा'** (वि.सं. २०५९), **'असल मित्र'** आदि जस्ता कृति र कृतिकारहरू छन्।

यसरी यस कालमा पूर्ववर्ती निर्माण कालका विशेषताहरू अँगाल्दै वैज्ञानिक कथाहरूको सिर्जना, वर्तमान विकृत-विसङ्गतिहरूप्रति तीक्ष्ण व्यङ्ग्य गरेको पाइनु, सरल भाषा, बाल पात्र पात्रा र मिठो प्रस्तुतिका साथै आवश्यक कुराहरूलाई काटछाँट गरी बाल रुचि अनुकूल प्रस्तुत गरिनु यस कालका थप उपलब्धिहरू हुन् ।

नेपाली बाल कथाको विकास यसरी भए तापनि अभिभावकको ज्ञानको कमी, विदेशी बाल कथाका पुस्तक-पत्रिकाको व्यापकता, साजसज्जामा अन्तर, बिक्री वितरणमा कठिनाइ, प्रोत्साहन, पुरस्कार र अनुदानको अभाव (हुमागाईं; २०५६: ३८-३९) आदि कारणले अपेक्षाकृत विकास हुन सकेको छैन ।

२.१.६. बाल कथाको विषयगत वर्गीकरण

सामान्यतः कथाहरूको स्वरूपका बारेमा वर्गीकरण गर्न सकिए तापनि बाल कथालाई वर्गीकरण गर्न कठिन हुन्छ । हुन त अङ्ग्रेजी विश्वकोशले आख्यान (फिक्सन) अन्तर्गत बाल आख्यानलाई चर्चा गर्ने क्रममा यसरी वर्गीकरण गरेको पाइन्छ –

क) काल्पनिक कथा

ख) आश्चर्य कथा

ग) जनावर कथा

घ) अरू देशका मान्छेका कथा

ङ) ऐतिहासिक कथा

च) विज्ञान कथा

छ) पौराणिक कथा

ज) सामाजिक/ व्यक्तिगत कथा

त्यस्तै विनु अधिकारीले स्नातकोत्तर शोध पत्र (वि.सं. २०६७) मा यसरी वर्गीकरण गरेकी छिन् –

क) धार्मिक/पौराणिक बाल कथा

ख) लोक बाल कथा

ग) सामाजिक बाल कथा

घ) विज्ञान कथा

ङ) विदेशी बाल कथा

च) चित्र बाल कथा

नेपाली बाल पत्रिकाको बाल साहित्यमा योगदान (वि.सं. २०६१) कृतिमा जीवेन्द्र देव गिरीले यसरी वर्गीकरण गरेका छन्-

क) मौलिक कथा

ख) लोक कथा

ग) पौराणिक कथा

घ) विदेशी कथा

ङ) चित्र कथा

यसरी विभिन्न समालोचकहरूले आफ्ना-आफ्नै मतका आधारमा बाल कथाको स्वरूपलाई वर्गीकरण गरेको पाइन्छ । कसैले जातक बाल कथा र बाल विज्ञान कथा पनि थपेका छन् । अपितु धेरै समालोचकलाई मान्य हुने गरी बाल कथाको यसरी वर्गीकरण गर्न सकिन्छ –

क) लोक बाल कथा

ख) मौलिक बाल कथा

ग) अनुदित बाल कथा

घ) बाल चित्र कथा

ङ) बाल विज्ञान कथा

उपर्युक्त बाल कथाका विषयगत वर्गीकरणको सामान्य परिचय तल उल्लेख गरिन्छ -

क) लोक बाल कथा

'एकादेशमा', 'कुनै समयमा', 'धेरै वर्ष अघि' जस्ता पद-पदावलीको कथा हाल्नु अघि संयोजन गरी लोक कथा भनिन्छ । यस्ता कथाहरूमा प्रायः बाल बालिकाहरूलाई भुलाउने र उनीहरूलाई सकारात्मक सन्देश दिलाउने कथाहरू हुन्छन् । यस्ता लोक कथाहरूमा काल्पनिक र आश्चर्यजनक विषय वस्तु समेटिएका हुन्छन् । तिलस्मी, जादुगरीयुक्त घटनाक्रमले यस्ता कथाहरू मनोरञ्जनले भरिएका तर यथार्थको विकट रहेका हुन्छन् । '**एकादेशमा** ......' बाट सुरु भएको कथा 'सुन्नेलाई सुनको माला, भन्नेलाई फुलको माला, ्यो कथा बैकुण्ठै जाला' भनेर बिसाएपछि कथा ज्यादै रोचक ठानिन्छ । २०६७ साउनको 'मुना' पत्रिकामा प्रकाशित **'बाह्रो बर्डिवा'** शीर्षकको कथालाई बाल लोक कथा भन्न सकिन्छ ।

ख) मौलिक बाल कथा

मौलिक बाल कथा भन्नाले नितान्त सोही ठाउँ सुहाउँदो सामाजिक बाल कथा भन्ने बुझिन्छ । नेपाली बाल कथामा मौलिक सिर्जनाको छिटा देखाउने कथाकारहरूमा रमेश विकल, कृष्ण प्रसाद पराजुली, जनक प्रसाद हुमागाईं, शारदा रमण नेपाल, परशु प्रधान, प्रेमा शाह आदिको नाम लिन सकिन्छ । मौलिक कथालाई सामाजिक बाल कथा पनि भन्न सकिन्छ । समाजमा बाल बालिकाहरूमाथि गरिने भेदभाव, अत्याचार आदिको विरोध, छोरा र छोरीमाथि गरिने भेदभाव, आर्थिक, सामाजिक, सांस्कृतिक जस्ता मौलिक स्वरूपका प्रवृत्ति हुन्छन् । नेपाली जन जीवनसँग सम्बन्धित बाल कथाहरूलाई नेपाली बाल पाठकले पठन आस्वादन गर्दा त्यो कथा मौलिक बाल कथा हुन्छ । २०६७ सालको मंसिर अङ्कको **'सानी गीता र पानीको संस्मरण'**, **'अभिभावकको कर्तव्य'**, बैशाख अङ्कको **'ड्राइभर अंकल किन रोएँ ?' 'जामुनेको प्रगति'** आदि जस्ता बाल कथाहरू मौलिक बाल कथा उदाहरण हुन् ।

ग) अनुदित बाल कथा

नेपाली साहित्यमा पनि एक भाषाबाट अर्को भाषामा अनुवाद गरिएको बाल कथालाई अनुदित बाल कथा भनिन्छ । विदेशी कथाकारहरूले लेखेका विश्व प्रसिद्ध कथाहरूलाई अनुवादकद्वारा अनुवाद गरी प्रकाशन गर्ने चलन बढेको पाइन्छ । यसरी बाल

कथाहरू अनुवाद गर्दा मूल लेखकले दिने सामाजिक परिवेश, सन्देश आदिलाई बुझ्न सकिने र थप नयाँ परिवेशबारे ज्ञान हुन्छ । अनुवाद गर्दा यान्त्रिक अनुवाद भन्दा भावार्थ अनुवादमा जोड दिनु पर्छ । यसको सुरुवातकर्ता भने गङ्गा प्रसाद पादरी र मिस गोलेन मानिन्छन् ।

अनुवादित बाल कथाहरूमा २०६७ सालमा प्रकाशित केही कथाहरू **'सुनौलो स्याउको हाँगा'**,र **'भविष्यवाणी'** आदि रहेका छन् ।

घ) बाल चित्र कथा

घटना परिघटनालाई शब्दमा मात्र सीमित नपारेर सँग सँगै चित्रमा पनि प्रस्तुत गरिएको कथालाई बाल चित्र कथा भनिन्छ । बाल बालिकाहरू स्वभावैले जिज्ञासु हुन्छन् । उनीहरू धेरै कुरा जान्न बुझ्न खोज्छन् र उनीहरूको कलिलो मस्तिष्कले पढेको कुरा भन्दा देखेको कुरा राम्ररी सिक्छन् । भनिन्छ नि 'हजार शब्दले दिने ज्ञान एकै चित्रमा छर्लङ्ग हुन्छ ।' नेपाली कथाका ढुकुटीभित्र चित्र कथालाई प्रवेश गराउने श्रेय पनि बाल पत्रिकालाई दिन सकिन्छ (गिरी; २०६१: ५४) । बाल कथालाई चित्रात्मकताका दृष्टिले यसरी विभाजन गर्न सकिन्छ-

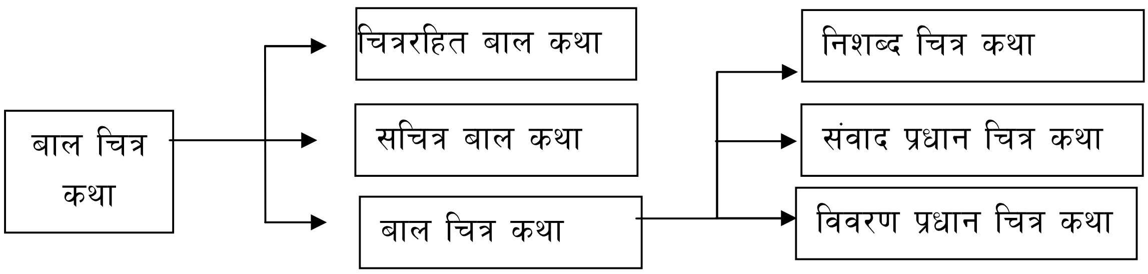

(भिक्टर प्रधान, वर्तमान बाल रुचि र आवश्यकता: चित्र कथा (लेख), बाल साहित्य (वार्षिक) २०४७, पृ.३१)

'मुना' मासिक पत्रिकामा हरेक अङ्कमा चित्र कथा प्रकाशित हुने गरेको छ । २०६७ सालमा प्रकाशित चित्र कथाहरूमा **'मङ्गलेको बानी'**, **'कञ्जुस राजा'**, **'हजुरबाको साथी'** र **'चतुरेको जुक्ति'** आदि जस्ता रहेका छन् । चित्र कथाले ठाउँ धेरै ओगटे पनि मनको ठाउँ पनि धेरै ओगट्न सफल भएको पाइन्छ । अझ, सादा चित्रले भन्दा रङ्गीन चित्रले बाल बालिकाहरूलाई आकर्षिक गर्दछ ।

ङ) बाल विज्ञान कथा

वैज्ञानिक युगमा विज्ञानका देनहरूसँग सम्बन्धित गराई रोचक पाराले कथाको निर्माण गरिन्छ । विज्ञानले गरेको अद्भूत पात्रहरू जस्तै यन्त्र मानवलाई पात्र बनाई विज्ञान प्रधान कथा बनाइन्छ ,जसले गर्दा बाल बालिकामा वैज्ञानिक वस्तुप्रति चासो जागृत हुन्छ ।

विषय वस्तु समेटिएका कथालाई समेत विज्ञान कथा भन्न सकिन्छ । बाल विज्ञानका कथाहरूमा रसायन, वनस्पति, ग्रह, तारा, चन्द्रमा जस्ता विषय वस्तु राखिएको हुन्छ । नेपाली साहित्यको विकासमा विज्ञान कथाको विकास क्रम त्यति पुरानो छैन । बाल कथाको क्षेत्रमा फाटफुट रूपमा विज्ञान कथाहरू देखा परेका छन् ।

२०६७ सालमा प्रकाशित बाल कथाहरूमा विज्ञानका कुराहरू प्रायः देखा पर्दछन् । यसरी मुनामा पनि बाल विज्ञान कथाहरू कम प्रकाशित हुने गरेको छ । बाल विज्ञान कथाले बाल मस्तिष्कलाई वैज्ञानिक र प्रविधिको खोजीमा लाग्न प्रेरित गर्न खोजेको देखिन्छ ।

२.१.७. बाल कथाका तत्त्वहरू

हरेक रचनाको एक निश्चित प्रक्रिया हुन्छ । विभिन्न तत्त्वहरूको संयोजनले त्यसलाई पूर्णता दिन्छ । बाल साहित्यमा बाल कथाको पनि आवश्यक तत्त्वहरू रहन्छन् । ती अङ्गबिना बाल कथाले पूर्णता पाउँदैन । कुनै पनि विधामा तत्त्वहरूको उचित प्रयोगका लागि सो रचनाको लक्षित समूहको निर्णय पहिले नै गर्नु राम्रो मानिन्छ । यदि त्यसो गरिएन भने त्यस्ता रचनाले सबै उमेर समूहका बाल बालिकामा आवश्यक प्रभाव पार्न सक्दैन ।

बाल कथाका सम्बन्धमा यसका आवश्यक तत्त्वहरूलाई विभिन्न समालोचकहरूले आ-आफ्नै तर्क पेश गरेका छन् । बाल कथाको तत्त्वहरूका सम्बन्धमा प्रमोद प्रधानले **'नेपाली बाल साहित्यको इतिहास'** (वि.सं. २०६१) पुस्तकमा **कथानक, संवाद, चरित्र-चित्रण** र **भाषा शैली** जस्ता तत्त्वहरूको आवश्यकता पर्ने बताएका छन् ।

त्यस्तै अच्युत शरण अर्यालको **'नेपाली बाल साहित्यको अध्ययन'** (अप्रकाशित विद्यावारिधि शोध पत्र)मा बाल कथाका तत्त्वहरूलाई यसरी प्रस्तुत गरिएको छ-

(क) कथा वस्तु

(ख) क्रियाकलाप

(ग) कौतूहल

(घ) पात्र

(ङ) उद्देश्य

(च) परिवेश

(छ) भाषा शैली

(ज) कथोपकथन ।

यसैलाई आधार मानेर अम्बिका कुमारी मैनाली (अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोध पत्र; २०६४: २३-२५) र बिनु अधिकारीले बाल कथाका तत्त्वहरूलाई विश्लेषण गरेका छन् । भक्त बहादुर राईले नेपाली **बाल कथामा लोक साहित्यको प्रभाव** (अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोध पत्र; २०६३ः १९-२१) मा कथानक, संवाद, पात्र, भाषा शैली, उद्देश्य, बाल रुचि र बाल शिक्षा गरी सात वटा तत्त्वहरूको व्याख्या गरेको पाइन्छ । त्यस्तै गरी देवराज तिवारीको **'नेपाली बाल कथाको अध्ययन'** (अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोध पत्र; २०६१ः १२-१६) मा **कथानक, संवाद, पात्र, भाषा शैली** र **उद्देश्य** गरी बाल कथाका तत्त्वहरूलाई वर्गीकरण र व्याख्या गरेको पाइन्छ ।

यसरी बाल कथाका तत्त्वको सम्बन्धमा समालोचकहरूको आ-आफ्नो मत रहे तापनि बाल कथामा चासो राख्ने सबैलाई प्रायः स्वीकार्य हुने गरी बाल कथाका तत्त्वहरूलाई यसरी वर्गीकरण गर्न सकिन्छ-

क) कथानक,

ख) पात्र/चरित्र चित्रण,

ग) परिवेश,

घ) भाषा शैली

ङ) उद्देश्य

च) कथोपकथन/संवाद

छ) चित्र र रङ्गको व्यवस्थापन

क) कथानक

कथानक कथाको मूल तत्त्व हो । कथानकलाई विषय वस्तु वा कथा वस्तु पनि भन्ने गरिन्छ । अझ प्रष्ट रूपमा भन्दा कथानक भनेको घटना हो । आख्यानमा घटना अनिवार्य हुन्छ । बाल कथामा कथानकको चयन गर्दा बालकको उमेर, स्तर, बुद्धि र रुचिलाई आधार बनाउनु पर्छ । बालबालिकाको उमेर र रुचि अनुकूल कथा वस्तु छनोट गर्नु पर्छ साथ-साथै बाल शिक्षाप्रद पनि हुनु आवश्यक छ । पूर्व बाल्यावस्थाका बाल बालिकाहरू, (२-६ वर्ष) बाल्यावस्थाका बाल बालिकाहरू (६-१२/१३ वर्ष), उत्तर बाल्यावस्थाका बाल बालिकाहरू (१२/१३-१४/१५) वर्ष)का लागि कथाको विषय वस्तु समेत फरक-फरक हुनु आवश्यक छ । पूर्व बाल्यावस्थाका बाल बालिकाहरूले सरल कथा वस्तु र अदृश्य प्रधान बढी काल्पनिक कथानक मन पराउँछन् भने बाल्यावस्थाका बाल बालिकाहरूले मनोरञ्जन प्रधान कथा मन पराउँछन् र उत्तर बाल्यावस्थाका बाल बालिकाहरूलाई मनोरञ्जन प्रधान र शिक्षाप्रद कथानकको खाँचो पर्दछ ।

बाल कथाको कथानकमा हरेक पछिल्लो घटना अघिल्ला घटनाहरूसँग श्रृङ्खलित हुनु पर्दछ । यसका अतिरिक्त बाल कथामा सुरुदेखि अन्त्यसम्म नै उत्सुकता र कौतुहलता उत्पन्न गराउने खालको भएमा अझ राम्रो र रोचक मानिन्छ तर कथानक छोटो तर पूर्ण हुनु जरूरी हुन्छ । यसैले कथानकको चयन गर्दा आख्यानात्मकता, बाल रुचिपूर्ण, सरल, सङ्क्षिप्त एवम् सरस हुनु अनिवार्य हुन्छ । अझ अर्को कुरा, बाल कथा लेख्दा विशेष गरी कुन उमेर समूहका लागि लेखिएको हो, सो ख्याल गरी कथानक चयन गर्नु उपयुक्त हुन्छ ।

ख) पात्र/चरित्र-चित्रण

बाल कथामा अर्को अनिवार्य तत्त्वहरू मध्ये पात्र पनि हो । पात्रबिना घटना वा कथानकले जीवन्तता पाउँदैन । कथानकलाई डोऱ्याउनका निम्ति पनि पात्रको खाँचो पर्दछ । कुन पात्रलाई कसरी प्रस्तुत गर्ने भन्ने कुरा कथाकारको क्षमता, रुचि र उद्देश्यमा निर्भर गर्दछ । पात्रहरूले गर्ने क्रियाकलापमा नै कथानक अडेको हुन्छ ।

बाल कथामा पात्रहरू चयन गर्दा पात्रगत उमेर, योग्यता र क्षमता एवम् लेखकीय रुचिलाई आधार बनाउनु पर्छ (अर्याल, २०५८:१८/विद्यावारिधि अप्रकाशित शोध पत्र) । बाल कथामा मानवीय र मानवेतर पात्रहरूको प्रयोग गरिएको पाइन्छ । मानवेतर पात्रमा पनि सजीव र निर्जीव पात्रलाई पनि संवाद र घटना घटाउन लगाइन्छ । पात्र संवादमा र कार्यमा

बालकको गहिरो अभिरुचि हुन्छ । त्यसैले राम्रो प्रभाव पार्न सक्ने पात्र र तिनको व्यवहार कथामा देखिनु उपयुक्त हुन्छ । बाल कथामा पात्रगत बहुलता भन्दा कम पात्रहरूको प्रभावकारी भूमिका बढी उपयुक्त हुने देखिन्छ । पूर्व बाल्यावस्था र बाल्यावस्थाका बाल समूहका लागि मानवीय भन्दा मानवेतर पात्रहरूले गहिरो प्रभाव पार्न सकेको पाइन्छ भने उत्तर बाल्यावस्थातिर मानवीय र मानवेतर दुवै प्रकारका पात्रहरूको उपस्थिति प्रभावकारी हुन्छ । यसरी पात्रको अधिकता, पात्रगत जटिलता र कठिनता नभई जुन पात्र भए पनि जीवन्त बनाई पात्रलाई खेलाउनु बाल कथाको प्रभावकारितालाई बढाउने उपाय हो ।

ग) परिवेश

बाल कथामा परिवेश पनि सर्वोपरी मानिन्छ । परिवेश अन्तर्गत देश, काल र वातावरण पर्दछ । बाल कथामा लौकिकदेखि अलौकिक, धर्तीदेखि आकाश, घरदेखि जङ्गल आदिसम्मको परिवेश बनाइन्छ । उपयुक्त परिवेशको सिर्जना र आयोजनाले कथालाई रोचक र कौतूहलपूर्ण साथै परिपाक पार्दछ । परिवेश भन्नाले घटना घट्ने स्थान, समय र परिस्थितिलाई बुझ्न सकिन्छ । समय, स्थान र परिस्थितिको कुशल संयोजनले बाल कथालाई सरल, सरस र उद्देश्यपूर्ण बनाउँदछ ।

यसरी बाल कथामा परिवेश पनि अत्यावश्यक तत्त्व हो । परिवेशबिना घटना घट्नै सक्दैन । शून्य परिवेशमा बाल कथाको कल्पनासम्म गर्न सकिँदैन । परिवेशले पात्रलाई घटना घटाउने परिस्थितिको निर्माण गर्दछ ।

बाल कथामा परिवेश निर्माण गर्दा सामान्य बाल बालिकालाई रुचि लाग्ने, लौकिकदेखि अलौकिक, प्राणीको अद्भूत प्रसङ्गलाई परिवेश बनाउनु पर्दछ । जसले गर्दा बाल कथाको उद्देश्य पूर्तिमा समेत ठूलो सहयोग गर्दछ ।

घ) भाषा शैली

बाल कथाको रचना गर्दा ध्यान पुऱ्याउनु पर्ने तत्त्वहरूमध्ये भाषा शैली पनि एक हो । जुन सुकै रचनामा पनि भाषाको प्रयोग अनिवार्य हुन्छ र त्यो भाषालाई प्रयोग गर्ने तौर-तरिका नै शैली हो । त्यस्तै भाषाको उचित प्रयोगका लागि लेखकीय शैली पनि आवश्यक पर्दछ । सामान्यतः बाल कथाको शैलीमा विभिन्नता देखिन्छ । जस्तैः संवाद शैली,

आत्मकथात्मक शैली, प्रश्नोत्तर शैली र वर्णनात्मक शैली । संवाद शैलीमा घटनाको प्राण भर्ने काम गर्दछ भने आत्मकथात्मक शैलीले पात्रसँगको आत्मीयता बढी बाल मनमा सद्भावना पैदा हुन्छ । त्यस्तै प्रश्नोत्तर शैलीमा बौद्धिक स्तर चतुरताका कुरा व्यक्त गर्न सकिन्छ (प्रधान; २०६१: ३८) ।

बाल कथामा प्रयुक्त भाषा सरल र सरस अनि स्वाभाविक किसिमको हुनु पर्छ । बालकले दैनिक जीवनमा बोलीचालीमा प्रयोग गर्ने शब्दहरूको प्रयोग भएमा कथा प्रभावकारी बन्न सक्ने देखिन्छ । त्यस्तै उखान-टुक्काको प्रयोगले पनि कथालाई प्रभावकारी बनाउँदछ । बाल कथामा कथ्य भाषाको प्रयोगलाई प्राथमिकता दिनु उपयुक्त हुन्छ ।

ङ) उद्देश्य

उद्देश्य बाल कथाको महत्त्वपूर्ण तत्त्व हो । उद्देश्य बिनाको बाल कथा हुँदैन । सुरु-सुरुमा बाजे बज्यैले बाल बालिकालाई आफ्ना नजिकमा राख्न, भुलाउन अलौकिक पात्रका माध्यमले चरित्र सुधार गर्न, ज्ञानी बनाउन, ज्ञान विज्ञानका बारेमा जानकारी दिन, सामाजिक यथार्थतासँग बाल बालिकालाई परिचित गराउन, धर्म पुराणका बारेमा थाहा दिन पनि बाल कथाको सिर्जना गर्न थालेको पाइन्छ ।

उद्देश्य निर्धारण गर्दा सबै खाले उमेर समूहका बाल बालिकाका लागि एउटै उद्देश्य रहनु हुँदैन । त्यसैले लक्षित समूह निर्धारण गरेपछि मात्र उद्देश्य अनुरूप सिर्जना गर्न सकिन्छ ।

च) कथोपकथन

बाल कथामा महत्त्वपूर्ण मानिने अर्को तत्त्व हो- कथोपकथन । कथोपकथनलाई संवाद पनि भनिन्छ। संवादकै माध्यमबाट कथानकले गति प्राप्त गर्दछ । कथामा पात्रको संवाद चयन गर्दा सकारात्मक संवादको प्रयोग गरिए तापनि बाल बालिकाहरूका निम्ति सरल र सकारात्मक संवादको प्रयोग गर्नु उचित हुन्छ । त्यसैले बालकले सजिलै बुझ्न सक्ने प्रकारको भाषिक संवादको प्रयोग गर्नु नै उपयुक्त हुन्छ । उचित पात्र अनुसारको सकारात्मक पक्षमा जोड दिने खालका संवादको प्रयोग हुनु राम्रो मानिन्छ । कथाको सन्देश बाल

बालिकाले सहज रूपले ग्रहण गर्न सकून् भन्ने कुरामा ध्यान दिनु आवश्यक छ । त्यसकारण बाल कथामा संवाद पनि एक आवश्यक तत्त्व हो भन्न सकिन्छ ।

च) चित्र र रङ्गको व्यवस्थापन

बाल कथामा आवश्यक पर्ने तत्त्वमा चित्र र रङ्गको व्यवस्थापन नै हो । कथामा चित्र र रङ्गको खाँचो पर्दैन तर बाल काथमा चित्रको अनिवार्य आवश्यकता हुन्छ । रङ्गीन चित्र अझ प्रभावकारी मानिन्छ । चित्र कथाहरू बाल बालिकाका लागि सर्वोपयुक्त र मनोरञ्जक मानिन्छ । बाल बालिकाले कथाका संवाद पढ्दै चित्रको अध्ययन गर्दा विषयको ज्ञान छिटो हुने र स्मरण रहि रहने हुन्छ । चित्र र रङ्गको प्रयोग बाल कथामा हुँदा बालकप्रति कथा पढ्ने रुचि जगाउँछ । प्रसङ्ग अनुसारका चित्रको समावेश तथा तिनका उचित किसिमले आकर्षक शैलीमा रङ्ग भर्ने काम भयो भने यसप्रति बाल बालिकाहरू बढी आकर्षित हुन्छ । यस्ता पक्षहरू कथा नै नबन्ने त होइन, तर के मात्र हो भने बाल बालिकाका लागि लेखिएका साहित्यिक रचनाहरूमा चित्र आवश्यक नै हुन्छ भन्न सकिन्छ । यसले बाल बालिकाहरूमा गहिरो प्रभाव पार्दछ ।

यसरी बाल कथाका तत्त्वहरू उपयुक्त देखिन्छन् तापनि यसमा शीर्षक दृष्टिविन्दु जस्ता तत्त्वहरूलाई पनि समेट्न सकिन्छ । यी नै नेपाली बाल कथाका सैद्धान्तिक आधार पनि हुन् ।

२.१.८. आयु वर्गका आधारमा बाल कथा

२ वर्षे उमेरदेखि किशोरावस्थाका सुरुआतसँगै बाल उमेरको अन्त्य हुन्छ । विशेष गरी पढ्न सक्ने भएदेखि १५/१६ वर्षसम्मका बाल बालिकाहरूका निम्ति बाल कथाको रचना गरिन्छ । पूर्व बाल्यावस्थाका बाल बालिकाहरूका निम्ति बाल कथा सिर्जना गरिन्छ । ५/६ वर्षको उमेरदेखि मात्र बाल बालिकाले कथा पढ्न सक्दछन् तर सुनेर भने २/३ वर्षदेखि बुझ्न सक्दछन् । २/३ वर्षदेखि १४/१५ वर्षसम्मका बाल बालिकाले पढ्ने बाल कथाको स्वरूप फरक-फरक छन् । विषय वस्तु, भाषा र आकार प्रकारका दृष्टिले पनि एकै नभई भिन्न-भिन्न किसिमका हुन्छन् । शारदा रमण नेपालको 'मुना' बाल पत्रिकामा समाविष्ट बाल कथाहरूको अध्ययन-विश्लेषण (२०६१) अप्रकाशित शोध-पत्रमा आयु वर्गलाई आधार मानी बाल कथाको विभाजन यसरी गरिएको छ-

(क) ३ देखि ६ वर्षसम्मका बाल बालिकालाई उपयुक्त रहने कथा

(ख) ६ देखि ९ वर्षसम्मका बाल बालिकालाई उपयुक्त रहने कथा

(ग) १० देखि ११ वर्षसम्मका बाल बालिकालाई उपयुक्त रहने कथा

(घ) १२ देखि १६ वर्षसम्मका बाल बालिकालाई उपयुक्त रहने कथा

त्यस्तै अच्युत शरण अर्यालले 'नेपाली बाल साहित्यको अध्ययन' (अप्रकाशित विद्यावारिधि शोध पत्र-२०५८)मा यसरी वर्गीकरण गरेका छन्-

(क) ३ देखि ६ वर्षसम्मको उमेर समूह

(ख) ६ देखि ९ वर्षसम्मको उमेर समूह

(ग) १० देखि ११ वर्षसम्मको उमेर समूह

(घ) १२ देखि १८ वर्षसम्मको उमेर समूह

यसरी विभिन्न समालोचकहरूले आयु वर्गका आधारमा बाल कथालाई वर्गीकरण गरेका छन् । यी सबैलाई आधार बनाएर आयु वर्गका आधारमा बाल कथालाई यसरी वर्गीकरण गर्न सकिन्छ-

(क) २/३ देखि ५/६ वर्षे बाल बालिकालाई हुने कथा

(ख) ६ वर्षदेखि ९ वर्षे बाल बालिकालाई हुने कथा

(ग) १०/११ वर्षे बाल बालिकालाई हुने कथा

(घ) ११ वर्षदेखि १२/१३ वर्षे बाल बालिकालाई हुने कथा

क) २/३ वर्षदेखि ५/६ वर्षे बाल बालिकालाई हुने कथा

यस उमेर समूहमा बाल कथाहरू बाल बालिकाहरूले पढ्न सक्दैनन् र गद्यात्मक शैलीका कथा बुझ्न गाह्रो पर्दछ । उनीहरू गीति कथामा रुचि देखाउँदछन् । गीतमै कथालाई बाल बालिका पढ्न र सुन्न मन पराउँछन् । यस्ता कथाहरू अति छोटो र लयात्मक शैलीमा लेखिन्छ ।

ख) ६ वर्षदेखि ९ वर्षे बाल बालिकालाई हुने कथा

यस उमेर समूहका बाल बालिकाहरूमा पढ्ने बानीको विकास गराउनका लागि कथाहरू पढ्न लगाउन सकिन्छ । जसले गर्दा उनीहरूको बौद्धिक स्तर हेरेर कथा सिर्जना

गर्नु पर्दछ । यस उमेर समूहका बाल बालिकाहरूका लागि परि कथा र कल्पनामूलक कथा उपयुक्त हुन्छ । यथार्थको कम निकट बाल कथाहरू विषय वस्तुको अधिक कौतुहलता र काल्पनिकताले परिपूर्ण कथाहरूमा स्वर्ग, परी, राजकुमार जस्ता उदात्त पात्र र आलौकिक पात्र-परिवेशलाई लिई साहस-चतुरता आदिको वर्णन हुन्छ ।

ग) १०/११ वर्षे बाल बालिकालाई हुने कथा

यस उमेर समूहका बाल बालिकाहरूलाई यथार्थवादी कथा, लोक कथा, ऐतिहासिक कथा, पौराणिक कथा र वैज्ञानिक कथा मन पर्छ । कथाको परिवेश समाजलाई बनाइएको हुन्छ । लोक कथा, ऐतिहासिक कथा र पौराणिक कथामा अनि विज्ञान कथामा समाजलाई परिवेश बनाइएको हुन्छ । समाजमा हुने क्रिया-प्रतिक्रियालाई कथामा समेटी बाल बालिकालाई वास्तविकता र सत्यतर्फ लाग्ने सचेत प्रयास गरेको पाइन्छ ।

घ) ११ वर्षदेखि १२/१३ वर्षे बाल बालिकालाई हुने कथा

यस उमेर समूहका बाल बालिकाहरू यथार्थभन्दा साहसी, पराक्रमी, वीर र रोमाञ्चक प्रकृतिका कथाहरू मन पराउँछन् । यो उमेर समूह भनेको किशोरावस्थाको संघार भएकाले यस्ता वीर र रोमाञ्चक कथा मन पराउँछन् । उनीहरू वयस्कको निकट भए पनि बाल सुलभ प्रवृत्ति देखाउने हुँदा अन्य आयु वर्गको तुलनामा केही जटिल कथा संरचना देखिन्छ भने संरचना, विषय वस्तुका दृष्टिले पनि कथा अन्य उमेर समूहका बाल कथा भन्दा जटिल र लामा देखिन्छन् ।

२.१.९. पाठ्य पुस्तकीय बाल कथा र पाठ्य पुस्तकेतर बाल कथा

विशेषतः बाल बालिकाका निम्ति लेखिएका कथाहरू बाल कथा हुन् । बाल बालिकाहरूको मनोरञ्जन, ज्ञान विज्ञान, जिज्ञासा बढाउन बाल कथाले निकै सहयोग गर्दछ । बाल कथाहरू बाल बालिकाको क्षमता, स्तर रुचि र स्वभाव आदिलाई मध्य नजर गर्दै लेखिएको हुन्छ । बाल कथालाई विद्यालयमा उमेरगत हिसाबले छनोट र स्तरण गरी राखिएको पाइन्छ भने विद्यालयको पुस्तक बाहेक पनि बाल कथाहरू प्रकाशित भएको पाइन्छ । यसरी विद्यालयमा पढाइने पुस्तक पाठ्य पुस्तक हो भने विद्यालय तहको पाठ्य

पुस्तक इतर अन्य सन्दर्भ पुस्तकहरू र अन्य अन्य बाल कथाहरू पाठ्य पुस्तकेतर बाल कथा हुन् ।

यसरी पाठ्य पुस्तकीय बाल कथा र पाठ्य पुस्तकेतर बाल कथामा आकारगत हिसाबले, स्वरूपगत हिसाबले साथै प्रकार, गुण, विशेषताका आधारमा पनि समानता देख्न सकिन्छ, अपितु पाठ्य पुस्तकीय बाल कथा र पाठ्य पुस्तकेतर बाल कथाको भिन्नतालाई तुलनात्मक रूपमा यसरी देखाउन सकिन्छ –

समानता	**भिन्नता**	
	पाठ्यपुस्तकीय	**पाठ्यपुस्तकेतर**
▪ यी दुबै बाल बालिकाहरूका निम्ति तयार पारिएका हुन्छन् । ▪ यी दुबैमा बाल बालिकालाई सुहाउँदो भाषा शैली र विषय वस्तु समावेश गरिएको हुन्छ । ▪ यी दुवैमा श्यामश्वेत वा रङ्गीन चित्रको संयोजन गरिएको हुन्छ । ▪ यी दुवैको मूल ध्येय मनोरञ्जन र शिक्षा प्रदान गर्नु हो ।	▪ पाठ्य पुस्तकीय बाल कथाहरू बालकको प्राथमिक सामग्री हो । ▪ पाठ्य पुस्तकीय बाल कथाको उद्देश्य निश्चित तोकेर सीमाङ्कन गरिएको हुन्छ । ▪ पाठ्य पुस्तकीय बाल कथामा छनोट र स्तरण गर्न गाह्रो हुन्छ। यसलाई आयु वर्गका आधारमा पनि बाल कथा समेट्नु पर्ने हुन्छ । ▪ पाठ्यक्रम परिवर्तन हुना साथ पाठ्य पुस्तकीय बाल कथा परिवर्तन गर्नु पर्ने हुन सक्छ। ▪ पाठ्य पुस्तकीय बाल कथाहरू शैक्षिक उद्देश्य पूरा गर्न लेखिन्छ । ▪ पाठ्य पुस्तकीय बाल कथामा कठिन विषय वस्तु, पात्र र भाषा शैलीको कम प्रयोग	▪ पाठ्य पुस्तकेतर बाल कथाहरू सहायक सामग्री हो । ▪ पाठ्य पुस्तकेतर बाल कथामा उद्देश्य निश्चित गरिँदैन ▪ पाठ्य पुस्तकेतर बाल कथाहरूलाई १५ वर्ष मुनिका बाल बालिका मानी समग्रमा बाल कथाहरू समेटिन्छन्। ▪ पाठ्य पुस्तकेतर बाल कथामा त्यो जरूरत पर्दैन । एक पटक प्रकाशित भएपछि त्यो संशोधन प्रायः हुँदैन। ▪ पाठ्य पुस्तकेतर बाल कथाहरू पढ्ने बानी बसाल्न, पढाइमा रुचि जगाउन र मनोरञ्जन दिँदै शिक्षा दिन लेखिन्छ । ▪ पाठ्य पुस्तकेतर बाल कथामा बाल बालिकाले स्वअध्ययन गर्नु पर्ने भएकोले भाषा र भाव सरल

	हुन्छ । ▪ पाठ्यपुस्तकीय बाल कथामा अभ्यास खण्ड समेटिन्छ । ▪ पाठ्य पुस्तकीय बाल कथामा चित्रहरू उद्देश्यकेन्द्री हुन्छ । चित्रकारको भूमिका सहायक हुन्छ । ▪ पाठ्य पुस्तकीय बाल कथा पाठ्यक्रमको विषय वस्तु र उद्देश्यमा मात्र केन्द्रित रहन्छ।	हुनु पर्दछ । ▪ पाठ्य पुस्तकेतर बाल कथामा नितान्त कथा मात्रै हुन्छ। अभ्यास समेटिँदैन । ▪ पाठ्य पुस्तकेतर बाल कथामा चित्रमा गतिशील प्रयोग हुन्छ। बाल पत्रिका निर्माणमा चित्रकारको भूमिका स्रष्टाको जत्तिकै महत्त्वपूर्ण मानिन्छ । ▪ पाठ्य पुस्तकेतर बाल कथामा बाल मनोविज्ञान, मानवीय अनुभव र प्रकृतिलाई आधार मानी स्वतन्त्र कथा रचना गरिन्छ।

२.१.१०. बाल भाषाको परिचय

भाषा विचार विनिमयको माध्यम हो । सामान्य भाषा र बाल भाषामा केही भिन्नता पाइन्छ । बालकले सहज र सरल भाषिक संयोजन भएका शब्दहरू बोल्दछन् । बाल बालिकाहरू भाषा सिकाइका क्रममा रहेका हुन्छन् । बालकले भाषा सिक्दा कठिन र जटिल उच्चारण भएका शब्द वा वर्णहरू उच्चारण गर्न सक्दैनन् । अतः उनीहरूलाई सजिलो शब्दहरू सिकाइन्छ । ती शब्दहरू नै बाल बालिकाका लागि मात्र हुन्छन् । यसरी उमेरगत हिसाबले पनि ती शब्दहरू बिस्तारै हट्दै परिपूरक भाषातर्फ अग्रसर हुन्छन् । यसरी बालकहरूले वयस्क मानिसले झैँ स्तरयुक्त भाषा बोल्दैनन् तर पनि उनीहरूको छुट्टै भाषा भने छैन । बाल भाषामा लयात्मकता, ध्वन्यात्मकता, अनुकरणात्मकता र सरलता जस्ता विशेषता पाइन्छ।

बाल भाषा अस्पष्ट ध्वनिबाट सुरु भई बयस्क भाषामा गएर परिष्कृत बन्दछ । बाल भाषा सधैं भाषान्मुख रहन्छ । यो सिकिदो अवस्थामा रहने भएकाले सिकाइमा पारिवारिक सामाजिक तथा अन्य परिस्थितिगत प्रभावकहरूद्वारा प्रभावित रहेको हुनछ । बाल भाषालाई आयु वर्गका आधारमा पनि राखेर हेर्न सकिन्छ ।

भाषाको प्रयोग बाल बालिकाहरूमा उमेर अनुसार भिन्न स्तरको हुन्छ । बाल साहित्यकारले आफ्नो रचनाहरूमा सोही आयु वर्गलाई ख्याल पुऱ्याएका हुन्छन् । बाल साहित्यको रचना खास गरी ३-६ वर्ष, ६-९ वर्ष, ९-१२ वर्ष, १२-१५ वर्ष आदि आयु वर्गका बालकको भावनात्मक तथा बौद्धिक स्तरलाई ध्यानमा राखेर गरिन्छ । (कपिल लामिछाने भाषा, बाल भाषा र बाल साहित्य, लेख, बाल साहित्य वार्षिक, २०४९ पृ.२०)

बाल भाषाको सिर्जना बाल बालिकाबाट नै भए पनि त्यो भाषालाई सार्थक बनाउने काम भने प्रौढबाटै हुन्छ । प्रौढहरूले बालकले एक पटक उच्चारण गरेका त्यस्ता ध्वनिहरूलाई एक पटक उच्चारण गरेर बालकसँगको क्रियाकलापलाई सहज बनाएका हुन्छन् ।

बाल भाषा पनि बाल बालिकाको सामाजिक, सांस्कृतिक, पारिवारिक, आर्थिक र शैक्षिक स्तर अनुरूप फरक पर्न जान्छ । उनीहरूले पाएको परिवेशको आधारमा उनीहरूमा शब्द भण्डारको विकास हुन्छ। गाउँमा बस्ने बाल बालिकाले बाँ-बाँ, मने, आइँ जस्ता बाल शब्दको प्रयोग गर्दछन् तर त्यही शब्द सहरी क्षेत्रमा बस्ने बालबालिकाले प्रयोग गर्दैनन् र ती शब्दको अर्थ बुझ्दा पनि बुझ्दैनन् । यसरी विविध कारणले समान उमेर समूहका बाल बालिकाहरू बिच शब्द भण्डारगत रूपमा परिमाणात्मक र गुणात्मक विविधता पाइन्छ ।

२.१.११. बाल कथाको भाषा

बाल बालिकाका निम्ति तयार गरिएको कथाका भाषा पनि बाल बालिकाका शब्द भण्डारगत हिसाबलाई आधार मानी तयार गर्नु पर्छ । बाल भाषालाई सामाजिक, साँस्कृतिक, पारिवारिक, आर्थिक र भौगोलिक आदि पक्षले प्रभाव पार्दछ । यसैले बाल कथाहरू यी सबै प्रभावकलाई आधार मानी तयार गर्नु पर्छ । हलो, जुवा, कुटो, आदि शब्द राख्दा सहरिया बाल बालिकाले नबुझ्न सक्छन्। यसरी सबै प्रभावकलाई ख्याल गरी बाल कथा निर्माण गर्नु पर्दछ । बाल कथालाई बाल बालिकाको निम्ति सरल रोचक, बोध्य गराउनका निम्नि लिखित कुरामा ध्यान पुऱ्याउनु पर्दछ-

(क) शब्द संयोजनमा विचार पुऱ्याउनु पर्दछ ।

(ख) छोटो-छोटो सरल वाक्यको चयन गर्नु पर्दछ ।

(ग) उस्तै-उस्तै शब्दको पुनरावृत्ति गर्नु पर्दछ ।

(घ) बाल परिचित शब्दको प्रयोग गरिनु पर्दछ ।

(ङ) पूर्ववत् प्रसङ्गबाट बुझिने गरी कठिन शब्दको पनि प्रयोग गरिनु पर्दछ ।

(च) आयु वर्गको भाषालाई पनि ध्यानमा राख्नु पर्दछ ।

(छ) वर्ग पुनरावृत्ति गर्न सकिन्छ ।

बाल कथामा भाषामा उपयुक्त प्रयोग नै यसको प्राभावकारिता बढाउने उपाय मानिन्छ । भाषाको सुहाउँदो र आकर्षक प्रयोगबाट कथाको प्रभावकारिता झल्कन्छ । कथामा संवादको पनि उपस्थिति रहने भएकाले संवादमा प्रयुक्त वाक्यका सरल तथा छोटो हुनु पर्छ । उनीहरूका सीमित शब्द भण्डार हुन्छ । सामान्य सरल वाक्यको प्रयोगलाई मात्र स्वीकार्न सक्ने क्षमता हुन्छ । त्यसैले चिर परिचित शब्द, सरल वाक्य, सरस शैली प्रयोग गरेर कथा सिर्जना गर्नु पर्दछ । बाल बालिकालाई अबोद्य सम्झिएर झुट्टा कपोलकल्पित बेप्रयोजनका गतिहीन पलायनवादी कथाहरू प्रदान गर्दा रचनाकारले उनीहरूको सुनौलो भविष्यमाथि खेलवाड गरेको ठहर्दछ । त्यसैले बाल कथाको भाषा सुहाउदो हुनु अनिवार्य छ ।

२.२. शब्द भण्डारको सैद्धान्तिक परिचय

२.२.१. शब्द परिचय

शब्दलाई विभिन्न किसिमले चिनाइएको पाइन्छ । **'शब्द्'**मा **'अ'**(**घञ्**) प्रत्यय लागी बनेको छ । यसको शाब्दिक अर्थ 'आवाज' हुन्छ । (लुइँटेल; २०५८: पृ.१९६) स्वनिमिक र लेखीय आकारको अर्थयुक्त लघुतम् स्वतन्त्र भाषिक एकाइलाई शब्द भनिन्छ । (शर्मा; २०६३: पृ. ५५), व्युत्पतिको दृष्टिले यो संस्कृतको मूल शब्द हो । हिन्दी भाषामा पनि शब्द नै भनिन्छ । यसको अर्थ ध्वनि हो । यसको अर्को अर्थ ध्वनि उत्पन्न गर्नु हो । यसलाई अङ्ग्रेजीमा Word, डचमा Woord ग्रीकमा Liro, ल्याटिनमा Verbum भनिन्छ । यसको अर्थ मुख्य गरेर ध्वनिसँग सम्बन्धित छ । (तिवारी; २०२०: पृ. ६३४-६५५) । ध्वनि तथा ध्वनि समूह, जसले स्वतन्त्र रूपमा अर्थ प्रदान गर्न सक्छ त्यसैले भाषामा शब्द भनिन्छ । (Oxford dictionary:1471)

माथिका अर्थलाई आधार बनाएर हेर्दा **एक वा एकभन्दा बढी अक्षरहरूको सार्थक ध्वनि वा अक्षर समूहलाई शब्द भनिन्छ । शब्दहरूको विस्तृत भण्डारलाई शब्द भण्डार भनिन्छ ।**

२.२.२. शब्दको वर्गीकरण

शब्दको वर्गीकरण गर्ने कुनै निश्चित आधार नभए पनि यसलाई विभिन्न आधारमा वर्गीकरण गर्न सकिन्छ ।

शब्दहरू विभिन्न वर्गका हुन्छन् । यिनको वर्गीकरण अर्थ, रूप र कार्यका आधारमा गर्न सकिन्छ । व्याकरणात्मक दृष्टिले अर्थ भन्दा रूप, रूप भन्दा कार्यका आधारमा गरिएको वर्गीकरण उपयुक्त मानिन्छ (अधिकारी, २०६२, १८) । शब्द वर्गीकरण गर्ने प्रमुख स्रोत, व्युत्पति, रचना, काम र अर्थ गरी पाँच छन् ।

उपर्युक्त आधारमध्ये स्रोत र वर्गका आधारमा शब्दको वर्गीकरण गरी देखाइएको छ-

२.२.२.१. स्रोतको आधारमा शब्दको वर्गीकरण

स्रोतका आधारमा शब्द मौलिक र आगन्तुक गरी दुई प्रकारका छन् –

(क) मौलिक शब्द

कुनै पनि भाषाका आफ्नै स्रोतका शब्दलाई मौलिक शब्द भनिन्छ । नेपालीमा यी मौलिक शब्दहरूलाई तत्सम र तद्भव गरी दुई वर्गमा राखिएको छ । नेपाली भाषाको स्रोत संस्कृत भाषा हो ।

(अ) तत्सम शब्द

नेपाली भाषामा संस्कृत भाषाको स्रोतबाट जस्ताको तस्तै आएका शब्दलाई तत्सम शब्द भनिन्छ । जस्तैः ज्वाला, ऋण, कृष्ण आदि ।

(आ) तद्भव शब्द

संस्कृत स्रोतबाट नेपाली भाषामा आउँदा आफ्नो स्वरूपमा परिवर्तन भएर आएका शब्दलाई तद्भव शब्द भनिन्छ । जस्तैः आगो, दूध, अँध्यारो ,साउन आदि ।

(ख) आगन्तुक शब्द

संस्कृत भाषा बाहेक अन्य भाषाबाट नेपालीमा आएका शब्दलाई आगन्तुक शब्द भनिन्छ । आगन्तुक शब्दलाई पनि दुई भागमा बाँड्न सकिन्छ-

अ) देशज

देशभित्रकै विभिन्न भाषा तथा भाषिकाहरूबाट आएका नेपाली शब्द देशज आगन्तुक हुन्। जस्तैः पर्खाल, गुन्द्रुक, पटुका, सेलो, च्याङ्बा आदि ।

आ) विदेशज

नेपालमा बोलिने भाषिकाहरू बाहेक विदेशी भाषाबाट आएका शब्दहरूलाई विदेशज आगन्तुक भनिन्छ । जस्तैः इनाम, मालिक, दुनियाँ, कर्फ्यु, सेमिनार आदि ।

२. २. २. २. कार्यको आधारमा शब्दको वर्गीकरण

शब्दले गर्ने कामका आधारमा छुट्याइने शब्दको समूहलाई शब्द वर्ग भनिन्छ । वाक्यमा प्रयोग नहुँदा एउटा वर्गमा रहने शब्दले वाक्यमा प्रयोग हुँदा अर्को वर्गको काम समेत गर्न सक्छ । त्यसैले शब्द वर्ग छुट्याउँदा शब्दले वाक्यमा गर्ने काममा ध्यान दिनु पर्छ ।

शब्दहरूको कार्यलाई यसरी वर्गमा राखेर हेर्न सकिन्छः-

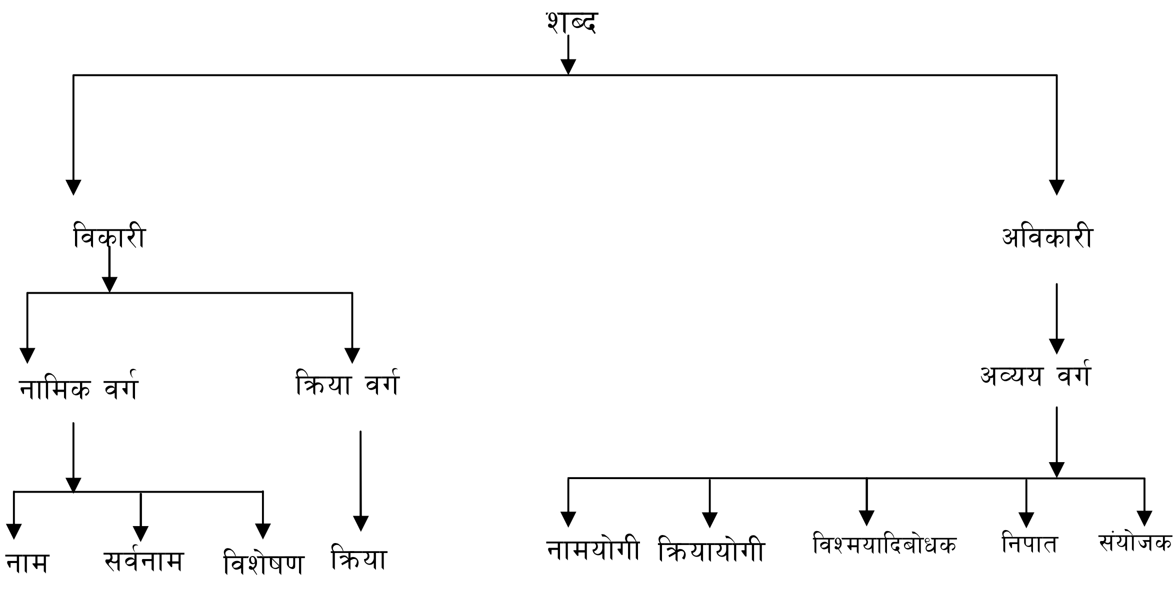

क) विकारी

रूप चल्ने वा विकार देखिने तथा रूप परिवर्तन हुने शब्दलाई विकारी शब्द भनिन्छ (अधिकारी; २०४९: १४) । विकारी शब्दलाई दुई भागमा बाँड्न सकिन्छ :-

अ) नामिक वर्ग

विकारी वर्गमा नाम वर्ग अर्थात नामिक वर्गहरू पर्दछन् । नाम पदसँग सम्बन्धित शब्दहरू नामिक वर्ग हुन् । नाम, सर्वनाम र विशेषण नामिक वर्गमा पर्दछन् ।

नाम

कुनै पनि वस्तु वा चिजको नामलाई नै नाम भनिन्छ । कुनै व्यक्ति, वस्तु, स्थान आदिलाई जनाउने शब्दलाई नाम भनिन्छ (न्यौपाने र अन्य; २०६७: ११३) । नाम पदावलीमा शीर्ष भएर आउने वाक्यात्मक उद्देश्य, कर्म वा पूरकका स्थानमा रहेर कर्ता, कर्म आदिको कार्य गर्ने तथा रूपायनिक कोटिका आधारमा रूपायन हुने शब्दलाई नाम भनिन्छ ।

परम्परागत व्याकरणमा नामलाई निम्नानुसार विभाजन गर्न सकिन्छ :-

व्यक्ति वाचक नाम, जाति वाचक नाम, द्रव्य वाचक नाम, समूह वाचक नाम, भाव वाचक नाम (ज्ञवाली र भट्टराई; २०६१: २०-२१)

आधुनिक सन्दर्भमा नामलाई निम्नानुसार वर्गीकरण गर्न सकिन्छ :-

विशेष/सामान्य नाम, गणनीय/अगणनीय नाम, मानवीय/मानवेतर नाम, सजीव/निर्जीव नाम, मूर्त/अमूर्त नाम । (न्यौपाने र अन्य; २०६७: ११४)

सर्वनाम

कुनै नाम वा व्यक्तिलाई जनाउने र त्यसको सट्टामा आउने शब्दलाई सर्वनाम भनेर छुट्याइन्छ (लामिछाने, २०६०: २६) । सर्वनाम, नाम, वाक्य, वाक्यांश वा पदावलीको सट्टा प्रयोग भएर वाक्यमा हुने पुनरुक्ति रोकी वाक्यात्मक धारणाको सन्दर्भ सङ्केत गर्ने पद हो । (ज्ञवाली र भट्टराई २०६०: २२)

सर्वनामले नामको सट्टामा प्रयोग भई वाक्यलाई छिटो र मिठो बनाउने गर्दछ ।

परम्परागत रूपमा सर्वनामलाई पुरुष वाचक, सम्बन्ध वाचक, दर्शक, प्रश्न वाचक, निज वाचक आदि उप वर्गमा बाँड्न सकिन्छ । (न्यौपाने र अन्य; २०६७: ११५) ।

विशेषण

नामको विशेषता बुझाउन आउने नामिक पद विशेषण हो । नामलाई विशिष्टीकरण गर्ने, विशेषण पदावलीमा शीर्ष हुने, वाक्यमा विशेषक एवं पूरक भएर आउने तथा केही

रूपायनिक कोटि ग्रहण गर्ने शाब्दिक वर्गका शब्दलाई विशेषण भनिन्छ । (न्यौपाने र अन्य, २०६७: ११५) कुन, कस्को, कत्रो, कति भन्ने प्रश्नको जवाफमा आउने शब्द विशेषण हुन्छ । विशेषणले नाम वा सर्वनामको वर्णन गर्दछ । यसले नामको अर्थलाई स्पष्ट गर्ने, सीमित गर्ने, विस्तारित गर्ने कार्य गर्दछ ।

परम्परागत व्याकरणमा विशेषणलाई गुण बोधक, सङ्ख्या बोधक, सङ्केत बोधक वा सार्वनामिक, परिमाण बोधक जस्ता उपवर्गमा विभाजन गरिएको पाइन्छ भने वर्णनात्मक, परिमाणात्मक र साङ्ख्यिक विशेषण गरी विभाजन पनि गरिएको पाइन्छ, (न्यौपाने र अन्य; ३०६७: ११५) ।

विशेषणलाई यसले जनाउने अर्थ तथा तत्सम्बन्धी कार्य अनुसार मुख्यतः छ वर्गमा बाँडिन्छ :-

गुण बोधक, सम्बन्धात्मक, भेदक, परिमाण वाचक, तुलनात्मक, सार्वनामिक (अधिकारी, २०६२: ३९-४१)

आ) क्रिया वर्ग

क्रिया वर्ग अन्तर्गत क्रियापद पर्दछ । वाक्यलाई टुङ्ग्याउने शब्दहरू क्रिया वर्गमा पर्दछ ।

क्रिया पद

कुनै पनि घटना, अवस्था, स्थितिको कार्य व्यापार गर्न आउने शब्दलाई क्रिया भनिन्छ । क्रियालाई वाक्यमा समापक पदका रूपमा लिइन्छ । कुनै कार्य, घटना, परिचय, अवस्था आदिलाई जनाउने पदलाई आर्थी दृष्टिले क्रियापद भनिन्छ । (न्यौपाने र अन्य, २०६७: ११५)

वाक्यको व्यवस्थामा क्रियाको केन्द्रीय महत्त्व हुन्छ । यो वाक्यमा विधेय पदावलीको शीर्ष भएर आउँछ । सामान्यतया क्रियाको अभावमा वाक्य अपूर्ण मानिन्छ । वाक्यमा आउने अन्य शब्दहरूलाई सङ्गठित गर्न यसको महत्त्वपूर्ण भूमिका रहन्छ ।

नेपाली व्याकरणमा क्रियापदलाई यसरी वर्गीकरण गर्न सकिन्छ -

आधार	प्रकार
समापकताका आधारमा	समापिका र असमापिका
कर्मकताका आधारमा	सकर्मक, अकर्मक, द्विकर्मक
अर्थ प्रधानताका आधारमा	मुख्य र सहायक
संरचनाका आधारमा	सरल र संयुक्त
पूर्णताका आधारमा	पूर्ण, अपूर्ण र पूराकापेक्षी

ख) अविकारी

कुनै पनि शब्दले विकार वा रूप परिवर्तन गर्दैन भने त्यो शब्द अविकारी शब्द हुन्छ । रूप नचल्नेलाई अविकारी भनिन्छ । यसमा अव्यय वर्गका शब्दहरू पर्दछन् :-

अ) अव्यय वर्ग

रूपायित नहुने पद अव्यय हुन् । अव्ययलाई अविकारी पद भनिन्छ । अव्ययले क्रियापद, विशेषण वा नामिक पदको समेत विशेषता जनाउने, सम्बन्ध स्थापित गर्ने, स्थान, परिमाण बुझाउने काम गर्छ (ज्ञवाली र भट्टराई; २०६०: २७) ।

अव्ययलाई तिनको स्वरूप, कार्य र अर्थका आधारमा निम्न लिखित भेद गर्न सकिन्छ:-

नामयोगी

नामिक पदसँग जोडिएर अन्य पदहरूसँग सम्बन्ध स्थापित गर्ने विभक्ति बाहेकका पदलाई नामयोगी भनिन्छ । नामयोगीले समय, स्थान, रीति, हेतु, अवधि, दिशा, अभाव आदि अर्थको अभिव्यक्ति पनि गर्छ । अर्थतात्त्विक आधारमा क्रियाको लक्ष्य, स्रोत, कारण, साधन आदि बुझाउनु तथा वितरणका दृष्टिले नाम, सर्वनामका पछाडि आउनु नामयोगी वा परस्थानिकका विशेषता हुन् (न्यौपाने र अन्य; २०६७: ११७) ।

नामयोगी निम्न लिखित छन् -

समय वाचक, स्थान वाचक, रीति वाचक, अवधि वाचक, हेतु वाचक, अभाव वाचक, विनिमय वाचक, सहार्थ वाचक (गौतम र अन्य; २०५९: ४४) ।

क्रिया विशेषण

क्रियापदको विशेषता जनाउन आउने पदलाई क्रिया विशेषण भनिन्छ । क्रिया विशेषणलाई क्रियायोगी पनि भनिन्छ । आर्थी दृष्टिले क्रियाको स्थान, समय, दिशा, रीति, परिमाण जस्ता विशेषता बताउने पदलाई क्रियायोगी भनिन्छ भने वितरणात्मक विशेषताका आधारमा पदावलीका शीर्ष भएर आउने वाक्यका सुरुमा तथा क्रियापदको अगाडि र कहिलेकाहिँ विशेषणको अगाडि वितरित हुने पदलाई क्रियायोगी भनिन्छ (न्यौपाने र अन्य, २०६७: ११६) ।

अर्थगत सन्दर्भ र कार्यहरूमा प्रसस्त विविधता रहने हुँदा यहाँ सोही अनुसार क्रियायोगीका विभिन्न प्रकृतिहरू उल्लेख गरिन्छ (अधिकारी, २०६२: ५०-५४) ।

कालिक, स्थानिक, परिमाण, रीति वाचक, आवृत्ति वाचक, साधन/माध्यमबोधक, हेतु/कारण बोधक, परिमाण बोधक, प्रयोजन बोधक, सर्त बोधक, परिस्थिति बोधक, विपरीत बोधक, विश्मयादि बोधक ।

विश्मयादि बोधक

केही शब्दहरूले प्रायः वाक्यका अगाडि पृथक रूपमा आई त्यसमा व्यक्त गरिएका अवधारणाहरूमाथि हर्ष, आश्चर्य, दुःख, घृणा, उपहास, सहमति वा असहमति आदि विभिन्न मनोभाव जनाउन सघाउँछन् । यस्ता शब्दहरूलाई विश्मयादिबोधक भनिन्छ (अधिकारी; २०६२: ७२) ।

वाक्यलाई मद्दत गरे पनि वाक्यात्मक अङ्गभन्दा यी अलग्गै हुने हुँदा पनि यी निपातभन्दा केही फरक देखिन्छन् ।

अबुइ ! कत्रो सर्प रहेछ ।

छि ! कस्तो गनाएको ।

निपात

वाक्यमा प्रयुक्त निकट शब्द वा वाक्यका अर्थलाई नै द्योतन गर्ने अव्यय शब्द निपात हुन् (अधिकारी; २०६२: ६९) । यस्ता निपातले पदावली तथा वाक्यमा खास पद वा वाक्यकै अर्थलाई उजिल्याउन मद्दत गर्ने हुँदा यिनको आफ्नो अर्थ खासै छैन ।

प्रयोग क्षेत्रमा सन्दर्भबाट मात्रै यसको अर्थको अनुमान गर्न सकिन्छ ।

संयोजक

संयोजक भनेको संयोजन वा जोड्ने हो । कुनै रूप शब्द वा वाक्यलाई जोड्ने काम संयोजकले गर्दछ । संयोजकहरू पनि बद्ध शब्दभित्र पर्छन (अधिकारी, २०६२: ६६) ।

संयोजकलाई कार्यका आधारमा (निरपेक्ष र सापेक्ष), रचनाको आधारमा (सरल र जटिल), प्रयोगका आधार (एकल र युगल)मा वर्गीकरण गर्न सकिन्छ (न्यौपाने र अन्य, २०६७: ११७) ।

संयोजकहरू:- र, वा, अनि, जहाँ, जहिले, अनि, पनि, भनेर, किनभने आदि ।

२.२.३. बाल कथामा शब्द भण्डारको महत्त्व

बाल बालिकाहरूलाई प्रविधि सीप सिकाउन र उमेर अनुसार उनीहरूको शब्द भण्डार क्षमता बढाउन जरूरी हुन्छ । जसका लागि विविध ज्ञानमूलक पुस्तकहरू पढ्न दिनु पर्दछ । बाल कथामा शब्दहरू बाल बालिकाको स्तर सुहाउँदो हुनु जरूरी हुन्छ । बाल बालिकाहरूलाई पाच्य हुने शब्द भण्डारको खाँचो पर्दछ । बालकको उमेर अनुसार उमेरको बृद्धिसँगै बाल बालिकाहरूमा शब्द भण्डारमा पनि बृद्धि हुँदै जान्छ ।

ग्रेगोरी, पियाजे, स्टर्न लियोपोल्ड, केयर र ग्रेसरको अध्ययनका आधारमा डब्लु-एफ म्याकेले प्रस्तुत गरेको बालकको भाषा विकासलाई यस प्रकार तालिकामा देखाउन सकिन्छ:-

समय/उमेर	बोध क्षमता	अभिव्यक्ति क्षमता
२ वर्ष	आदेश बुझ्नु, धेरै शब्दहरू बुझ्नु	दुई शब्दे वाक्य प्रयोग गर्नु, विशेष प्रकारको बोली बोल्न छाड्नु, शब्द भण्डार बृद्धि हुनु ।
३ वर्ष	भूतकालिक वाक्यको प्रयोग गर्नु, प्रश्नबोधक हुनु ।	शब्द भण्डारमा तीव्र बृद्धि, व्याकरणात्मक वाक्यको प्रयोग गर्नु, अनुभव बताउनु ।
४ वर्ष	बोध क्षमता बढ्नु, समयावधिको भिन्नता बुझ्न नसक्नु ।	प्रौढ भाषाको प्रयोग गर्नु, बोलीमा परिपक्वता देखिनु ।
५ वर्ष	बाल्यकालका घटना बुझ्नु, दुई हजार भन्दा बढी शब्द बुझ्नु ।	छोटो र टिप्पणीमूलक प्रतिक्रिया दिनु, जटिल वाक्य प्रयोग गर्नु, शब्द भण्डारमा विकास हुनु ।

६ वर्ष	बोलीमा पूर्णता हुनु, पढ्न थाल्नु, शब्द भण्डार बृद्धि गर्नु ।	बोलाइ सीपको विकास हुनु, अभ्यास गर्दै जानु, सिकेका नयाँ ढाँचा सम्झँदै जानु ।

(स्रोतः- पारस मणि भण्डारी, सामाजिक तथा मनोभाषा विज्ञान, २०६५, पृ. १११ ।)

बाल बालिकाको शब्द भण्डार कति हुन्छ भन्ने विषयमा यिनै विद्वानहरूले प्रस्तुत गरेका तथ्याङ्कहरू प्रस्तुत गर्न खोजिएको छ । दुई वर्षदेखि आठ वार्षसम्मको शब्द भण्डारको बृद्धि दरलाई छ/छ महिनाको अन्तरमा प्रस्तुत गरिएको छः-

उमेर/वर्ष	**स्मिथ(सन् १९२६)**	**वेरी (सन् १९६९)**	**क्रिस्टल**
२–२$\frac{१}{२}$ वर्ष	-	२७२	४००
२$\frac{१}{२}$–३ वर्ष	८९६	४४६	८५०
३-३$\frac{१}{२}$ वर्ष	-	-	१२००
३$\frac{१}{२}$–४ वर्ष	१५४०	१५४०	१५००
४-४$\frac{१}{२}$ वर्ष	-	-	१८००
४$\frac{१}{२}$–५ वर्ष	-	२०७२	२०००
५-५$\frac{१}{२}$ वर्ष	-	-	२२००
५$\frac{१}{२}$–६ वर्ष	-	२५६२	२४००
६-६$\frac{१}{२}$ वर्ष	-	-	२६००
६$\frac{१}{२}$–७ वर्ष	-	४०००	-
७-७$\frac{१}{२}$ वर्ष	-	६०००	-
७$\frac{१}{२}$–८ वर्ष	-	८०००	-

(स्रोतः- पारस मणि भण्डारी, सामाजिक तथा मनोभाषा विज्ञान, २०६५: पृ. ११२)

यसरी बाल कथामा बाल बालिका सुहाउँदो शब्दहरूको खाँचो पर्दछ । बालकको भाषा ठाउँ परिवेश सुहाउँदो हुनु पनि जरूरी छ। सहरमा बस्ने बालबालिकाले पढ्ने कथामा हलो, जुवा, कोदाली, खुर्पा, हँसिया आदि शब्दहरू राख्नु अनुपयुक्त देखिन्छ । यिनीहरूलाई सकभर कम प्रयोगमा ल्याउनु पर्छ । सबै परिवेशमा हुर्केका बालबालिकालाई ग्राह्य हुने शब्दहरूको चयन गर्नु पर्दछ । माथिको तालिकामा उमेर अनुसार शब्द भण्डार क्षमतामा क्रमशः बृद्धि हुन गएको देखाइएकोले पनि बाल कथाका प्रयुक्त शब्दहरू कम्तिमा एक चतुर्थांश शब्दहरू कठिन राख्नु पर्दछ । जसले गर्दा थप शब्दहरूको ज्ञान हुन्छ । शब्द भण्डारमा बृद्धि हुन्छ ।

बाल कथामा शब्दहरूलाई राख्दा बालकको उमेर, रुचि, तह र क्षमता जस्ता पक्षलाई ख्याल गर्नु पर्दछ । उनीहरूको भाषिक क्षमता ज्ञानात्मक क्षमतालाई विशेष ध्यान दिनु पर्दछ। बाल कथामा शब्दहरूलाई राख्दा नामिक पदहरू बेशी राख्नु उपयुक्त हुन्छ साथै अनुकरणात्मक शब्दहरूको प्रयोग पनि राम्रो मानिन्छ । बाल भाषालाई ख्याल गरी शब्दहरूको छनोट गर्नु उपयुक्त देखिन्छ।

अतः बाल कथामा शब्द भण्डारको ज्यादै महत्त्व देखिन्छ । बालकको चौतर्फी विकासका निमित्त पनि बालबालिकाको क्षमता सुहाउँदो शब्द भण्डारको चयनले बाल कथालाई रोचक मात्र नभई फलदायी र उद्देश्यमूलक बनाउँछ ।

परिच्छेद-तिन

'मुना' बाल पत्रिकामा प्रकाशित बाल कथाको स्वरूपगत विश्लेषण

३.१. सन्दर्भ

२०६७ सालको **'मुना'** बाल पत्रिकाको बैशाख अङ्कदेखि चैत महिनासम्मको बाह्र अङ्कको विषयगत भिन्नता, सङ्क्षिप्तताका आधारमा प्रत्येक अङकका तिन/तिन ओटा, बाल कथाकारहरूद्वारा रचित बाल कथाहरू मात्र लिइएको छ। बाल कथाहरूलाई स्वरूपगत आधारमा विभिन्न तरिकाले हेरे पनि यस शोध पत्रमा तत्त्वगत आधार लिएर बाल कथाको स्वरूपहरूको निर्धारण गरिएको छ । यसरी छत्तिस ओटा कथाहरूलाई **कथानक, पात्र, परिवेश, भाषा शैली, उद्देश्य, संवाद, चित्र र रङ्गको व्यवस्थापन** आदि आधारमा विश्लेषण गरिएको छ । यसरी बाल कथाहरूको विश्लेषण गर्दा सङ्क्षिप्ततालाई र विषयगत भिन्नतालाई आधार मान्दा शीर्षकीकृत बाल कथाहरू सहित केही अङ्कका **'शीर्षक के हो ?'** जस्ता कथाहरू समेत परेका छन्। शीर्षक प्रश्नार्थक भए पनि यस शोधको सीमाङ्कन भित्र ती कथाहरू परेकाले **'शीर्षक के हो ?'** जस्ता कथाहरूको विश्लेषण पनि गरिएको छ।

बाल कथाहरूलाई स्वरूपगत आधारमा यसरी विश्लेषण गरिन्छ :-

३.१.१. कथानक

२०६७ को **'मुना'** पत्रिकामा प्रकाशित बाल कथाहरूको विश्लेषण गर्ने क्रममा प्रत्येक अङ्कका कथाका विषयगत भिन्नता र सङ्क्षिप्ततालाई आधार मानिएको छ । प्रत्येक अङ्कका तिन/तिन ओटा कथाहरूलाई लिएर विश्लेषण गरिएको छ । ति छत्तिस ओटा कथाहरूको कथानकलाई यसरी तालिकीकरण गरिएको छ :-

क्र.सं.	बाल कथाको शीर्षक र प्रकाशित अङ्क	सन्दर्भ	कथानक	कैफियत
१.	जामुनेको प्रगति (बैशाख)	पार्थ गुरूद्वारा रचित यस कथामा नेपालका गरिबहरूका सन्तान शिक्षा लिनबाट बञ्चित रहेको र अवसर पाए गरेर देखाउने सन्दर्भ लिई लेखिएको ।	**आदि-** नेपालको कुनै गाउँमा रतनलाल भन्ने मान्छे बस्नु, गरिब भएर छोरालाई पढाउन नसक्नु, **मध्य-** एक दिन शिक्षकले विद्यार्थी स्कुल भर्ना गर्न घर दैलो कार्यक्रममा हिँड्दा जामुने फेला पारी स्कुल आउन आग्रह गर्नु, गरिबीले स्कुल नगएको थाहा पाएर उसलाई स्कुल बोलाउनु, **अन्त्य-** जामुने छात्रवृत्तिमा पढ्न पाएपछि मिहिनेत गरेर पढी एसएलसी.मा प्रथम श्रेणीमा पास भई सोही स्कुलमा शिक्षक नियुक्त हुँदा बुबा रतनलाल खुसी हुनु ।	
२.	चतुरेको जुक्ति (बैशाख)	पुष्पराज जोशीको कथा संवाद र पूर्ण रत्न बज्राचार्यको चित्र रहेको यस चित्र कथामा घरमा आएका चोरहरू समात्न बुढाबुढी बिच झगडा निम्त्याएको जुक्तिलाई इङ्गित गरिएको ।	**आदि-** चतुरे घर ढिलो आउनु, त्यसपछि उसको श्रीमतीसँग झगडा पर्नु, **मध्य-** घर झगडा गाउँलेले सुनेर त्यहाँ आउँदा एक अर्कालाई दोषी ठान्नु, दुबैले गाउँलेको वा जसले झगडा देखेको छ त्यो मान्छेको निर्णय स्वीकार्ने कुरा बताउनु, मध्यरातमा झगडा गरेको देख्ने मान्छेको रहेछ भनी बुझ्दा चतुरेले लुकेका चोरहरूलाई देखाइ दिनु र चोर समातिनु । **अन्त्य-** चोरलाई पुलिसका जिम्मा लगाउनु र चतुरेको बुद्धि देखेर सबै गाउँले छक्क पर्नु ।	

३.	रमाको औंठी (बैशाख)	तारावदन श्रेष्ठद्वारा लिखित यस कथामा मान्छेले उमेर र अवस्था अनुसार अनि समय र परिस्थिति अनुसार चल्नु पर्ने कुरालाई सङ्केत गरिएको ।	**आदि-** रमा ७ औं वर्षको प्रवेशसँगै जन्मदिन मनाइ रहँदा दिदीले औंठी ल्याइ दिनु, **मध्य-** हात धुन जाँदा औंठी रच्छ्यानमा खस्नु, उसले टिप्न लाग्दा औंठी उफ्रेर चोंक, फुलदानी, कोठा र दराजमा पस्नु, **अन्त्य-** उसले औंठी समात्न लाग्दा औंठीले 'ठूली भएपछि लगाउनु है' भनेर रमालाई भनेपछि टाउको हल्लाइ साथीहरूसँग खेल्न बाहिर निस्कनु ।	
४.	भरे के खाने ? (जेठ)	पुष्पराज जोशीको कथा संवाद र पूर्ण रत्न बज्राचार्यको चित्र रहेको यस चित्र कथामा मुख भन्दा हात बढी चलाउनु पर्ने कुरालाई सङ्केत गरिएको ।	**आदि-** हतारमा सेते खरायोको राते स्यालसँग भेट हुँदा स्यालले गफ हाँक्नु, खरायो खाना खोज्न टाप कस्नु, त्यत्तिकैमा काले भालु आउनु, पुनः स्यालले गफ हाँक्नु, भालु पनि खाना खोज्न टाप कस्नु, रङ्गीचङ्गी मुजुरलाई पनि भेटेर गफ दिँदा ऊ पनि हिँड्नु, स्याल फत्फताइ रहनु । **मध्य-** एकछिन पछि सेते खरायो, काले भालु, रङ्गीचङ्गी मुजुर खाने कुरा खोजेर आउनु । **अन्त्य-** त्यसपछि बल्ल राते स्यालले कुरै कुरामा काम बिर्सेको बताउनु, भरे के खाने ? भन्ने समस्याले सताउनु ।	

५.	मनचिन्ते रूख (जेठ)	राम विक्रम सिजापतीद्वारा लिखित यस कथामा 'लोभले लाभ, लाभले विलाप' भन्ने उखानलाई चरितार्थ गरिएको ।	**आदि-** गौशाला गाउँमा गरिब मान्छे बस्नु, खानाको निकै समस्या रहनु । **मध्य-** एक दिन गाउँका रामे, श्यामे र हरि कमाउन विदेश हिँड्नु, रातमा रूखमुनि बास बसी खान र बस्नका लागि ईश्वरलाई पुकारा गर्दा रूखबाट खाना, कपडा र गहना वर्षिनु तर गहना त्यहीँ छोडेर हिँड्नु, श्यामे लोभी हुनु, अर्को पटक त्यसरी नै तिनै जना त्यहीँ बास बसी खान पाउनु, गहना पनि पाउनु तर छाडेर हिँड्नु । **अन्त्य-** लोभी श्यामे राती आएर रूख काटेर सबै गहना लिन आउनु, रूख काट्दा सर्पहरूले डस्नु ।	
६.	चतुरेको चर्तिकला (जेठ)	गोरख बहादुर सिंहद्वारा लिखित यस कथामा समयको महत्त्व नबुझ्नेलाई जुक्ति लगाएर समयसँगै चल्न आग्रह गरिएको ।	**आदि-** नेपालगञ्जमा सरकारी जागिरे मामासँग चतुरे भान्जाले पढ्नु, जाजरकोटको शिक्षक तालिमको सिलसिलामा त्यहीँ बस्नु, उनैले खाना बनाउनु । **मध्य-** मिठो खाना नपकाए पनि पोमु सर अल्छी नमान्नु तर ढिलो पकाउनु, खाना ढिलो पाक्दा मामा र भान्जालाई जागिर र स्कुल जान ढिलो हुनु, ९ बजेपछि खाना बनाउने पोमु सरलाई चतुरेले जुक्ति लगाएर चाँडै खाना बनाउन लगाउनु । **अन्त्य-** पोमु सर घर फर्कने बेलामा ९ बजेको समाचार रेकर्ड गरी सुनाउँदा चाँडै खाना पकाएको खुलासा गर्दा सबै दङ्ग पर्नु, सुस्तारामलाई चुस्ताराम बनाएकोमा चतुरेलाई धन्यवाद दिइ हाँस्नु ।	

७.	पैसा नै सब थोक होइन (असार)	बिमल भौकाजीद्वारा रचित यस कथामा पैसाले सब थोक किन्न सकिन्छ भन्ने गलत धारणालाई पुष्टि गरिएको ।	**आदि-** अरूण सपनामा अमेरिका पुग्नु । **मध्य-** अमेरिकाको रमझममा भुल्नु, नेपाललाई बिर्सनु, त्यहीँ धन प्रशस्त कमाउनु, एक दिन भऱ्याङबाट तल झर्दा लड्नु । **अन्त्य-** ऊ लडेर 'आमा' शब्द उच्चारण गर्नु र सपनाबाट बिउँझिनु र आमालाई सारा सपनाको कहानी बताउँदा आमाले माया, ममता पैसाले किन्न नसकिने भन्नु ।	
८.	होच्याउन खोज्दा (असार)	पुष्पराज जोशीको कथा संवाद र पूर्ण रत्न बज्राचार्यको चित्र रहेको यस चित्र कथामा घमण्ड र होच्याउने प्रवृत्तिले आफैलाई आघात पर्ने कुरालाई दर्शाइएको ।	**आदि-** मिथिला दरबारमा गोनु झाको साथमा पल्टु बस्नु, गोनु झालाई कपटी पल्टुले होच्याउनु, उसलाई होच्याउन एक दिन सभामा आफ्नो आँखा बन्धक राखेर गोनु झाले ऋण लिएको र ऋण फिर्ता गर्दा आँखा फिर्ता नपाएको बताउनु, सभामा सबै अलमलमा पर्नु, गोनु झाले पनि फसाउन खोजिएको थाहा पाई बाह्र हजार माग्नु । **मध्य-** चार दिनको समय सीमामा पल्टु पैसा लिएर आउँदा झाले पनि विभिन्न जनावरको आँखा लिएर आई चिनेर लैजान आग्रह गर्नु, पल्टुले त्यहाँ नभएको भनेपछि गोनु झाले आँखा आफूले तौलिएर लिएको बताउँदा अर्को आँखा पनि गुम्ने भयले पल्टु कुलेलाम ठोक्नु । **अन्त्य-** राजाले गोनुलाई होच्याउन खोजेको थाहा पाएर पल्टुलाई दरबारबाटै निकाल्नु र गोनु झालाई पुरस्कार दिनु ।	

९.	बाह्रो बर्डिवा (असार)	कृष्णराज सर्वहारीद्वारा सङ्कलित यस थारू लोक कथामा थारू समुदायको लोक विश्वासलाई सङ्केत गरिएको ।	**आदि-** धेरै वर्ष पहिले बर्डिवा (गाई-ग्वाला) गाई चराउन वनमा जाँदा गुरै गरेको खेल्नु । **मध्य-** कुशको पातले घाँटी रेट्दा अकस्मात रगतको खोलो बगी सबैको मृत्यु हुनु । **अन्त्य-** यही किम्बदन्ती अनुसार बर्दियाको नामाकरण गरिएको, प्रत्येक मङ्सिर शुक्ल पञ्चमीका दिन गुरूवाहरूको सम्झनामा गुरै र अखरिया गर्नु ।	
१०.	चतुरेको चतुरता (साउन)	पुष्पराज जोशीको कथा संवाद र पूर्ण रत्न बज्राचार्यको चित्र रहेको यस चित्र कथामा आफूलाई फसाउन खोज्नेको विरूद्धमा चतुरता प्रदर्शन गरिएको ।	**आदि-** राजाको सल्लाहकारमा नियुक्त भएको चतुरेलाई निकाल्न अन्य भारदारले षड्यन्त्र रची राजालाई परीक्षा लिन लगाउनु । **मध्य-** एउटा वाक्य भन्न लगाई त्यो वाक्य साँचो भए गोली ठोक्ने र झुठो भए झुण्ड्याएर मार्ने बताउनु, त्यसपछि चतुरेले "मलाई झुण्ड्याएर मार्दै हुनु हुन्छ" भन्ने वाक्य बोल्दा सबै तिरिमिरि हुनु । **अन्त्य-** चतुरेको चतुरता देखेर राजाले स्याबासी दिनु, उसको रिस गर्ने भारदारहरू हेरेको हेर्‍यै हुनु ।	

११.	शीर्षक के हो ? (साउन)	प्रेम तिवारीद्वारा लिखित यस कथामा अर्काको लहै लहैमा हिँड्न नहुने र बुद्धि पुऱ्याएर काम नगरे ज्यादै जोखिममा पर्ने कुरालाई सङ्केत गर्न खोजिएको ।	**आदि-** कुनै गाउँमा फुर्के नामक केटो बस्नु, चञ्चले ऊ अरूको उक्साहटमा जोखिमपूर्ण काम पनि गर्न तम्सनु । **मध्य-** कक्षा ८ मा फेल भएपछि घरमै खेती किसानी गरेर बस्नु । **अन्त्य-** एक दिन अरूको लहै लहैमा लागेर नदीमा माछा मार्न जानु, माछा लिएर किनारतर्फ आउँदा ठूलो माछाले पानीमुनि तानेर बेपत्ता पारिदिनु ।	
१२.	मेरो साथी पुतली (साउन)	देवेन्द्र प्रसाद उप्रेतीद्वारा लिखित यस कथामा आत्मीयतालाई बालापनको उत्कर्षका रूपमा सङ्केत गरिएको ।	**आदि-** जिज्ञासु खेल्ने साथी खोज्दै तल आँगनमा चिप्लिँदै फुलबारीमा पुतली देखी उतै पुग्नु । **मध्य-** फुलबारीमा विभिन्न थरीका पुतली देखेर समात्न खोज्दा लड्नु र गुलाबको काँडाले घोच्नु, तापनि समातेरै छाड्नु । **अन्त्य-** पुतलीको पखेटामुनि घाउ देखे पछि आमालाई बोलाउँदा आमाले उसलाई खाना खान बोलाउनु र पुतलीलाई आफैले हेरचाह गरिदिने कुरा बताउनु ।	
१३.	शीर्षक के हो ? (भदौ)	लक्ष्मी गुरागाईंद्वारा लिखित यस कथामा 'भोजन भन्दा भोक मिठो' भन्ने उखानलाई पुष्टि गर्न खोजिएको ।	**आदि-** सेउती खोला किनारमा साधु बस्नु, उसलाई गाउँलेले खाना ल्याइ दिनु । **मध्य-** एक दिन बालकले घरबाटै मकै र भट्मास लिएर जाँदा साधुले एकै छिनमा त्यो लड्डु र पेडा भएपछि खाने बताउँदा बालक अचम्म मान्दै	

			हेरि रहनु । **अन्त्य-** साधुले बारीमा काम गरेर आएपछि मकै र भटमासलाई लड्डु र पेडा भनी खानु र भोजन भन्दा भोक मिठो भएको बताउनु ।	
१४.	आमा र छोरा (भदौ)	पुष्पराज जोशीको कथा संवाद र पूर्ण रत्न बज्राचार्यको चित्र रहेको यस चित्र कथामा आमाको ममता र सरसफाईलाई सन्दर्भाङ्कन गरिएको ।	**आदि-** सौरभले नङ कोट्याउनु, अल्छी हुनु, आमाले गाली गर्दा समेत आमा नै नभइ दिए आफूलाई मज्जा हुने कुरा सोच्नु । **मध्य-** त्यत्तिकैमा आमाले घर छाडेको र आफू मज्जाले टि.भी. हेरेको, होमवर्क गर्न नपरेको, सरसफाई गर्न नपरेकोमा खुसी हुनु । **अन्त्य-** त्यही फोहोरले गर्दा कन्याउँदा घाउ भई रुनु र आमालाई बोलाउँदा सपनाबाट बिउँझिनु, त्यसपछि खराब आचरण नगर्ने प्रतिज्ञा गर्नु ।	
१५.	बुद्धिको चमत्कार (भदौ)	प्रकाश प्रसाद उपाध्यायद्वारा लिखित यस कथामा आफ्नो पीडालाई लुकाएर भए पनि बुद्धि र धैर्यले काम गरे ज्यान बचाउन सकिने कुरा गरिएको ।	**आदि-** छट्टु स्यालले गाउँमा पसेर कुखुरा खाने उपाय खोज्नु र कुकुर पाल्दा कुखुरा हराउने क्रम रोकिनु । **मध्य-** स्यालले उपाय रची अर्को स्याललाई कुखुरा समात्न पठाउँदा गाउँलेले समात्दा छट्टु स्याललाई पुनः कुखुरा चोर्न पठाउनु र समातिनु । **अन्त्य-** छट्टु स्याललाई पीडा दिन बाँधेरै ढुङ्गामा लतार्दा आनन्द भएको कुरा गरी गाउँलेले दुबोमा लतार्नु अनि हिलो भएकाले मान्छे लड्नु सोही बेला स्याल भाग्नु ।	

१६.	भँगेराको गुँड (असोज)	पुष्पराज जोशीको कथा संवाद र पूर्ण रत्न बज्राचार्यको चित्र रहेको यस चित्र कथामा 'काम साँचे आफूलाई खाना साँचे अरूलाई' भन्ने उखानलाई चरितार्थ गरिएको।	**आदि-** गहुँ बारीमा भँगेराले सुरक्षित गुँड बनाउनु। **मध्य-** किसान आएर गहुँ पाकेकाले छिमेकी र साथीहरूलाई बोलाएर काट्ने कुरा सौँच्दा बचेरालाई भँगेराले नआत्तिन आग्रह गर्नु तर आफै काट्न तम्सिँदा गुँड सार्ने निधो गर्नु। **अन्त्य-** त्यसपछि जसले आफ्नो काम आफै गर्छ त्यो पूरा भएरै छाड्छ भनी बचेरालाई आफ्नो काम आफै गर्न र अरूको भर नपर्न भन्नु।	
१७.	शीर्षक के हो ? (असोज)	सुधा भट्टराईद्वारा लिखित यस कथामा स्वार्थी प्रवृत्तिले आफैलाई धोका दिने कुराको सङ्केत गरिएको।	**आदि-** हजुर आमाले कथा सुनाएको प्रसङ्ग कोट्याउँदै खोलापारि हाँस, कुखुरा खान पल्केको स्यालले हात्तीसँग मिलेर खोला तर्नु, स्यालले हाँस कुखुरा खानु र हात्तीले केराको बोट खानु। **मध्य-** एक दिन आफूले टन्न खाएर हल्ला गर्दा गाउँलेहरू आएर हात्तीलाई पिट्नु, स्याल भाग्नु। **अन्त्य-** त्यसपछि खोला तर्ने बेलामा स्याल हात्तीको पिठ्यूँमा बसेर पारि तर्न लाग्दा हात्तीलाई रिस उठी नदीको बिचतिर पुगेर हात्ती पानीमुनि डुबि दिनु र स्याललाई नदीले बगाउनु, हात्ती उठेर जङ्गलतिर लाग्नु।	

१८.	भविष्यवाणी (असोज)	मूल लेखक ओरेटें सियों लैंडो र नेपाली अनुवादक रामविक्रम सिजापतीद्वारा लिखित यस कथामा घमण्ड र मपाइँले कुनै दिन आफ्नै विनाश गर्ने सन्दर्भलाई इङ्गित गरिएको ।	**आदि-** धेरै वर्ष अघि इटालीमा ऊगो-दा-सान्ता-सोफिया नामक मान्छे जोतिष हुँदा भविष्यवाणीको घमण्ड गर्नु । **मध्य-** खेतमा बसिरहँदा काराबोतो आएर छिट्टै आँधीबेहेरी आउन लागेकोले फसल सुरक्षित पार्न आग्रह गर्दा नपत्याउनु र केही छिनमै आँधीबेहेरी आई सबै फसल सखाप पार्नु । **अन्त्य-** आफू जोतिषलाई समेत थाहा नभएको कुरा काराबोतोलाई थाहा हुँदा ऊगो अचम्ममा पर्नु र सोध्नु, गधाले, कुखुराले, डलफिनले खतरा र प्राकृतिक विपत्तिको सूचना दिने कुरा बताउँदा ऊगो नाजवाफ हुनु ।	
१९.	मङ्गले (कात्तिक)	पुष्पराज जोशीको कथा संवाद र पूर्ण रत्न बज्राचार्यको चित्र रहेको यस चित्र कथामा खराब बानी सुधार्न आत्मैबाट प्रयास गर्नु पर्ने मुखले मात्रै ठिक्क पार्दा अर्थहीन र शून्य सुधार हुने सन्दर्भलाई सङ्केत गरिएको ।	**आदि-** मङ्गले जति बेला पनि र जति पनि खानु, मोटो हुनु, सबैले गिज्याउनु । **मध्य-** मोटो शरीरले गर्दा खेल्न नसकी साथीको झोला कुरेर बस्नु, त्यही पीरले खाइ रहने बानी आमाले आग्रह गर्दा स्वीकार्नु । **अन्त्य-** वस्तुको ढोका बन्द गर्न जाँदा पाहुनालाई पकाएको खानेकुरा देखी खान थाल्नु, आमोल उसको बानी देखेर दिक्क मान्नु ।	

२०.	शीर्षक के हो ? (कात्तिक)	सुदर्शन अधिकारीद्वारा लिखित यस कथामा मिहिनेतले सफल पार्न सघाउने र मिहिनेतले बालुवामा सुन फलाउन सकिने सन्दर्भलाई सङ्केत गरिएको ।	**आदि-** मैना विपन्न परिवारकी भए पनि अध्ययनमा उत्कृष्ट हुनु, पढाइमा मात्र नभई स्वास्थ्य र खानपानमा समेत उचित ज्ञान हुनु । **मध्य-** एस.एल.सी. परीक्षामा जिल्ला प्रथम भई पुरस्कृत हुनु, उच्च शिक्षा पनि आफ्नै स्कुलबाट लिनु, पल्लो गाउँमा प्राथमिक तहमा महिला शिक्षकको माग हुँदा उनैलाई छनौट गर्नु । **अन्त्य-** उनको जागिरले घर चलाउन सहज हुनु, उनको लगनशीलता र प्रगतिले सबैको प्रिय र उत्कृष्ट हुनु ।	
२१.	अभिभाकको कर्तव्य (कात्तिक)	प्रेम तिवारीद्वारा लिखित यस कथामा अभिभावकको दायित्वबोध गराइएको ।	**आदि-** सहर नजिकै सोम शर्माको ३ जनाको परिवार बस्नु, पण्डित्याइँ गर्ने सोमको छोरो सुपल्ब प्राथमिक तहमा राम्रो पढाइ भए पनि नि.मा.वि. तहमा पढाइ बिग्रनु, खराब सङ्गत हुनु । **मध्य-** एक दिन सुपल्बको मामाको छोराको ब्रतबन्धमा जान लाग्दा बाबुको हत्या गर्ने योजना बनाउनु, बाबु भने छोरालाई लिएर मात्र ब्रतबन्धमा जाने भनी कुर्नु, त्यसपछि आफूलाई बुबाले गरेको मायालाई देखेर पश्चाताप गर्नु । **अन्त्य-** आमा बाबुको माया छोरा छोरीप्रति गहिरो हुने बताउँदै सँगै मावली जानु र उनीहरूको परिवार सुख र आनन्दले रहनु ।	

२२.	कञ्जुस राजा (मङ्सिर)	पुष्पराज जोशीको कथा संवाद र पूर्ण रत्न बज्राचार्यको चित्र रहेको यस चित्र कथामा मौकामा हिरा फोर्नु पर्ने र कञ्जुस हुन नहुने कुरालाई सङ्केत गरिएको ।	**आदि-** कुनै देशमा बाबुको मृत्युपछि राजगद्दी छोराले सम्हाल्नु, चाहिने काममा समेत पैसा खर्च नगर्दा रजौटा दुःखी हुनु । **मध्य-** राजालाई खुसी पार्न उसको बुबा मरेकोमा दुःख र ऊ राजा भएकोमा खुसी व्यक्त गर्दा झन् रिसाउनु । **अन्त्य-** चतुरेको सल्लाहमा सबै जना राजाकहाँ गई आवाज ननिकाली कराउनु, राजा छक्क पर्नु र आफू राजा भएकोमा खुसी कि बुबा मरेकोमा दुःखी भएको भनी सोध्दा सबैले जे सोचे त्यही हो महाराज भन्दा चतुरेको जालमा परेर गल्ती स्विकारी माफी माग्नु ।	
२३.	शीर्षक के हो ? (मङ्सिर)	शिव प्रसाद तिमिल्सिनाद्वारा लिखित यस कथामा घमण्ड र जिद्दी गर्दा दुर्घटना हुन सक्ने र बाल बालिकाहरूलाई पुल्पुल्याएर पाल्न नहुने कुरालाई सङ्केत गरिएको ।	**आदि-** आमा बाबुको एक्लो छोरो रोशन पुल्पुल्याएर पालिनु राम्रो काममा प्रशंसा गर्नु तर नराम्रो कामको आमा बाबुले ढाकछोप गर्नु । **मध्य-** ऊ विस्तारै बिग्रन थाल्नु, एक दिन बुबाले सम्झाउँदा रिसले छतमा गई खस्नु, अस्पतालमा डाक्टरलाई उसको बानी बताउँदा जे मागे पनि र जे गरे पनि हुने छाप परेको भनेपछि आमा बाबुको आँखा खोलिनु। **अन्त्य-** रोशनलाई पनि सम्झाउनु र त्यसतो गल्ती नगर्ने वाचा गर्दै माफी मागी त्यस दिनपछि कहिल्यै नरिसाउनु ।	

२४.	रङ्गीन माछा (मङ्सिर)	दिपक सापकोटाद्वारा लिखित यस कथामा कुनै पनि प्राणीलाई आफ्नो स्वार्थ पूरा गर्न अन्य जीवलाई दुःख र हत्या गर्ने प्रवृत्तिको विरोध गरिएको	**आदि-** काठमाडौं नजिकैको गाउँमा रमेशको परिवार बस्नु, सानैमा आमा गुमाएको रमेशलाई बुबाले माया गरेर हुर्काउनु, स्कुलबाट साथीहरू पौडी खेल्न जानु । **मध्य-** साथीहरू पौडी नखेली माछा मार्नु र आगोमा पोली माछा खानु, त्यो देखेर रमेश रुन थाल्नु । **अन्त्य-** पछि पश्चातापमा परी घर पुगेर बुबालाई सबै कुरा भनी रुनु, बुबाले गर्न नहुने काम गरेको भए पनि अब नगर्न भन्दा उसले प्रतिज्ञा गर्नु ।	
२५.	रोशन मुसुक्क हाँस्यो (पुस)	तारा वदन श्रेष्ठद्वारा लिखित यस कथामा आफ्नो सामानको जतन र सुरक्षा गर्ने कुरामा सचेत गराइएको।	**आदि-** रोशन स्कुलबाट घर आएर ब्याग, कमिज, पाइन्ट, टाई, कार्ड, जुत्ता र झोला आदि अस्तव्यस्त र छरपस्ट पारी फाल्नु । **मध्य-** विद्यालयका ती सामानहरूले आफ्नो जतन नगरेकोमा दुःखेसो गर्नु । **अन्त्य-** आमाले बोलाएको सुनेपछि ऊ झस्केर सम्पूर्ण सामान मिलाउन थाली मुस्क्क हाँस्नु ।	
२६.	टाटे खरायोको ल्यापटप (पुस)	पुष्पराज जोशीको कथा संवाद र पूर्ण रत्न बज्राचार्यको चित्र रहेको यस चित्र कथामा आधुनिक प्रवृत्तिको प्रयोगलाई देखाइएको ।	**आदि-** टाटे खरायो ल्यापटपमा जाडोमा घाम ताप्दै च्याट गर्नु, आमाले हिंस्रक जनावरको आक्रमण हुने बताउँदा वास्ता नगर्नु । **मध्य-** भालुले खरायो देख्दा र आक्रमण गर्न जाँदा खरायो प्वालमा पस्नु, भालु दङ्ग पर्नु । **अन्त्य-** भित्र पसेर सबै खरायोलाई बोलाएर ल्यापटपमा हेर्दा भालु प्वाल नजिकै कुरेको देखिनु, यो प्रविधि देखेर सबै खुशी हुनु र जीवनभर सिकेका कुरा यसरी प्रयोग गर्न आमाले आग्रह गर्नु ।	

२७.	शीर्षक के हो ? (पुस)	मधुसुदन घिमिरेद्वारा लिखित यस कथामा आफ्नो स्वार्थलाई हेरेर अरूलाई वित्थामा दु:ख दिन नहुने कुरालाई सन्दर्भित गरिएको ।	**आदि-** ठट्यौली र भाइ गुइँठे बगैंचामा गई पुतली समाउन लाग्नु । **मध्य-** पुतलीले आफ्नो शरीर राम्रो देखेर छुँदा झुस आँखामा परे आँखा फुट्ने र माया गरेर समाउँदा सानो शरीर दु:ख्ने हुनाले नछोई हेरेर आनन्द लिन आग्रह गर्नु । **अन्त्य-** त्यसपछि उनीहरूले अरूलाई दु:ख नदिने प्रतीज्ञा गर्नु र त्यही गफ गर्दा गर्दै आमाले खाजा खाना बोलाउनु र घरतर्फ लाग्नु ।	
२८.	रूखको विलौना (माघ)	रत्न प्रजापतिद्वारा लिखित यस कथामा वन विनाशले सर्वनाश निम्त्याउने कुरालाई सङ्केत गरिएको।	**आदि-** रूखको फाइदाबारे सरको कुरा लिएर घर आउँदा बुबाले रूख काटेको देखी नकाट्न आग्रह गर्नु, रूखको फाइदा बताउँदा समेत नटेरी रूख काट्नु, बुबाले गाली गर्दा रुनु । **मध्य-** रूख काटेको देख्दा पहिरोको आशंका गर्नु, केही दिनपछि लगातार पानी परेर पहिरो जानु, गोठ पहिरोले लैजानु र छोरीसँग पश्चाताप गर्नु । **अन्त्य-** त्यत्तिखेरै उनीहरू रूखको बिरुवा लिन नर्सरीतिर लाग्नु ।	
२९.	आशिर्वाद (माघ)	बिमल भौकाजीद्वारा लिखित यस कथामा आशिर्वाद पनि अर्थयुक्त हुनु पर्ने कुरालाई सङ्केत गरिएको ।	**आदि-** दसैंको दिन आमा बाबा, दाइ, दिदी र बब्लु टीका लगाउन थाल्नु, हजुरआमाले 'ठूलो हुनु' भनी आशिर्वाद दिनु । **मध्य-** ठूलो भनेको के हो ? भनी बब्लुले जिज्ञासा राख्नु, सबैले आफ्नो-आफ्नो तर्क राख्नु । **अन्त्य-** यसरी अर्थहीन आशीर्वाद अर्थहीन हुने हुनाले असल हुनु भन्नु र बब्लुले आफ्नो जित भएको महसुस गर्नु ।	

३०.	अक्कलेको रहर (माघ)	पुष्पराज जोशीको कथा संवाद र पूर्ण रत्न बज्राचार्यको चित्र रहेको यस चित्र कथामा बुद्धिमान बन्ने रहर पालेर मात्रै नभइ बुद्धि पनि हुनु पर्ने कुरालाई सङ्केत गरिएको ।	**आदि-** मुर्ख अक्कले बुद्धिमान बन्ने रहर पाल्नु । **मध्य-** बुद्धिमान बन्ने रहरमा घोडाको पुच्छरमा खसी बाँधेर आफू घोडामाथि चढी सहरमा बेच्न हिँड्नु त्यसैबेला ठगहरूले घोडा र खसी ठग्नु । **अन्त्य-** आफू पुनः ठगिएको थाहा पाउनु, बद्धिमान बन्ने रहरले पुनः घोडा र खसी गुमाई गाउँ फर्किनु ।	
३१.	मङ्गलेको बानी (फागुन)	पुष्पराज जोशीको कथा संवाद र पूर्ण रत्न बज्राचार्यको चित्र रहेको यस चित्र कथामा 'लोभले लाभ, लाभले विलाप' भन्ने उखानलाई चरितार्थ गरिएको ।	**आदि-** अरू बानी व्यवहार राम्रो भए पनि मङ्गले कञ्जुस हुनु, आवश्यक कुरामा समेत पैसा खर्च गर्न गाह्रो मान्नु । **मध्य-** बजारमा रासन लिन गएको मङ्गले कटहर बेच्ने पसलेलाई सोध्दा र सस्तो खोज्दै हिँड्दा घण्टौं हिँडेर रूखमा चढेर सित्तैमा खान खोज्नु, रूखबाट दुई ओटा कटहर लिएर झर्दा लड्नु र अस्पताल पुग्नु । **अन्त्य-** कटहरको मूल्य भन्दा बढी खर्च लाग्नु र यो सुनेर पश्चाताप गरी बानी सुधार्ने प्रण गर्नु ।	
३२.	सुनौलो स्याउको हाँगा (फागुन)	मूल लेखक पैराइक कालम र नेपाली अनुवादक रामविक्रम सिजापतीद्वारा लिखित यस कथामा गलत आदतले बर्बादीतिर लैजाने	**आदि-** एउटा राज्यमा राजा देखेर सबै खुशी हुनु, झुठो कुरालाई तुरुन्त विश्वास गरी महङ्गो मूल्य दिन तयार हुनु । **मध्य-** एउटा चटकीले सुनौलो स्याउको हाँगा देखाइ तिन चिज माग्नु र राजाले स्वीकार्नु, तिन चिजमा छोरी, छोरा र श्रीमती माग्नु, राजा दुःखी	

		कुरा गरिएको ।	हुँदै दिनु, उराठ लागेर चटकी आउने बाटो हिँड्दा राजमहल जस्तोमा पुग्नु त्यहाँ आफ्नो परिवार हाँसेको देख्नु । **अन्त्य-** मान्छेको गलत आदतले बर्बादीतिर लाने कुरा चटकीले भन्दा माफी मागेर परिवार सहित राजा घर फर्की राज्यमा समझदार र इमान्दार मान्छेलाई सम्मान दिनु ।	
३३.	शीर्षक के हो ? (फागुन)	लोकेन्द्र शाक्यद्वारा लिखित यस कथामा नयाँ र नवीनतम् कथा धारा अनि प्रस्तुतिगत नवीनताले कथालाई यथार्थ निकट पुऱ्याएको ।	**आदि-** बाल कथा लेख्ने बाल कथाकार कथा लेख्ने विषय खोज्नु, कथा कहाँबाट सुरु गर्ने दोधार रहेको बेला दिमागमा छिमेकी मालतीको तस्बिर आउनु । **मध्य-** मालती घरकी एक्ली छोरी भए पनि बुबा आमा रिक्सा चलाउने र होटलमा भाँडा माझ्ने काम गर्नु, एक दिन आमा बुबाको झगडा पर्दा रिसमा आमाले ढोकाको आग्लोले हान्दा बुबाको मृत्यु हुनु र आमालाई पुलिसले लैजानु, मालती एक्लै हुनु । **अन्त्य-** मालती गैर सरकारी संस्थामा बसेर पढ्नु, कथा नटुङ्गीएको र मालतीलाई जसले भेटे पनि कथा थप्न सबैलाई कथाकारले आग्रह गर्नु ।	

३४.	बुधवा बन्यो बाल साहित्यकार (चैत)	कृष्णराज सर्वहारीद्वारा लिखित यस कथामा ज्ञान जति बाँड्यो त्यति बढ्ने कुरालाई सङ्केत गरिएको ।	**आदि-** तीक्ष्ण बुद्धिको थारू बुधवा उमेर बढ्दा परिवर्तन आउनु, आफूले जानेको कुरा अरूलाई भन्दा अरू जान्ने हुने ठानी केही नबोल्नु । **मध्य-** जोसँग पनि कम बोल्नु, झर्किनु, यस्तो बानीले सबै दुःखी हुनु, स्वर्गद्वारी घुम्न जाँदा उसले सपनामा ज्ञान नबाँड्दा आफूलाई नोक्सान हुने सपना देखी हजुरबासँग पश्चाताप गर्नु । **अन्त्य-** जानेको कुरा लेखेर राख्दा हेड सरले थाहा पाई मागेर प्रकाशन गरिदिँदा बुधवा बाल साहित्यकारका रूपमा समाजमा स्थापित हुनु ।	
३५.	हजुरबाको साथी (चैत)	पुष्पराज जोशीको कथा संवाद र पूर्ण रत्न बज्राचार्यको चित्र रहेको यस चित्र कथामा बाल बालिकाहरूलाई परीक्षामा सफल र ज्ञानी हुन सिकाइएको।	**आदि-** सधैं रमाइलो गर्ने सौरभ जाँचमा डराउनु र हजुरबाले उपाय लगाउनु । **मध्य-** हजुरबाको साथीले धेरै नम्बर ल्याउने एउटा कापी दिनु र त्यसमा लेखिएको कुरा सौरभले लागु गर्नु, अङ्क धेरै ल्याउनु तर प्रथम नभएको गुनासो गर्दा क्षमता भन्दा बढी आश नगर्न आग्रह गर्नु । **अन्त्य-** हजुरबाको साथी आफ्नै बुबा भएको थाहा पाएर छक्क पर्नु ।	
३६.	महेशको खुलदुली (चैत)	नवीन तिम्सिनाद्वारा लिखित यस कथामा बालबालिकाहरूलाई विज्ञान र प्रविधिप्रति उत्सुक र कौतुहल बनाइएको ।	**आदि-** महेशलाई आज बुबाले कम्प्युटर किन्ने कुराले पढ्न मन नलाग्नु, प्रकाश सरले सोध्दा कम्प्युटरबारे केही बताउनु । **मध्य-** आफूलाई कम्प्युटर दाइले सिकाइ दिएको, कम्प्युटरको पार्ट पुर्जाबारे बताउनु, कम्प्युटरको काम बारे पनि चर्चा गर्नु, कुरा खेलाउँदै घर आउनु । **अन्त्य-** घरमा पस्ने बित्तिकै बुबा खै भनी सोध्दा आमाले सहरबाट नआएको बताएपछि निराश हुँदै कोठामा पस्दा कम्प्युटर देख्दा खुसीले चिच्याउनु र कम्प्युटर चलाउन बुबाको प्रतीक्षामा बस्नु ।	

उपर्युक्त बाल कथाहरूमा बाल बालिकाहरूलाई मन पर्ने कथानक समावेश गरिएको छ । यी कथाहरूमा कथानकको आदि, मध्य र अन्त्यको क्रम पाइन्छ। यी बाल कथाहरूमा कथानकको सफल प्रयोग भएको पाइन्छ । फरक-फरक कथानकहरूको मिश्रण गरिएको छ र यी बाल कथाहरूको कथानकले बाल बालिकाहरूलाई मनोरञ्जन, कौतूहलता र शिक्षा समेत प्रदान गर्दछ ।

३.१.२. पात्र

२०६७ साल बैशाखदेखि चैत्रसम्म बाह्र महिनाको अङ्कमा प्रकाशित प्रत्येक महिनाको तिन/तिन ओटा कथाका दरले छत्तिस ओटा बाल कथाहको पात्रहरूलाई भूमिकाको आधारमा प्रमुख, सहायक र गौण रूपमा यस प्रकार दिइएको छ :-

क.सं.	**बाल कथाको शीर्षक र प्रकाशित अङ्क**	**पात्र**			**कैफियत**
		प्रमुख	**सहायक**	**गौण**	
१.	जामुनेको प्रगति (बैशाख)	जामुने	रतनलाल, हेड सर	सर र आमा	
२.	चतुरेको जुक्ति (बैशाख)	चतुरे	चतुरेकी पत्नी, गाउँले, जेठा	पुलिस र चोरहरू	
३.	रमाको औंठी (बैशाख)	रमा	बुबा, आमा, औंठी	दिदी, साथीहरू	
४.	भरे के खाने ? (जेठ)	राते स्याल	सेते खरायो, काले भालु रङ्गी चङ्गी मुजुर		
५.	मनचिन्ते रूख (जेठ)	रामे, श्यामे र हरि	मनचिन्ते रूख	गाउँले, श्यामेकी पत्नी	
६.	चतुरेको चर्तिकला (जेठ)	चतुरे	पोमु सर, मामा	जाजरकोटका बासिन्दा र नेपालगञ्जबासीहरू	
७.	पैसा नै सबथोक होइन (असार)	अरूण	आमा	अरूणको घरमा भाडामा बस्ने मान्छे, होटलवाला	

८.	होच्याउन खोज्दा (असार)	गोनु झा	पल्टु र राजा	सबै भारदारहरू	
९.	बाह्रो बर्डिवा (असार)	तिन जना बर्डिवाहरू	अन्य सात जना बर्डिवाहरू	बर्दियाबासी, गाईबस्तु आदि	
१०.	चतुरेको चतुरता (साउन)	चतुरे र राजा	प्रमुख सल्लाहकार र भारदारहरू		
११.	शीर्षक के हो ? (साउन)	फुर्के माइलो	बुबा, शिक्षक, ठूलाबडा गाउँले, माछा आदि	फुर्केका साथीहरू, गाउँले	
१२.	मेरो साथी पुतली (साउन)	जिज्ञासु	आमा (सरिता), पुतली		
१३.	शीर्षक के हो ? (भदौ)	साधु र बालक	बालकको आमा, गाउँलेहरू		
१४.	आमा र छोरा (भदौ)	सौरभ	सौरभकी आमा		
१५.	बुद्धिको चमत्कार (भदौ)	छट्टु स्याल	अन्य स्यालहरू, गाउँलेहरू	सिंह, कुखुरा, कुकुर आदि	
१६.	भँगेराको गुँड (असोज)	भँगेरा	भँगेराका बचेराहरू, किसान	छिमेकी र साथीहरू	
१७.	शीर्षक के हो ? (असोज)	स्याल र हात्ती	गाउँलेहरू	कुखुरा, हाँस	
१८.	भविष्यवाणी (असोज)	ऊगो-दा-सान्ता-सोफिया	काराबोतो	गधा, डलफिन, भाले	
१९.	मङ्गले (कात्तिक)	मङ्गले,	आमा र साथीहरू	पाहुना, शिक्षक	
२०.	शीर्षक के हो ? (कात्तिक)	मैना,	बुबा, आमा, भाइ, बहिनी	अभिभावक गाउँले	

२१.	अभिभाकको कर्तव्य (कात्तिक)	सोम शर्मा र सुपल्ब	शिखाश्री	शिक्षक, सुपल्बका साथीहरू	
२२.	कञ्जुस राजा (मङ्सिर)	राजा	चतुरे, मन्त्रीहरू, भाइ-भारदारहरू	राजाको पिता	
२३.	शीर्षक के हो ? (मङ्सिर)	रोशन	रोशनको बुवा, डाक्टर	बुबा, शिक्षक	
२४.	रङ्गीन माछा (मङ्सिर)	रमेश	रमेशको बुबा, साथीहरू	आमा, गाउँलेहरू	
२५.	रोशन मुसुक्क हाँस्यो (पुस)	रोशन	आमा, कमिज, पैन्ट, टाइ र कार्ड जुत्ता,मोजा, झोला, किताब, कापी		
२६.	टाटे खरायोको ल्यापटप (पुस)	टाटे खरायो	काले भालु, बा, आमा, खरायोहरू	ल्यापटप	
२७.	शीर्षक के हो ? (पुस)	ठट्यौली, गुइँठे र पुतली		अन्य पुतली र आमा	
२८.	रूखको विलौना (माघ)	रमा	रमाको बुवा, शिक्षक, रूख	आमा, गाईबस्तु	
२९.	आशिर्वाद (माघ)	बब्लु	हजुर आमा, बुबा, आमा, दिदी, दाइ	महात्मा गान्धी, गौतम बुद्ध, इब्सेन	
३०.	अक्कलेको रहर (माघ)	अक्कले	दुई ओटा ठगहरू	घोडा, खसी, गाउँलेहरू	
३१.	मङ्गलेको बानी	मङ्गले	मङ्गलेकी श्रीमती, पसलेहरू	डाक्टर, मङ्गलेको छोरा	

३२.	सुनौलो स्याउको हाँगा (फागुन)	राजा र चटकी (राज्य देवता)	रानी, राजकुमार, राजकुमारी	भारदारहरू	
३३.	शीर्षक के हो ? (फागुन)	म (कथाकार), मालती	बिर्ख बहादुर र मालतीकी आमा	पत्रकार, गाउँले, साथीहरू	
३४.	बुधवा बन्यो बाल साहित्यकार (चैत)	बुधवा	हजुरबा, हेडसर	बा, आमा, गाउँलेहरू	
३५.	हजुरबाको साथी (चैत)	सौरभ	हजुरबुबा, सौरभको बुवा (जोगी)	मामु र साथीहरू, आइन्सटाइन	
३६.	महेशको खुलदुली (चैत)	महेश	प्रकाश सर, बुबा	फुपू, फुपूको छोरा, आमा	

३.१.३. परिवेश

२०६७ साल बैशाखदेखि चैत्रसम्म बाह्र अङ्कको छत्तिस ओटा कथाहरूको परिवेशगत विवरणलाई तल प्रस्तुत गरिएको छ :-

क्र.सं.	बाल कथाको शीर्षक	परिवेशगत विवरण	कैफियत
१.	जामुनेको प्रगति (बैशाख)	गाउँले परिवेश, माझी परिवार, जामुनेको घर, बाटो, विद्यालय	
२.	चतुरेको जुक्ति (बैशाख)	चतुरेको घरको कोठा, पुलिस चौकी, नेपाली ग्रामीण जन-जीवन	
३.	रमाको औंठी (बैशाख)	रमाको घर, सहरी परिवेश, धनाढ्य परिवार, जन्मदिन मनाउने प्रचलन	
४.	भरे के खाने (जेठ)	जङ्गल	
५.	मनचिन्ते रूख (जेठ)	गौशाला, गाउँ, गरिब समाज, ग्रामीण पहाडी जीवन, बेरोजगारी समस्या	

६.	चतुरेको चर्तिकला (जेठ)	नेपालगञ्ज, जाजरकोट, मामा बस्ने कोठा, सरकारी कर्मचारीको समयमै कार्यालय नपुग्ने परिवेश	
७.	पैसा नै सबथोक होइन (असार)	अमेरिकाको होटल, बाटोघाटो, घर, महल, घरको कोठा	
८.	होच्याउन खोज्दा (असार)	दरबारीया परिवेश, दरबारको कोठा, सभाहल	
९.	बाह्रो बर्डिवा (असार)	जङ्गल, बोक्सी, झाँक्री मान्ने प्रचलन, जङ्गलमा गाई बस्तु हेर्ने चलन र बर्दिया जिल्ला	
१०.	चतुरेको चतुरता (साउन)	दरबारको सभा हल	
११.	शीर्षक के हो ? (साउन)	गाउँ, टाठाबाठा र छुल्याहाको जमात, नदीमा विष राखी माछा मार्ने चलन	
१२.	मेरो साथी पुतली (साउन)	जिज्ञासुको घर र फुलबारी, भान्छाकोठा	
१३.	शीर्षक के हो ? (भदौ)	सेउती खोलाको किनार, साधुको कुटी, बारी, नजिकैको गाउँ	
१४.	आमा र छोरा (भदौ)	सौरभको घर, बैठक कोठा, सुत्ने कोठा	
१५.	बुद्धिको चमत्कार (भदौ)	जङ्गल, गाउँ, नदी, गाउँको खेतबारी	
१६.	भँगेराको गुँड (असोज)	गहुँबारी, किसानको घर खेत	
१७.	शीर्षक के हो ? (असोज)	जङ्गल र गाउँ	
१८.	भविष्यवाणी (असोज)	इटालीको गाउँ, ऊगोको मकैबारी, कारावोतोको घर, आँधीबेहेरी	
१९.	मङ्गले (कात्तिक)	मङ्गलेको घर, भान्छा, विद्यालयको चौर	

२०.	शीर्षक के हो ? (कात्तिक)	गाउँ, विपन्न परिवार	
२१.	अभिभाकको कर्तव्य (कात्तिक)	सहर नजिकैको गाउँ, सोम शर्माको घर, विद्यालय, मावली घर, झाडी	
२२.	कञ्जुस राजा (मङ्सिर)	दरबार, सभाहल, भाइ-भारदार र मन्त्रीहरू सल्लाह गर्ने कोठा	
२३.	शीर्षक के हो ? (मङ्सिर)	काठमाडौं, रोशनको घर, रोयल क्यासिनो, डिग्री क्याम्पस, भान्छा कोठा, बैठक कोठा	
२४.	रङ्गीन माछा (मङ्सिर)	काठमाडौं नजिकैको गाउँ, स्कुल, रमेशको घर, जङ्गल, खोला	
२५.	रोशन मुसुक्क हाँस्यो (पुस)	रोशनको कोठा	
२६.	टाटे खरायोको ल्यापटप (पुस)	जङ्गल, खरायोको दुलो भित्री र बाहिरी परिवेश, डाँडो	
२७.	शीर्षक के हो ? (पुस)	गुइँठे र ठट्यौलीको बगैंचा, घर, भान्छा	
२८.	रूखको विलौना (माघ)	रमाको घर, विद्यालय, गोठ, डाँडा बाटो	
२९.	आशिर्वाद (माघ)	बब्लुको घर, टीकाको समय	
३०.	अक्कलेको रहर (माघ)	गाउँको परिवेश, घोडा, खसी पाल्ने चलन, सोझालाई ठग्ने चलन, सहर, परम्परागत संस्कार	
३१.	मङ्गलेको बानी (फागुन)	मङ्गलेको घर, पसलहरू, बाटो, अस्पताल	
३२.	सुनौलो स्याउको हाँगा (फागुन)	राजदरबार, किल्ला, कोठा, बरण्डा, किल्लाको भवन, महल, बाटो	

३३.	शीर्षक के हो ? (फागुन)	ग्रामीण परिवेश, गरिब परिवार, मालतीको घर, कोठा, पुलिस चौकी, काठमाडौंको गैर सरकारी संस्था	
३४.	बुधवा बन्यो बाल साहित्यकार (चैत)	गाउँले परिवेश, थारू समुदाय, बुधवाको घर, स्वर्गद्वारी, विद्यालय, साँस्कृतिक कार्यक्रम	
३५.	हजुरबाको साथी (चैत)	सौरभको घर, पढ्ने कोठा, सुत्ने कोठा, विद्यालय	
३६.	महेशको खुलदुली (चैत)	महेशको घर, विद्यालय, बाटो, फुपूको घर, कक्षाकोठा, महेशको सुत्ने कोठा	

३.१.४. उद्देश्य

२०६७ सालमा **'मुना'** बाल पत्रिकामा प्रकाशित कथाहरूमा छत्तिस ओटा कथाहरूको बाल बालिकालाई दिने सन्देशलाई उद्देश्यअन्तर्गत राखेर तालिकीकरण गरिएको छ :-

क.सं.	**बाल कथाको शीर्षक र प्रकाशित अङ्क**	**उद्देश्य**	**कैफियत**
१.	जामुनेको प्रगति (बैशाख)	- अवसर पाए जसले पनि गरेर देखाउने - बाबु–आमाको माया सबैलाई चाहिने	
२.	चतुरेको जुक्ति (बैशाख)	- चोर समात्न जुक्ति लगाउने - बलभन्दा बुद्धि ठूलो हुने - धैर्यताले काम गरे सफलता पाइने	
३.	रमाको औंठी (बैशाख)	- उमेर र हैसियत अनुसार काम गर्ने - झगडालु नभई ज्ञानी बन्ने	
४.	भरे के खाने (जेठ)	- मुखभन्दा बढी हात चलाउने - धेरै बोल्दा गल्ती हुने - शिष्ट र नम्र भाषाको प्रयोग गर्ने	

५.	मनचिन्ते रूख (जेठ)	- लोभले लाभ र लाभले विलाप हुन सक्ने - मान्छेले औँला दिँदा हातै माग्ने प्रवृत्ति गर्ने - सम्पत्तिको लोभ धेरै नगर्ने	
६.	चतुरेको चर्तिकला (जेठ)	- समयको महत्त्व बुझाउने - सुस्तारामलाई काममा चुस्ताराम बनाउन जुक्ति लगाउने - धैर्यताले र दिमागले काम गर्ने	
७.	पैसा नै सबथोक होइन (असार)	- पैसाले सबथोक किन्न नसक्ने - संसारमा आमाभन्दा ठूलो कोही नहुने - माया, ममता र मानवतालाई पैसामा खरिद गर्न नसकिने	
८.	होच्याउन खोज्दा (असार)	- काग बाठो भए आची खाने बताउने - बढी बाठो भए आफूले खनेको खाडलमा आफै पुरिने - बेकारमा अरूलाई दुःख दिन नहुने	
९.	बाह्रो बर्डिवा (असार)	- बर्दियाको किम्बदन्तीबारे परिचित गराउने - धार्मिक विश्वास लगाउने	
१०.	चतुरेको चतुरता (साउन)	- बुद्धिमानले कुनै पनि दुःख नपाउने - चतुरले सधै अरूको सम्मान पाउने - रिसले आफूलाई खाने	
११.	शीर्षक के हो ? (साउन)	- अर्काको लहै-लहैमा लाग्दा ज्यान जोखिममा पर्ने - घमण्डी र लहडी हुँदा आफैले दुःख पाउने - अर्कालाई बेकारमा उचाल्नु पनि नराम्रो प्रवृत्ति हुने	

१२.	मेरो साथी पुतली (साउन)	- आत्मीयता सबैलाई देखाउनु पर्छ भन्ने बुझाउने - साना नानीको मन कमलो हुन्छ भन्ने बताउने - मनोरञ्जन पर्याप्त दिने	
१३.	शीर्षक के हो ? (भदौ)	- भोजनभन्दा भोक मिठो हुन्छ भन्ने बताउन - परिश्रम गर्न उत्सुक बनाउने - ठूलालाई सम्मान गर्ने	
१४.	आमा र छोरा (भदौ)	- सरसफाईमा ध्यान दिने - आमाको ममतालाई बुझाउने - पढाइ लेखाइको महत्त्व बोध गराउने	
१५.	बुद्धिको चमत्कार (भदौ)	- मौकामा चौका हान्नुको अर्थ बुझाउने - दुःखमा नआत्तिनु र सुखमा नमात्तिनु भन्ने बुझाउने - मनोरञ्जन दिने	
१६.	भँगेराको गुँड (असोज)	- जसले आफ्नो काम गर्छ त्यसले पूरा गरेरै छाड्ने कुरा बुझाउने - काम गर्न अरूको भर पर्नु हुन्न भन्ने बुझाउने	
१७.	शीर्षक के हो ? (असोज)	- आफ्नो स्वार्थ पूरा भए पछि अरूलाई धोका दिन हुन्न भन्ने बुझाउने - स्वार्थी नभई सहयोगी हुनु पर्छ भन्ने बताउने - राम्रो व्यावहार गर्ने बानीको विकास गर्ने	

१८.	भविष्यवाणी (असोज)	- घमण्ड गर्न नहुने - मान्छेले सबैको भविष्यवाणी गर्न नहुने - अरूको कुरा सुन्ने प्रवृत्तिको निरूत्साहित गर्ने - बेलैमा बुद्धि नपुऱ्याए नोक्सान हुने	
१९.	मङ्गले (कात्तिक)	- नराम्रो कुरा छाड्ने भित्रैबाट प्रण गर्नुपर्ने - शरीरलाई आवश्यक कुरा मात्र गर्ने - घमण्डीपनलाई निरूत्साहित गर्ने - खञ्चुवा बानीलाई कम गर्न उत्प्रेरणा दिने	
२०.	शीर्षक के हो ? (कात्तिक)	- गरिब भए पनि मिहिनेत र लगनशीलताले सफलताको मार्ग लिन्छ भन्ने बताउने - असल, इमान्दार हुँदा सफलता मिल्ने - असलता नै सफलताको द्योतक बनाउने	
२१.	अभिभाकको कर्तव्य (कात्तिक)	- आमा बाबुको माया छोराछोरीमाथि छोराछोरीको माया ढुङ्गा मुढामाथि हुने - जति गाली गरे पनि आमा नै जाति, जति पोले पनि घाम नै जाति भन्ने बुझाउने - आमा बाबु सधैं सन्तानको भलाइ चाहन्छन् भन्ने देखाउने	

२२.	कञ्जुस राजा (मङ्सिर)	- अनावश्यक कुरामा कञ्जुस हुन नहुने सन्देश दिने - रिसले आफैलाई खाने कुरा देखाउने - आवश्यक पर्दा हिरा फोर्नु पर्ने भाव बुझाउने - पैसालाई काम लाग्ने ठाउँमा प्रयोग गर्न सिकाउने - पैसा थुपारेर मात्रै ठूलो नहुने भन्ने कुरा बुझाउने	
२३.	शीर्षक के हो ? (मङ्सिर)	- बालकलाई अनावश्यक माया दिन नहुने कुरा सिकाउने - अनावश्यक र गलत कुरामा बालकलाई समर्थन गर्न हुन्न भन्ने सिकाउने - आफ्ना आमा बाबुलाई अनावश्यक माग राखेर दुःख दिन नहुने कुरा सिकाउने - रिसले आफैलाई हानी गर्ने कुरा सिकाउने - आवेगको निर्णयले पछि पछुताउनु पर्ने कुरा सिकाउने	
२४.	रङ्गीन माछा (मङ्सिर)	- फटाहासँगको सङ्गतमा लागेर नचाहिँदो काम गर्न नहुने कुरा सिकाउने - पश्चाताप सबैभन्दा ठूलो महानता हुने देखाउने - पाप र दुःख कसै सामू राख्न नहुने	

२५.	रोशन मुसुक्क हाँस्यो (पुस)	- अरूको इज्जत गर्न सिकाउने - आफ्नो सामानको सुरक्षा आफै गर्न सिकाउने - सरसफाइमा ध्यान दिलाउने	
२६.	टाटे खरायोको ल्यापटप (पुस)	- वैज्ञानिक प्रविधिको सही सदुपयोग गरे जीवनमा उपयोगी हुने कुरा सिकाउने - वैज्ञानिक उपकरणले जीवनलाई जिउन सजिलो बनाउने कुरा सिकाउने	
२७.	शीर्षक के हो ? (पुस)	- आफ्नो स्वार्थका लागि अरूलाई दु:ख दिन नहुने कुरा बताउने - आत्मीयता सबैलाई देखाउन सिकाउने - कुनै पनि वस्तुलाई छुनुभन्दा हेरेर आनन्द लिन सिकाउने	
२८.	रूखको विलौना (माघ)	- वन विनाशले, प्राकृतिक विपत्ति ल्यउनेतर्फ सजग गराउने - हरियो वनले मानवलाई प्रत्यक्ष फाइदा दिएको कुरा बुझाउने - रूख रोपी प्राकृतिक सन्तुलन कायम गर्ने उपाय दिने	
२९.	आशिर्वाद (माघ)	- कठिन भनाइ नराख्न सल्लाह दिने - संस्कारलाई निरन्तरता दिन प्रेरित गर्ने - अर्थसहितको आशिर्वाद दिनुपर्ने बताउने	

३०.	अक्कलेको रहर (माघ)	- बढी बाठो र घमण्ड गर्ने बानीलाई निरूत्साहित गर्ने - घमण्डले दु:ख दिने कुरा देखाउने - मुर्ख्याइँले काम गरे मुर्ख हुन्छ भन्ने देखाउने - अरूलाई दु:ख दिन हुन्न भन्ने देखाउने	
३१.	मङ्गलेको बानी (फागुन)	- लोभले लाप लाभले विलापको अर्थ बुझाउने - सित्तैमा पाए अलकत्रा खान हुन्न भन्ने बुझाउने - औला दिँदा हातै नखोज्नु भन्ने बुझाउने - सन्तोष नै सुख हो भन्ने बुझाउने	
३२.	सुनौलो स्याउको हाँगा (फागुन)	- मनिसको गलत आदतले बर्बादितिर लैजान्छ भन्ने देखाउने - अनावश्यक चाहना र वचनबद्धतालाई आफैले दु:ख दिइन्छ भन्ने दर्शाउने - सुखमा सबै हाम्रो र दु:खमा सबै पराइ हुने विवशता बुझाउने	
३३.	शीर्षक के हो ? (फागुन)	- गरिबीले निम्त्याउने दुर्घटनालाई देखाउने - गरिबीले निम्त्याउने भोकमरी, अशिक्षा र झगडा जस्ता असामाजिक कुरा देखाउने - अभिभावकको झगडाले बालकलाई पनि असर पार्न सक्छ भन्ने कुरा देखाउने	

३४.	बुधवा बन्यो बाल साहित्यकार (चैत)	- ज्ञान जति बाँड्यो उति नै बढ्छ भन्ने देखाउने - ज्ञान र सीप कहिल्यै नघट्ने कुरा बताउने - घमण्डले आफैलाई घाटा भएको देखाउने - सहयोग र आत्मीयता सबैलाई बाँड्नु पर्ने देखाउने	
३५.	हजुरबाको साथी (चैत)	- परीक्षादेखि तर्सिने बानीलाई देखाउने - परीक्षाको समयमा मात्र पढ्ने बानी नराम्रो भएको पुष्टि गर्ने - नियमित खानपान र सरसफाइमा ध्यान दिने तर्फ अग्रसर गराउने	
३६.	महेशको खुलदुली (चैत)	- कम्प्युटर बारे सिकाउने - विज्ञानको प्रविधिक पक्ष बारे बालबालिकालाई उत्सुक र जागरुक बनाउने	

३.१.५. संवाद

२०६७ सालको **'मुना'** पत्रिकामा प्रकाशित छत्तिस ओटा कथामा रहेका बाल कथालाई तत्त्वगत आधार लिएर संवादलाई यस प्रकार तालिकीकरण गरिएको छ :-

क.सं.	**बाल कथाको शीर्षक र प्रकाशित अङ्क**	**संवादगत विवरण**	**कैफियत**
१.	जामुनेको प्रगति (बैशाख)	- छोटा-छोटा र सरल संवादको प्रयोग - पात्र अनुकूल	
२.	चतुरेको जुक्ति (बैशाख)	- पात्र अनुकूल - सजीव चित्रण	

३.	रमाको औंठी (बैशाख)	- पात्र अनुकूल - संवादात्मक अधिकता	
४.	भरे के खाने (जेठ)	- संवादात्मक अधिकता - सामान्य व्यक्तिको संवाद - जनावरको पनि संवाद	
५.	मनचिन्ते रूख (जेठ)	- न्यून प्रयोग - घटनाको वर्णन आदि	
६.	चतुरेको चर्तिकला (जेठ)	- यथेष्ट प्रयोग - सजीव प्रयोग - अत्यन्त सरल र स्वभाविक	
७.	पैसा नै सबथोक होइन (असार)	- मनोलाप वा एकालापपूर्ण अभिव्यक्ति - पात्र अनुकूल	
८.	होच्याउन खोज्दा (असार)	- बालकको क्षमता सुहाउँदो - सरल र सजीव	
९.	बाह्रो बर्डिवा (असार)	- मुख्य गुरुवा र सहायक गुरुवा बिच मात्र संवाद - घटना वर्णन बढी	
१०.	चतुरेको चतुरता (साउन)	- संवादमा कठिनता - बौद्धिक - अरोचक	
११.	शीर्षक के हो ? (साउन)	- संवादको प्रयोग नगरिएको - वर्णनात्मक शैली	
१२.	मेरो साथी पुतली (साउन)	- छोरी र आमाको संवाद - आत्मालाप र दोहोरो संवाद - सजीवता	

१३.	शीर्षक के हो ? (भदौ)	- साधु र बालकको संवाद - जीवन्त र सजीव	
१४.	आमा र छोरा (भदौ)	- संवादको अधिकता - स्वाभाविक	
१५.	बुद्धिको चमत्कार (भदौ)	- लामा संवाद - अधिक घटना वर्णन - सरल र स्वाभाविक	
१६.	भँगेराको गुँडे (असोज)	- माउ र बचेरामा संवाद - एकालाप र संवाद दुवै हुनु	
१७.	शीर्षक के हो ? (असोज)	- संवादमा न्यूनता - सजीवता	
१८.	भविष्यवाणी (असोज)	- ऊगो र काराबोतोको संवाद - सरल र उपयुक्त	
१९.	मङ्गले (कात्तिक)	- संवादगत अधिकता - स्वाभाविक - आत्मलाप र दोहोरो सम्वाद	
२०.	शीर्षक के हो ? (कात्तिक)	- संवादको प्रयोग नगरिएको - मनोवाद - वर्णनात्मक	
२१.	अभिभाकको कर्तव्य (कात्तिक)	- छोटो संवाद - प्रत्यक्ष कथनको अभाव	
२२.	कञ्जुस राजा (मङ्सिर)	- सरल - राजा र मन्त्रीहरू, भाइ भारदारको संवाद - उपयुक्त	

२३.	शीर्षक के हो ? (मङ्सिर)	- प्रत्यक्ष संवाद नहुनु - वर्णनात्मकता - सरल र सहज	
२४.	रङ्गीन माछा (मङ्सिर)	- बाबु छोराको संवाद - सरल र जीवन्त - आत्मालापलाई पनि समेटिनु	
२५.	रोशन मुसुक्क हाँस्यो (पुस)	- निर्जीव पात्रको संवादले रोचकता थपिनु - कथ्य संवाद - अत्यन्त प्रभावकारी	
२६.	टाटे खरायोको ल्यापटप (पुस)	- संवादको यथेष्ट प्रयोग - संवाद र आत्मालापको प्रयोग	
२७.	शीर्षक के हो ? (पुस)	- दिदी भाइको संवाद आयोजना - लामा संवाद - सरल र सहज	
२८.	रूखको विलौना (माघ)	- बाबु र छोरीको संवाद - आत्मालाप पनि समेटिनु - लामा - सहज	
२९.	आशिर्वाद (माघ)	- बब्लुको दोहोरो संवाद - एकपटक बोलेर पटाक्षेप हुनु - स्वाभाविक	
३०.	अक्कलेको रहर (माघ)	- आत्मालाप मात्रै - स्वाभाविक - सरल	

३१.	मङ्गलेको बानी (फागुन)	- सजीवता - सहज र पात्र अनुकूल	
३२.	सुनौलो स्याउको हाँगा (फागुन)	- लामा संवाद - सरल र स्वाभाविक	
३३.	शीर्षक के हो ? (फागुन)	- संवाद आयोजना नगरिएको - वर्णनात्मकता	
३४.	बुधवा बन्यो बाल साहित्यकार (चैत)	- संवाद र आत्मालापको प्रयोग - सरल - उपयुक्त	
३५.	हजुरबाको साथी (चैत)	- उपयुक्त - स्वाभाविक - संवादको बढी प्रयोग	
३६.	महेशको खुलदुली (चैत)	- संवाद र आत्मालापको प्रयोग - अत्यन्त सरल - स्वाभाविक	

३.१.६. भाषा शैली

२०६७ सालको 'मुना' पत्रिकामा प्रकाशित छत्तिस ओटा कथाहरूमा विश्लेषण गर्ने क्रममा ती कथाहरूको भाषा शैलीलाई यस प्रकार तालिकीकरण गरिएको छ :-

क्र.सं.	**बाल कथाको शीर्षक र प्रकाशित अङ्क**	**भाषा शैली**	**कैफियत**
१.	जामुनेको प्रगति (बैशाख)	- वर्णनात्मक भाषा - सरल, सरस शब्दको प्रयोग - उखान टुक्काको प्रयोगले थप रोचक	
२.	चतुरेको जुक्ति (बैशाख)	- ग्रामीण भाषा - सरल जनजिब्रोको भाषा - वर्णनात्मक भन्दा संवादात्मक शैली	

३.	रमाको औंठी (बैशाख)	- सरल - अनुकरणात्मक शब्दको प्रयोग - वर्णनात्मक र संवादात्मक शैली - काव्यात्मकता	
४.	भरे के खाने ? (जेठ)	- चित्र र भाषाको संयोजन र अन्तर्मिश्रण - सरल र बाल सुलभ भाषा - वर्णनात्मक सहित संवादात्मक शैली	
५.	मनचिन्ते रूख (जेठ)	- वर्णनात्मक शैलीको अधिक प्रयोग - जनजिब्रोको भाषाको प्रयोग - छोटो वाक्य - भाषामा आलङ्कारिकता र काव्यात्मकता	
६.	चतुरेको चर्तिकला (जेठ)	- सामान्य सहित आलङ्कारिक वाक्यको प्रयोग - बाल क्षमता अनुसारको भाषा - संवादात्मक शैलीको बढी प्रयोग	
७.	पैसा नै सब थोक होइन (असार)	- बाल क्षमता अनुकूल - सरल र सरस - वर्णनात्मक शैलीको अधिक प्रयोग	
८.	होच्याउन खोज्दा (असार)	- सरल - रोचक शैली - उच्च आदरार्थीको प्रयोग - संवादात्मक शैलीको बढी प्रयोग	
९.	बाह्रो बर्डिवा (असार)	- थारू भाषाको केही शब्दहरू - वर्णनात्मक शैली - सरल र सरस - रोचक	

१०.	चतुरेको चतुरता (साउन)	- सरल - बाल क्षमता सुहाउँदो - वर्णनात्मकता र संवादात्मकता - वर्णविन्यासगत त्रुटि पनि देखिनु	
११.	शीर्षक के हो ? (साउन)	- जटिल वाक्यको अधिकता - अनुकरणात्मक शब्दको प्रयोगले सरल र सरस - वर्णनात्मकता - काव्यात्मकता	
१२.	मेरो साथी पुतली (साउन)	- विश्मयादिबोधक र निपात शब्दहरूको प्रशस्त प्रयोग - छोटो - सरल र स्वाभाविक	
१३.	शीर्षक के हो ? (भदौ)	- स्तरीय र काव्यात्मक भाषा - वर्णनात्मकता र संवादात्मकता - व्याकरणिक र आलङ्कारिक वाक्यको प्रयोग	
१४.	आमा र छोरा (भदौ)	- स्वाभाविक - बाल क्षमता र स्तर सुहाउँदो - संवादात्मक सहित वर्णनात्मक शैली	
१५.	बुद्धिको चमत्कार (भदौ)	- सरल र स्वाभाविक - उखानको प्रयोग - अनुकरणात्मक शब्दहरूको प्रयोग - सरल वाक्य - वर्णनात्मक शैलीको अधिकता	
१६.	भँगेराको गुँड (असोज)	- सरल र काव्यात्मक - गेयात्मक खालको भाषा - आलङ्कारिक - वर्णनात्मक र संवादात्मक शैलीको यथेष्ट प्रयोग	

१७.	शीर्षक के हो ? (असोज)	- सरल - बाल क्षमता र स्तर सुहाउँदो - रोचकता - वर्णनात्मक शैलीको अधिक प्रयोग	
१८.	भविष्यवाणी (असोज)	- सरल - बाल क्षमता र स्तर सुहाउँदो - केही कठिन शब्दहरूको प्रयोग - वर्णनात्मक र संवादात्मक शैली	
१९.	मङ्गले (कात्तिक)	- सामान्य र सरल - बाल उपयोगी - शिष्ट र शालीन भाषा - स्वाभाविक - संवादात्मक र वर्णनात्मक शैली	
२०.	शीर्षक के हो ? (कात्तिक)	- बाल क्षमता सुहाउँदो भाषा - स्तर सुहाउँदो भाषा - वर्णनात्मक शैलीको बढी प्रयोग - सरल र व्याकरण सम्मत भाषा	
२१.	अभिभाकको कर्तव्य (कात्तिक)	- बाल रुचि र स्तर सुहाउँदो - वर्णनात्मक शैली - सरल र सहज - तत्सम शब्दको अधिक प्रयोग	
२२.	क्न्जुस राजा (मङ्सिर)	- सरल र बाल उपयोगी - भाषामा शिष्टता र आदरता - स्वाभाविक - संवादात्मक र वर्णनात्मक शैली	

२३.	शीर्षक के हो ? (मङ्सिर)	- सरल र बाल उपयोगी - संवादात्मक र वर्णनात्मक शैली - स्वाभाविक	
२४.	रङ्गीन माछा (मङ्सिर)	- बाल स्तर र क्षमता सुहाउँदो - स्वाभाविक - अनुकरणात्मक शब्दहरूको प्रयोग - घटना वर्णन शैली	
२५.	रोशन मुसुक्क हाँस्यो (पुस)	- बाल पक्षधर - अनुकरणात्मक शब्दहरूको प्रयोग - जीवन्त र स्वाभाविक	
२६.	टाटे खरायोको ल्यापटप (पुस)	- सरल - बाल उपयोगी र बाल क्षमता अनुकूल - वर्णनात्मक र संवादात्मक दुवै शैलीको प्रयोग - रोचक - उचित संयोजन	
२७.	शीर्षक के हो ? (पुस)	- बाल उपयोगी र बाल क्षमता अनुकूल - आत्मीयता - वर्णनात्मक र संवादात्मक शैली - स्वाभाविक	
२८.	रूखको विलौना (माघ)	- आलङ्कारिक भाषा - वर्णनात्मक शैलीको अधिकता - बाल रुचि अनुकूल	
२९.	आशिर्वाद (माघ)	- सरल - स्वाभाविक - व्याकरिणक वाक्यहरूको अधिकता - संवादात्मक शैलीको प्रधानता	

३०.	अक्कलेको रहर (माघ)	- बाल उपयोगी - अनुकरणात्मक शब्दहरूको प्रयोग - रोचक शैली - संवादात्मक र वर्णनात्मक शैली	
३१.	मङ्गलेको बानी (फागुन)	- बाल उपयोगी - सरल - जीवन्त शैली - उपयुक्त स्वाभाविक	
३२.	सुनौलो स्याउको हाँगा (फागुन)	- विषय वस्तुको सरलता - रोचक र सरल शैली - वर्णनात्मकता र संवादात्मक शैली - उपयुक्त र स्वाभाविक	
३३.	शीर्षक के हो ? (फागुन)	- वर्णनात्मक शैली - यथार्थ निकट - सरलता र अनुकरणात्मक शब्दहरूको प्रयोग	
३४.	बुधवा बन्यो बाल साहित्यकार (चैत)	- बाल उपयोगी र सरल - सहजता - काव्यात्मक भाषा - वर्णनात्मक शैलीको प्रयोग	
३५.	हजुरबाको साथी (चैत)	- केही आगन्तुक शब्दहरूको प्रयोग - आधुनिकता र मौलिकता - वर्णनात्मकता र संवादात्मकताले गर्दा रोचक र गतिशील - स्वाभाविक	

३६.	महेशको खुलदुली (चैत)	- सरल र बाल उपयोगी - बाल क्षमता अनुकूल - शिक्षित मान्छेले बोल्ने भाषा - गतिशील र समसामयिक - वर्णनात्मक र संवादात्मक दुवै शैली	

३.१.७ चित्र र रङ्गको व्यवस्थापन

२०६७ साल बैशाखदेखि चैत्रसम्म बाह्र अङ्कका छत्तिस ओटा कथाहरूको घटना अनुसार चित्रको प्रयोग र चित्र र रङ्गको प्रयोगको विश्लेषण गर्ने क्रममा तल तालिकामा देखाइएको छ । घटना अनुसारको चित्र र चित्र अनुरूप रङ्गको उचित संयोजन भए/नभएको तथ्यलाई यस प्रकार देखाइएको छ :–

क.सं.	**बाल कथाको शीर्षक र प्रकाशित अङ्क**	**चित्र र रङ्गको व्यवस्थापन**	**कैफियत**
१.	जामुनेको प्रगति (बैशाख)	- एउटा चित्र - घटना अनुसार चित्रको उचित संयोजन - चित्र र रङ्गको उचित संयोजन	
२.	चतुरेको जुक्ति (बैशाख)	- सोह्र ओटा चित्र - घटना अनुसार चित्रको प्रयोग - चित्र र रङ्गको उचित संयोजन	
३.	रमाको औंठी (बैशाख)	- एउटा चित्र - घटना अनुसार चित्रको प्रयोग - चित्र र रङ्गको उचित संयोजन	
४.	भरे के खाने (जेठ)	- सोह्र ओटा चित्र - संवाद र घटना अनुरूप चित्रको प्रयोग - चित्र र रङ्गको उचित संयोजन नपाइनु	

५.	मनचिन्ते रूख (जेठ)	- एउटा चित्र - कथा अनुसार चित्रको संयोजन नहुनु - चित्र र रङ्गको सफल व्यवस्थापन नहुनु	
६.	चतुरेको चर्तिकला (जेठ)	- एउटा चित्र - चित्र घटनासँग सान्दर्भिक - चित्र र रङ्गको उचित व्यवस्थापन	
७.	पैसा नै सबथोक होइन (असार)	- एउटा चित्र - घटना र चित्रको उचित संयोजन - रङ्ग र चित्रको उचित व्यवस्थापन नदेखिनु	
८.	होच्याउन खोज्दा (असार)	- सोह्र ओटा चित्र - घटना र चित्रको उचित संयोजन - चित्र र रङ्गको सशक्त प्रयोग नभेटिनु	
९.	बाह्रो बर्डिवा (असार)	- एउटा चित्र - घटना र चित्रको खासै संयोजन नपाइनु - चित्र र रङ्गको पनि उचित व्यवस्थापन नहुनु	
१०.	चतुरेको चतुरता (साउन)	- बाह्र ओटा चित्र - चित्र र घटनाको मेल - रङ्ग र चित्रको व्यवस्थापनमा केही कमी	
११.	शीर्षक के हो ? (साउन)	- एउटा चित्र - घटना अनुसार चित्रको प्रयोग - चित्र अनुसार रङ्गको प्रयोग नहुनु	

१२.	मेरो साथी पुतली (साउन)	- एउटा चित्र - कथा वस्तु अनुसार चित्र - चित्र अनुसार सही रङ्गको प्रयोग नहुनु	
१३.	शीर्षक के हो ? (भदौ)	- एउटा चित्र - घटनाक्रम अनुसार चित्र - चित्र र रङ्गको उपयुक्त संयोजन नपाइनु	
१४.	आमा र छोरा (भदौ)	- तेह्र ओटा चित्र - संवादसँग चित्रलाई मिलाइएको - चित्र र रङ्गको उचित व्यवस्थापन	
१५.	बुद्धिको चमत्कार (भदौ)	- एउटा चित्र - घटनाअनुसार चित्रको उचित व्यवस्थापन नहुनु - चित्र र रङ्गको सफल व्यवस्थापन नहुनु	
१६.	भँगेराको गुँड (असोज)	- बाह्र ओटा चित्र - संवाद अनुसार चित्रको प्रयोग - चित्र अनुसार रङ्गको प्रयोग	
१७.	शीर्षक के हो ? (असोज)	- एउटा चित्र - घटना अनुसार चित्रको प्रयोग - चित्र अनुसार रङ्गको सफल व्यवस्थापन नहुनु	
१८.	भविष्यवाणी (असोज)	- एउटा चित्र - घटना अनुसार चित्रको उचित व्यवस्थापन नहुनु - चित्र अनुरूप रङ्गको उचित व्यवस्थापन नभएको	

१९.	मङ्गले (कात्तिक)	- तेह्र ओटा चित्र - घटना र चित्रको उचित व्यवस्थापन - चित्र अनुरूप रङ्गको उचित संयोजन	
२०.	शीर्षक के हो ? (कात्तिक)	- एउटा चित्र - घटना अनुसार चित्रको प्रयोग गरिएको - चित्र अनुसार रङ्गको सफल प्रयोग	
२१.	अभिभाकको कर्तव्य (कात्तिक)	- एउटा चित्र - घटना अनुसारको चित्रको प्रयोग - चित्र र रङ्गको सफल प्रयोग	
२२.	कञ्जुस राजा (मङ्सिर)	- तेह्र ओटा चित्र - चित्र र घटनाको उचित संयोजन - चित्र र रङ्गको उचित संयोजन नपाइनु	
२३.	शीर्षक के हो ? (मङ्सिर)	- एउटा चित्र - घटना अनुसार चित्रको उचित व्यवस्थापन - चित्र अनुरूप रङ्गको सफल संयोजन	
२४	रङ्गीन माछा (मङ्सिर)	- एउटा चित्र - घटना अनुसार चित्र र चित्र अनुसार रङ्गको सफल व्यवस्थापन	
२५.	रोशन मुसुक्क हाँस्यो (पुस)	- एउटा चित्र - घटना अनुसार चित्रको संयोजन नभएको - चित्र अनुसार रङ्गको सफल प्रयोग	
२६.	टाटे खरायोको ल्यापटप (पुस)	- बह्र ओटा चित्र - घटना र संवाद अनुरूपको चित्र हुनु - चित्र र रङ्गको उचित व्यवस्थापन नहुनु	

२७.	शीर्षक के हो ? (पुस)	- एउटा चित्र - घटना अनुसार चित्रको उचित व्यवस्थापन - चित्र र रङ्गको उपयुक्त व्यवस्थापन नभएको	
२८.	रूखको विलौना (माघ)	- दुई ओटा चित्र - घटना अनुसार चित्रको सफल प्रयोग - चित्र र रङ्गको उचित संयोजन नहुनु	
२९.	आशिर्वाद (माघ)	- एउटा चित्र - घटना अनुसार सान्दर्भिक चित्र हुनु - चित्र र रङ्गको खासै संयोजन नपाइनु	
३०.	अक्कलेको रहर (माघ)	- पन्ध्र ओटा चित्र - घटना र चित्रको सफल प्रयोग - चित्र र रङ्गको सफल प्रयोग नभएको	
३१.	मङ्गलेको बानी (फागुन)	- बाह्र ओटा चित्र - घटना र संवाद अनुरूप चित्र हुनु - चित्र र रङ्गको उचित संयोजन	
३२.	सुनौलो स्याउको हाँगा (फागुन)	- एउटा चित्र - घटना अनुसार चित्रको उचित प्रयोग हुनु - चित्र र रङ्गको उचित व्यवस्थापन नहुनु	
३३.	शीर्षक के हो ? (फागुन)	- एउटा चित्र - घटना अनुसारको चित्र र चित्र अनुसारको रङ्गको सफल व्यवस्थापन हुनु	

३४.	बुधवा बन्यो बाल साहित्यकार (चैत)	- एउटा चित्र - घटना अनुसारको चित्र र चित्र अनुसारको रङ्गको सफल व्यवस्थापन हुनु	
३५.	हजुरबाको साथी (चैत)	- बाह्र ओटा चित्र - घटना अनुसार चित्रको सफल प्रयोग - चित्र र रङ्गको उचित व्यवस्थापन	
३६.	महेशको खुलदुली (चैत)	- दुई ओटा चित्र - घटना अनुसार चित्रको सफल व्यवस्थापन - चित्र र रङ्गको सफल व्यवस्थापन नहुनु	

परिच्छेद–चार

"मुना" बाल पत्रिकामा प्रकाशित बाल कथाको विषयगत वर्गीकरण

४.१. बाल कथाको विषयगत वर्गीकरण

'मुना' मा प्रकाशित बाल कथालाई विषयगत आधारमा तलको तालिकामा यसरी वर्गीकरण र विश्लेषण गरिएको :–

लोक बाल कथाहरू	मौलिक बाल कथाहरू	अनुदित बाल कथाहरू	बाल चित्र कथाहरू	बाल विज्ञान कथाहरू
- बाह्रो बर्डिवा (असार)	- जामुनेको प्रगति(बैशाख) - रमाको औंठी (बैशाख) - मनचिन्ते रूख (जेठ) - पैसा नै सबथोक होइन (असार) - शीर्षक के हो ?(असार) - मेरो साथी पुतली (साउन) - शीर्षक के हो ? (साउन) - बुद्धिको चमत्कार(भदौ) - शीर्षक के हो ?(भदौ) - शीर्षक के हो ? (असोज) - अभिभावकको कर्तव्य (कार्तिक) - शीर्षक के हो ? (कार्तिक) - रङ्गीन माछा (मङ्सिर) - रोशन मुसुक्क हाँस्यो (पुस) - शीर्षक के हो ? (पुस) - रूखको विलौना (माघ) - आशिर्वाद (माघ) - शीर्षक के हो ?(फागुन) - बुधवा बन्यो बाल साहित्यकार (चैत)	- भविष्यवाणी (असोज) - सुनौलो स्याउको हाँगा (फागुन)	- चतुरेको जुक्ति (बैशाख) - भरे के खाने ? (जेठ) - होच्याउन खोज्दा (असार) - चतुरेको चतुरता (साउन) - आमा र छोरा (भदौ) - भंगेराको गुँड (असोज) - मङ्गले (कात्तिक) - कञ्जुस राजा (मङ्सिर) - टाटे खरायोको ल्यापटप (पुस) - अक्कलेको रहर (माघ) - मङ्गलेको बानी (फागुन) - हजुरबाको साथी (चैत)	- चतुरेको चर्तिकला (जेठ) - टाटे खरायोको ल्यापटप (पुस) - महेशको खुल्दुली (चैत)

बाल कथाहरूमा बाल लोक कथामा एक ओटा मात्र बाल लोक कथा परेको छ, जुन थारू लोक कथा रहेको छ । मौलिक बाल कथाहरूमा उन्नाइसओटा रहेका छन् । अनुदित बाल कथाहरूमा दुई ओटा रहेका छन् भने बाल चित्र कथाहरूमा बाह्रओटा बाल कथाहरू रहेका छन् । त्यस्तै बाल विज्ञान कथामा तिनओटा बाल कथाहरू रहेका छन् । **'टाटे खरायोको ल्यापटप'** चित्र कथाले बाल विज्ञान कथाको पनि प्रतिनिधित्व गरेको छ ।

४.१.१. 'मुना' बाल पत्रिकामा प्रकाशित बाल लोक कथाहरू

२०६७ सालको **'मुना'**मा प्रकाशित लोक बाल कथाहरूमा जम्मा एउटा लोक बाल कथा मात्र प्रकाशित देखिन्छ, जुन थारू लोक कथा–**'बाह्रो बर्डिवा'** रहेको छ । थारू समाजमा प्रचलित कथालाई २०६७ सालको असार महिनाको अङ्कमा समेटिएको छ ।

नेपालको मध्य पश्चिम क्षेत्रमा पर्ने बर्दियाको नामाकरणको सन्दर्भलाई लिएर लोक विश्वासमा आधारित यस कथा विशेषतः पश्चिमेली थारू समाजमा प्रचलित देखिन्छ । लोक कथा हाल्ने शैलीलाई अनुशरण गरी 'धेरै वर्ष पहिलेको कुरा हो' बाट कथाको सुरुआत गरिएको छ ।

थारू समुदायमा बाह्रो मन्दिरमा पूजा गर्ने प्रचलनको लोक विश्वास अनि बर्दिया जिल्लाको नामाकरणको सन्दर्भलाई कृष्णराज सर्वहारीले सङ्कलन र प्रस्तुत गरेका हुन् । थारू भाषालाई मिसाइएको यस बाल कथाले बाल बालिकामा प्रभाव पार्न सफल हुने देखिन्छ ।

यो बाल लोक कथाले मानवीय लोक जीवनलाई बढी प्रभाव पार्ने खालको छ । लोक साहित्यको सशक्त विधा लोक कथाले प्रौढलाई मात्र बढी प्रभाव पार्ने नभई बाल बालिकालाई पनि उत्तिकै प्रभाव पार्ने बाल लोक कथा यस पत्रिकामा प्रकाशित भएको छ ।

यो बाल लोक कथा बालकको उमेर, क्षमता र रुचि अनुसार उनीहरूले बुझ्ने सरल, सहज र मिठो भाषामा तयार गरिएको छ, जसलाई बाल बालिकाहरूले सुनेर होस् या पढेर सजिलैसँग बुझी शिक्षा आर्जन गर्न सक्दछन् । यस बाल लोक कथाले बाल बालिकाहरूमा सुख-दुःख, प्रेम-विछोड, पर्व-उत्सव, माया-ममता, धर्म-कर्म, साहस-बहादुरी जस्ता पक्षलाई बोध गराउँदछ ।

यस बाल लोक कथामा सामाजिक, साँस्कृतिक, नैतिक र धार्मिक आदि पक्षलाई रोचकता थप्दै लोक जीवनमा सुख दुःखलाई प्रस्तुत गरिएको छ । यस बाल लोक कथाले बाल बालिकाहरूको नैतिक, चारित्रिक पक्षलाई सबल र सक्षम पार्न मिठो उपदेश र अर्तीका रूपमा उनीहरूको जीवन सत्कर्म र सद्व्यबहारतर्फ उत्प्रेरित गर्ने किसिमका छन् । यस बाल लोक कथामा कल्पना र यथार्थको मिश्रण पाइन्छ ।

यस बाल लोक कथाको अध्ययनबाट सदाचार, शिक्षा, धार्मिक पक्षको पोषण, संस्कारको समर्थन, आदर्श प्रेम, आदि बाल बालिकाहरूले प्राप्त गर्दछन् । यस लोक कथाको शैली सरल सहज र स्वाभाविक किसिमको छ । यस कथाको अध्ययनबाट बाल बालिकाहरूले भाषा शैली, भाव सजिलै बुझ्री भन्न खोजेको कुरा ग्रहण गर्न सक्दछन् ।

४.१.२. 'मुना' बाल पत्रिकामा प्रकाशित मौलिक बाल कथाहरू

मौलिक बाल कथा भन्नाले नितान्त कुनै ठाउँ सुहाउँदो सामाजिक बाल कथा भन्ने बुझिन्छ । २०६७ सालको **'मुना'**मा उन्नाइस ओटा मौलिक कथाहरू रहेका छन् ।

शिक्षासँग सम्बन्धित अर्थात बाल बालिकाहरूलाई शिक्षा प्रदान गर्न र शिक्षा आर्जनमा राम्रो प्रेरणा दिनका लागि विषय वस्तु बनाई २०६७ सालमा **'जामुनेको प्रगति'**, **'रोशन मुसुक्क हाँस्यो'** र **'बुधवा बन्यो बाल साहित्यकार'** जस्ता बाल कथाहरू लेखिएका छन् । बाल-बालिकाहरू अवसर पाए जस्तो सुकै कठिन परिस्थितिमा पनि गरेर देखाउन सक्छन् भन्ने कुरालाई माथिका तिन ओटा बाल कथाहरूले स्पष्ट पार्दछन् । बाल बालिकाहरूलाई पढ्न र सफलताको प्रेरणा दिन उत्प्रेरित पनि यस किसिमको मौलिक बाल कथाहरूको सिर्जना गरिएको हो ।

नेपालमा गरिबहरूका सन्तान शिक्षा लिनबाट बञ्चित रहेको र अवसर पाए गरेर देखाउने सन्देश दिई लेखिएको **'जामुनेको प्रगति'** मौलिक बाल कथा हो । त्यस्तै **'रोशन मसुक्क हाँस्यो'** बाल कथामा आफ्ना शैक्षिक सामग्रीको जतन र सामग्रीको सम्मान गरी अध्ययन गर्न सिकाइएको छ । त्यस्तै चैत्र महिनाको **'बुधवा बन्यो बाल साहित्यकार'** बाल कथामा ज्ञान बाँडे थप ज्ञान बढ्ने कुरालाई विषय बनाइएको छ ।

यसरी उपर्युक्त तिन ओटा कथामा बाल बालिकाहरूलाई पढ्न उत्प्रेरणा दिन र अध्ययनसँग निकट राखेर विषय वस्तुको निर्धारण गरिएको छ ।

त्यस्तै नीति प्रधान वा मौलिक कथाहरूमा बाल बालिकाहरूलाई आफ्नो उमेर अनुसारको गर्नुपर्ने बानी व्यवहारलाई विषय बनाएर पनि लेखिएको छ । बाल बालिकाहरूमा विभिन्न नीतिमूलक सन्देशहरू दिएर लेखिएका २०६७ सालका कथाहरूमा **'रमाको औंठी'**, **'मनचिन्ते रूख'**, **'पैसा नै सबथोक होइन'**, **'मेरो साथी पुतली'**, **'शीर्षक के हो** ?' (असोज), **'रूखको विलौना'**, **'शीर्षक के हो** ?' (साउन), इत्यादि रहेका छन् ।

बाल बालिकाहरूमा उमेर र अवस्था अनुसार आफूले काम गर्नु पर्ने साथै लवाइ खवाइमा समेत ध्यान दिनु पर्ने कुरालाई **'रमाको औंठी'** बाल कथामा समेटिएको छ । त्यस्तै, 'लोभले लाप लाभले विलाप' भन्ने उद्गारलाई चरितार्थ गर्न **'मनचिन्ते रूख'** बाल कथाले समेटेको पाइन्छ । त्यस्तै, **'पैसा नै सबथोक होइन'** बाल कथामा पैसालाई सर्वेसर्वा ठान्ने प्रवृत्तिको विरोध पाइन्छ । साउन महिनाको **'शीर्षक के हो ?'** कथामा बाल बालिकाहरूलाई मुर्ख प्रवृत्ति त्यागी अर्काको लहै लहैमा नलाग्न समेत उत्प्रेरणा जगाइएको छ । त्यस्तै **'मेरो साथी पुतली'** कथामा पशुपंक्षीलाई पनि मानवीयता र आत्मीयता दर्शाउन बाल बालिकालाई शिक्षा दिन खोजिएको छ । आसोज महिनाको **'शीर्षक के हो** ?' कथामा पनि स्वार्थी प्रवृत्तिको विरोध र आफ्नो दुनो सोभ्याउने प्रवृत्तिको विरोध सहित त्यस्तो नगरी सामाजिक बन्न आग्रह गरिएको छ । त्यसरी अर्को **'रूखको बिलौना'** शीर्षकको बाल कथामा बोट विरुवा विनाश गर्न नहुने र संरक्षणलाई ध्यान पुऱ्याई प्राकृतिक सुन्दरताको पक्षमा आवाज उठाइएको छ ।

कामलाई महत्त्व दिने र आफ्नो बफादारितालाई ध्यान दिने कुरा सहित कामलाई सम्मान गर्न बाल बालिकाहरूलाई सिकाउने हिसाबले मौलिक बाल कथा पनि निर्माण गरिएको छ । भदौ महिनाको **'शीर्षक के हो** ?' बाल कथामा 'भोजनभन्दा भोक मिठो' भन्ने उखानलाई चरितार्थ गरेको पाइन्छ । त्यस्तै भदौ महिनाको **'बुद्धिको चमत्कार'** शीर्षकको बाल कथाले धैर्यसँग काम गरे पीडा पछि पनि सफलता मिल्ने कुरालाई सङ्केत गरेको छ । कात्तिक महिनाको **'शीर्षक के हो** ? कथामा पनि मेहनतले बालुवामा पनि सुन फलाउन

सकिन्छ भन्ने कुरालाई इङ्गित गरेको छ । जेठ महिनाको **'चतुरेको चर्तिकला'** बाल कथाले पनि समय र कामलाई नै महत्त्व दिएको पाइन्छ ।

यसरी अभिभावक र बाल बच्चाको सम्बन्धलाई पनि यस २०६७ सालको **'मुना'** पत्रिकाले समेटेको पाइन्छ । **'अभिभावकको कर्तव्य'** मङ्सिर महिनाको **'शीर्षक के हो** ?' र **'आशिर्वाद'** जस्ता कथाहरूले अभिभावक र बाल बच्चाको सम्बन्ध, अभिभावकको कर्तव्य र छोरा छोरीको दायित्वलाई समेत यी उपर्युक्त कथाहरूले उद्देश्य बनाएको पाइन्छ । बाबु आमाको उत्तरदायित्व र छोरा-छोरीको कर्तव्यलाई यस किसिमको मौलिक बाल कथा अन्तर्गत समेट्न सकिन्छ ।

स्वार्थी प्रवृत्तिलाई समेत घटना बनाइ मौलिक कथाको सिर्जना गरिएको छ । आफ्नो स्वार्थ पूर्तिका लागि अन्य जीवजन्तुलाई दुःख र हत्या गर्न नहुने तर्फ सचेत गराइ **'रङ्गीन माछा'** र पुस महिनामा **'शीर्षक के हो** ?' कथाको सिर्जना गरिएको छ ।

त्यस्तै फागुन महिनाको **'शीर्षक के हो** ?' नामक कथा नितान्त मौलिक छ । कथाको प्रस्तुतिगत ढाँचामा पनि रोचकता पाइन्छ । सत्य घटनामा वर्णनात्मक शैलीमा लेखिएको यस कथामा गरिबीले दुर्घटना निम्त्याउने कुरा उल्लेख गरिएको छ ।

यस प्रकार मौलिक कथाहरूबाट बाल बालिकाहरूले मौलिकता सँगसँगै ठूलो-सानो, राम्रो-नराम्रो, सत्य-असत्य, ठीक-बेठीक, आदर-सम्मान र सुख-दुःखका साथै पूर्ण मनोरञ्जन र उत्सुकता बढाउन समेत फाइदा पुग्ने देखिन्छ । प्रस्तुत मौलिक बाल कथाहरूले नेपालको भौगोलिक सामाजिक, सांस्कृतिक आर्थिक स्थितिको साथै प्राकृतिक बस्तुहरू र मानवीय जीवनको सम्बन्धबारे ज्ञान गराउँदै वातावरणीय सन्तुलन कायम राख्न बाल बालिकाहरूलाई उत्प्रेरित गराउँदै यसलाई मानवीय साथीको रूपमा परिचित गराएको छ । वन जङ्गल, नदीनाला, पहाड, हिमाल आदिको उपयोगिता र महत्त्वबारे बाल बालिकाहरूलाई शिक्षा प्रदान गरेको पाइन्छ ।

त्यस्तै पशुपंक्षीका बारेमा पनि बाल मौलिक कथाहरू प्रकाशित छन् । यसमा पशुपंक्षीको संवाद, मित्रता झै-झगडा इमान्दारिता, बानी व्यवहार, जन्म मरण र यिनीहरूबाट हुने फाइदा बेफाइदाका साथै यिनीहरूमाथि हुने मानवीय दमन बारे पनि बाल बालिकाहरूलाई सचेत गरिएको छ ।

प्रस्तुत मौलिक बाल कथाहरूका माध्यमबाट बाल बालिकामा दया, माया, ममता, परोपकार, नैतिक, आदर्शता, राष्ट्रियता र इमान्दारिता बृद्धि भई सच्चरित्रवान, आदर्शवादी र अनुशासित नागरिक बन्न मद्दत पुऱ्याउने खालको कथाको सिर्जना भएको देखिन्छ ।

प्रस्तुत सबै मौलिक बाल कथाहरूमा कथाकारले आफ्नो मौलिकता थपी पठनीय बनाएका छन् । यसले बाल बालिकालाई असल, परिश्रमी, आत्मविश्वासी, गुणी, स्वावलम्बी, कर्मठ, इमान्दार र चरित्रवान बन्न सहयोग पुगेको छ । यसमा प्रस्तुत सरल भाषा, सहज प्रस्तुति रोचक शैली र सङ्क्षिप्तताले नै बाल पाठकहरूको मन जित्न सफल देखिन्छ ।

केही मौलिक बाल कथाहरू स-साना घटना र झिनो कथात्मकताका साथ अत्यन्तै सङ्क्षेपमा लेखिएका छन् । यिनीहरू सरल भाषा र रोचक शैलीका अभावमा प्रभावकारी हुन सकेका छैनन् । तुलनात्मक रूपमा केही बाल कथाहरू जटिल परिभाषा र विषय प्रयोगले बाल भावना र चाहना अनुरूप नभई बुझ्न कठिन देखिन्छन् । विषयवस्तुका दृष्टिले विविधतापूर्ण भाषिक शिल्पका कारण सरल नहुँदा बाल अनुकूल छैनन् । यिनीहरू अनावश्यक रूपमा लम्ब्याउँदै लैजानाले बाल पाठकहरूको बौद्धिक विकासमा सहयोग पुग्नाको साथै प्रिय र उपयोगी छैनन् । केही बाल कथाहरू अनावश्यक लामा, कठिन शब्दको प्रयोगले बाल पाठकहरूलाई पढ्न जाँगर नलाग्ने खालका पनि छन् ।

४.१.३. 'मुना' बाल पत्रिकामा प्रकाशित अनुदित बाल कथाहरू

अनुवाद एउटा प्रक्रिया हो । एक रूप वा भाषाबाट अर्को रूप वा भाषामा परिवर्तन/रूपान्तरण गर्नु अनुवाद हो । **'मुना'** बाल पत्रिकामा पनि विदेशी बाल कथाहरू नेपाली भाषामा अनुवाद गरी प्रकाशित गरेको पाइन्छ । २०६७ सालको **'मुना'** पत्रिकामा **'भविष्यवाणी'** (असोज) र **'सुनौलो स्याउको हाँगा'** (फागुन) जस्ता दुई बाल कथाहरू प्रकाशित छन् । ओरेटैं सियों लैंडोको विदेशी कथा **'भविष्यवाणी'** र आयरल्याण्डका लेखक पैराइक कालमको **'सुनौलो स्याउको हाँगा'** जस्तै दुबै बाल कथाहरू रामविक्रम सिजापतिले नेपाली भाषामा अनुवाद गरेका हुन् ।

पशुपंक्षीले प्राकृतिक प्रकोपको भविष्यवाणी गर्ने कुरालाई **भविष्यवाणी** बाल कथामा उठाइएको छ । मान्छेको भविष्यवाणी गर्ने प्रवृत्तिलाई शतप्रतिशत स्वीकार्न नसकिने कुरा

उठाइएको छ । साथै मान्छेको गलत आदतले वर्वादीतिर पुऱ्याउने तर्फ पनि अर्को अनुदित बाल कथा **सुनौलो स्याउको हाँगा**ले सङ्केत गरेको छ ।

बाल-बालिकाहरूमा घमण्ड, इर्ष्या, गलत आदत, बुद्धिहीन, झुटो, बदलाको भाव आदि जस्ता कुरालाई हटाई सत्य, प्रेम, आदेश, सद्भावना, मित्रता, सहिष्णुता तर्फ बुद्धि आदिलाई आफूमा समेट्न प्रेरित गरेको पाइन्छ ।

'मुना' पत्रिकाहरूमा प्रकाशित अनुदित बाल कथाहरूमा पात्रहरूको कठिन सङ्केत वा नाम अनि परिवेशले बाल बालिकाहरूलाई केही अप्ठेरो पारे पनि विषय वस्तुगत सरलता सरसता अनि रोचक शैलीले अप्ठेरोपनको महसुस हुन दिएको छैन । बाल बालिकाहरूमा कथागत सन्देश दिनुको साथै मनोरञ्जन समेत पर्याप्त दिने गरेको छ ।

भाषागत अनुवाद र शब्दार्थ अनुवाद प्रक्रिया भन्दा भावार्थ अनुवाद प्रक्रिया अपनाइएको यी अनुवादित बाल कथाहरूमा कृत्रिमताको अभाव पाइन्छ । परिवेश पनि नेपाली परिवेश झैं लाग्दछ । **'भविष्यवाणी'** कथामा विदेशी पात्रको नाम भए पनि अर्को कथामा नेपाली परिवेश सुहाउँदो पात्रको नामको प्रयोग गरिएको छ ।

विदेशी कथालाई यसरी नेपाली भाषामा अनुवाद गर्दा विदेशी परिवेश सँग-सँगै संस्कृतिको बोध पनि बाल बालिकाहरूमा भएको पाइन्छ । साहित्यको परिधि र सीमाना हुँदैन भन्ने तथ्यलाई स्वीकार्दै नेपालीमा अनुवाद भएका र मुनामा प्रकाशित यी बाल कथाहरू नीति प्रधान छ । बाल-बालिकाहरूलाई घमण्ड गर्ने बानी हटाउने, पदीय मर्यादा कायम गराउने, सही र गलत पहिचान गरी काम गर्ने जस्ता कुराहरूमा यी अनुदित बाल कथाहरूले जोड दिएको पाइन्छ ।

४.१.४. 'मुना' बाल पत्रिकामा प्रकाशित बाल चित्र कथाहरू

चित्र र कथा शब्दको संयोजनले चित्र कथा बनेको अनि चित्र सँग-सँगै कथाको संयोजन गरिएको पाइन्छ । बाल बालिकाहरूमा पठन-पाठन वा साहित्यप्रति अभिरुचि बृद्धि गराउने सबै भन्दा सरल र उपयोगी माध्यम चित्र कथालाई लिन सकिन्छ । यसबाट उनीहरूले मनोरञ्जनका साथै ज्ञान-विज्ञानका कुराहरू सिक्न सक्छन् । चित्र कथा लेख्न सजिलो नहुने भएकाले लेखक र चित्रकार दुवैको बराबर जिम्मेवारी रहन्छ । यसले बाल

बालिकाहरूलाई छिटो आकर्षण गर्ने निश्चित कथा वस्तु र घटना मनोरञ्नपूर्ण रोचक शैली सशक्त सुरुआत नाटकीय हास्यास्पद कथाको समस्या र समाधानका साथै सुखद् अन्त्य भएको चित्र कथा हुनु पर्छ । यसामा लामो विवरण र अनावश्यक शब्दको प्रयोग भएको हुनु हुँदैन । यसमा रहेका पात्रहरू समस्यासँग जुध्न सक्ने हुनु पर्छ ।

२०६७ सालको **मुना** पत्रिकामा प्रत्येक महिनामा एक/एक चित्र कथाहरू प्रकाशित छन् । जम्मा बाह्र ओटा चित्र कथाहरू प्रकाशित छन् । यी चित्र कथाहरू अधिकांश चित्रमा रङ्गको संयोजन गरिएको छैनन् । प्रस्तुत गरिएका कथाहरू महाभारत, पुराण र देशी-विदेशी लोककथा, सामाजिक, विज्ञान, वातावर णीय, इतिहास सम्बन्धी कथाहरू प्रकाशित भएका छन् । यसले नेपाली भाषमा बाल चित्र कथाको अभाव रहेको अवस्थामा केही हदसम्म त्यसैको अभाव पूर्ति गरेको मान्नु पर्दछ ।

२०६७ सालको सबै बाह्र ओटा चित्र कथाहरूमा कथा/संवाद पुष्पराज जोशीको रहेको छ भने चित्र पूर्णराज बज्राचार्यको रहेको छ । घटना र संवाद अनुसार चित्रको प्रयोग उचित पाइए तापनि चित्र अनुसार रङ्गको उचित व्यवस्थापन भने देख्न सकिँदैन । चित्रहरूमा रङ्ग लगाउनका लागि लगाइएको जस्तो मात्रै देखिन्छ । बाल-बालिकाहरू आफैले रङ्ग भरेको जस्तो अव्यवस्थित देखिन्छ ।

प्रस्तुत बाल चित्र कथाका शीर्षक र विषय वस्तु बाल रुचि अनुसारका छन् । यिनीहरूमा कतै रङ्गीन र कतै श्यामश्वेत रङ्गको पनि प्रयोग भएको पाइन्छ । यसमा रङ्गको उचित संयोजन नभएको हुँदा बाल बालिकालाई त्यति आकर्षण गर्न सकेका छैनन् । कथाकार, चित्रकार र प्रकाशक बिचको त्रिकोणात्मक सम्बन्ध त्यति नभएको हो कि भन्ने आभाष झल्कन्छ तापनि यी बाल चित्र कथाहरू लौकिक, पौराणिक, सामाजिक, विज्ञान, वातावरणीय आदि विषय वस्तुलाई समेटिएका छन् । यसमा प्रस्तुत गरिएका शीर्षक र प्रस्तुति सन्तोषजनक नै छन् । यिनीहरूले बाल बालिकाहरूको असीमित चाहनालाई केही हदसम्म भने पनि पूरा गर्ने गरेका छन् । बाल बालिकाहरूको रुचि अनुसारका भएकाले उनीहरूले यसबाट सत्प्रयास, सद्भावना, सत्चरित्र निर्माण गर्न सहयोग पुऱ्याएका छन् । यसबाट उनीहरूले मनोरञ्जन र हास्य समेत प्राप्त गर्न सक्दछन् ।

बाल बालिकाहरूका निम्ति पुस्तक बोझको रूपमा रहेको हुन्छ । यी पुस्तकहरूबाट प्राप्त हुने ज्ञान-गुन र मनोरञ्जनलाई चित्र कथाको माध्यमबाट सजिलैसँग बाल बालिकाहरूले ग्रहण गरी पाठ्य रुचि जगाउन सक्छन् । उनीहरूका निम्ति बाल चित्र कथा ज्यादै महत्त्वपूर्ण भएकाले यसको विकास अनिवार्य आवश्यकता हो । सानो आकारका चित्र कथा भएर पनि धेरै कुरा सिकाइ रहेका छन् । यसबाट बाल पाठकले धेरै कुरा जान्न सकि रहेका छन् ।

४.१.५. 'मुना' बाल पत्रिकामा प्रकाशित बाल विज्ञान कथाहरू

कथाकारले विज्ञान कथा वैज्ञानिक आविष्कारसँग सम्बन्धित विषयमा केन्द्रित भई आफ्नो सरल कल्पनाद्वारा तयार गरेको हुन्छ । वैज्ञानिकहरूले प्रयोगशालामा भेट्टाएका सूत्रहरूलाई उसले कुशलतापूर्वक अवलम्बन गरी विज्ञानको सूक्ष्म क्षेत्रको समेत वर्णन गरिएका हुन्छन् । यस किसिमको कथाको सम्बन्ध मानवीय समाज तथा वातावरणसँग नभई विज्ञानले प्रभावित गरेको सत्य तथ्य कुरासँग मात्र हुन्छ । यी कथाहरूको प्रभाव समाजमा नपरी सोझै पाठकमा परेको हुन्छ । साथै यसको सम्बन्ध विज्ञानसँग मात्र हुने भएकाले निम्न श्रेणीका पाठकको ज्ञान भन्दा उच्च किसिमको हुन्छ । त्यसैले अन्य प्रचलित कथा भन्दा माथिल्लो स्तरका हुन्छन् । यिनीहरूको कथन पनि विज्ञान सम्मत हुने हुनाले महत्त्वहीन वस्तुसँग यसले सम्बन्ध राखेको हुँदैन । यो कथा लौकिक, पौराणिक, राजनैतिक, सामाजिक, जासुसी जस्ता मनोरञ्जक मात्र नभई ज्ञान र बौद्धिक विकासका द्योतक हुन्छन् ।

२०६७ सालको 'मुना'मा प्रकाशित बाल विज्ञान कथाहरूमा **'चतुरेको चर्तिकला'** (जेठ), **'महेशको खुल्दुली** (चैत) र **'टाटे खरायोको ल्यापटप** (चित्र कथा, पुस) जस्ता रहेका छन् । दुई ओटा बाल कथाहरू परेका छन् भने एउटा चित्र कथा पनि बाल विज्ञान कथामा परेको छ । रेडियो, ल्यापटप, कम्प्युटर जस्ता विज्ञानका देनलाई विषय वस्तु बनाएर बाल विज्ञान कथाको सिर्जना गरिएको छ ।

यी कथाले बाल बालिकाहरूलाई विज्ञान र प्रविधिको बारेमा जानकारी सहित मनोरञ्जन समेत दिने उद्देश्य राखेको पाइन्छ । कथा वस्तु रोचक शैलीमा हालेर प्रत्यक्ष मनोरञ्जन दिई अप्रत्यक्ष रूपमा विज्ञान र प्रविधिको बारेमा जानकारी दिने उद्देश्य राखिएको छ, जुन अत्यन्त सफल र जरुरी पनि देखिन्छ ।

यसरी यस शताब्दीमा अरू कथाको भन्दा विज्ञान कथाको बढी महत्त्व छ, किनभने विज्ञान बिनाको मानवीय जीवन निरर्थक भइ सकेको छ । अहिले विज्ञानले नै सबै समस्याको समाधान गर्दै आएको छ । त्यसैले कलिला बाल बालिकाहरूमा वैज्ञानिक ज्ञानको आवश्यकता देखिन्छ । त्यस किसिमका ज्ञानका निम्ति विज्ञान कथाले केही हदसम्म भने पनि पूरा गरेको छ । उनीहरूमा उब्जने उत्साह, जिज्ञासा र चाहनालाई यस किसिमको कथाले पूरा गरि रहेको छ ।

परिच्छेद–पाँच

'मुना'मा प्रकाशित कथाहरूको शब्द भण्डारगत विश्लेषण

५.१. पद वर्गको आधारमा बाल कथाको विश्लेषण

'मुना' पत्रिकामा प्रकाशित बैशाखदेखि चैत अङ्कसम्मका एक/एक ओटा बाल कथाहरूमा संक्षिप्तताको आधार लिई शब्द भण्डार अन्तर्गत शब्द वर्गको आधारमा अध्ययन विश्लेषण गरिएको छ ।

५.१.१. 'रमाको औंठी' (बैशाख अङ्क) कथामा प्रयुक्त शब्द भण्डार

'रमाको औंठी' कथामा जम्मा १९८ वटा शब्दहरू रहेका छन् । ती शब्दहरूमा नाम–३८, सर्वनाम–१४, विशेषण–२५, क्रियापद–७९ र अव्यय–४२ ओटा रहेका छन् । यसमा शब्दहरूको आवृत्तिलाई उल्लेख र गणना गरिएको छैन ।

नाम	सर्वनाम	विशेषण	क्रिया	अव्यय
रमा	उनी	उनको	हुन्, थिइन, छिन्	जबरजस्ती
केटी	उनलाई	आफ्नो	दिन थाले, दिनु भयो	आज, झन्
जन्मदिन	उनले	त्यसैको	लगाइ हालिन, भयो	अलिकति
उपहार	तिमी	लाग्दा,	खुवाइन्, खुवाए,	बेला
दिदी	यी, कति	मेरो,	गइन, खसि सकेछ	टिप्न लाग्दा
औंठी	के	पुलपुलेकी	भेट्टाउन, भएन,	बुदुक्क
औंला	किन	तिम्रो	खसेछ	पछि पछि
केक	यसै	चुलबुले	पुग्यो, थुपारिएको	हस्याङ्
समय	कता	सबैकी	कुदिन् हेरिन्, लडिन	फस्याङ्
साथीहरू	म	राम्रो	खसेर, रोएको	यताउति
वातावरण	मलाई	खुकुलो	चढेर/छेऱ्यो	सँग सँगै
हात	किन	काट्ने	रमाइ रहेका थिए	चकनाचुर
रछ्यान	सबैले	रमाइलो	गर्दै आइपुगिन्	खितितिति
चोक		प्यारी	उफ्रदै पस्यो	कहिले
खोस्टा		फुटेको	भेट्न सकिनन्	दौडेर,

ढोका		उपद्रो	खोजिन्,	हाँस्दै हाँस्दै
बैठक		निन्याउरो	आउनु	उफ्री उफ्री
फुलदानी		सानो	भएको, होइन्	बल्ल बल्ल
र्‍याक		महङ्गो	फुट्छ, पर्‍या होला	त्यहाँ, झन्
कुर्सी		यस्तो	गर्न लगाउनु	उल्टै,
आवाज		अचम्म	भनिन्, कराउनु	क्या गजब
बुबा		त्यो	हरायो, लागिन,	सुत्त, पछि
छोरी		सुरक्षित	थाल्यो	पछि
गाली		ठुली	देखेकी थिइन्, पर्नु	कराउँदै
अनुहार		लगाउने	झिक्दै हुनुहुन्थ्यो	भित्र भनेर
रबर			पसे, कराएका रहेछन्	हतार हतार
कुरा			आउँछ, गयो,	धुइँ धुइँती
आँसु			खोज्न थालिन्	त !, खै
कोठा			हाँसिरहेको सुनी	त्यत्तिकैमा
आमा			सुन्नु, खोल्नु, बसेको	खित् खित्
दराज, लुगा			छु,	सायद
उमेर			खोलेर हैन, हराउने	र, साथ
विहे, टाउको			छौं	यहाँ, अहिले
बुबा आमा, घर			भए लगाऊ, हाँस्दै	पछि, है, भन्दै
			भन्यो	पनि, बाहिर
			हुन्छ, बुझे, खेल्न	उठाएर, हल्लाइ
			निस्किई, हाँस्न,	
			लगाउनै	
			नगर्नु, दिएकी, भइ	
			सकेकी	
			उफ्रेर, भनेको	

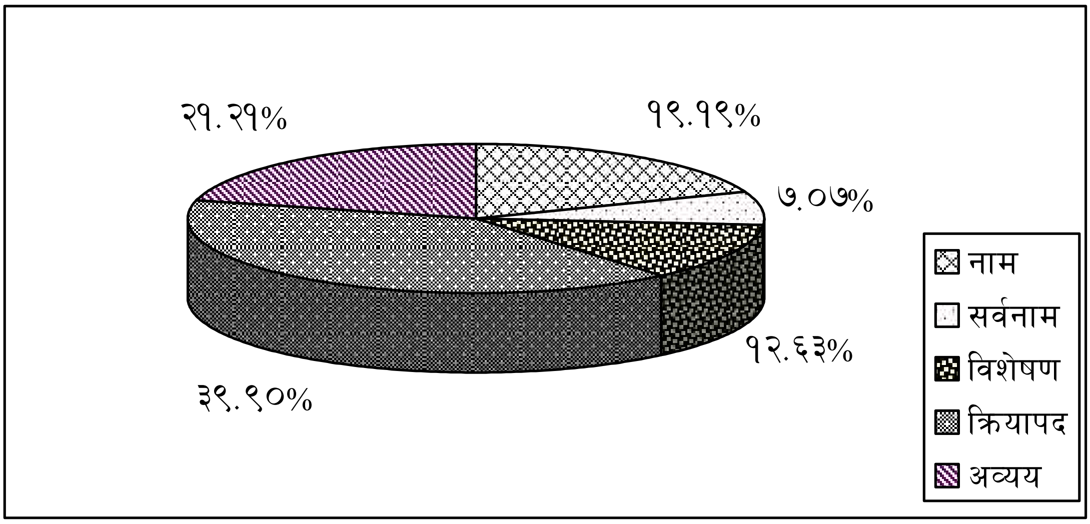

यस कथामा सबैभन्दा बढीमा क्रियापदका शब्दहरू रहेका देखिन्छन् भने सर्वनाम शब्दको कम प्रयोग भएको पाइन्छ ।

५.१.२. 'मनचिन्ते रूख' (जेठ अङ्क) कथामा प्रयुक्त शब्द भण्डार

'मनचिन्ते रूख' कथामा जम्मा २५० वटा शब्दहरू रहेका छन् । ती शब्दहरूमा नाम–७९, सर्वनाम–११, विशेषण–३९, क्रियापद–६१ र अव्यय–६० ओटा रहेका छन् । यसमा शब्दहरूको आवृत्तिलाई उल्लेख र गणना गरिएको छैन ।

नाम	सर्वनाम	विशेषण	क्रिया	अव्यय
गौशाला, गाउँ	त्यसै	गरिब	थिए, थियो	असाध्य, लागि
मानिस,	त्यही	आफ्नो	थिएन, भएको	तर, मात्र
खेतीपाती	तिनीहरू	एउटा	पुग्ने गर्दथ्यो	मुस्किल, अरू
जग्गा जमिन	के	राम्रो	नगई हुँदैनथ्यो	बाहिर, बर्षै
सिँचाइ, व्यवस्था	केही	दोस्रो	भएका, दिन्थे	बर्ष
पानी, भर,	त्यस	तेस्रो	विदेसिन्थे, लागे	त्यहाँ भने
अन्नपात	उसले	हाम्रो	आइ पुगे	तैपनि
दुई/तिन,महिना	हामी	मेरो	नदेखेकाले, बस्ने	चोटि
खाना, बाँकी	तपाइँ	आकाशे	गरे,	भरिको
चालामाला	उसलाई	उब्जाउ	गर्न थाले,	पछि,
बासिन्दाहरू, दिन	के	रोजगारी	भयो	साँझपख
पुर्पुरो, भगवान		यस्तो	खाउँला, लड्नु पऱ्यो	भ्याउन्जेल

गुजारा, तिन, रामे श्यामे, हरि, बाटो हिडाइ, वर, रूख ठाउँ, घर, बास खर्च, सामान बिलौना, परदेश पेट, दुर्दिन, भुइँ हाँगा, खानेकुरा ओढ्ने, ओछ्यान नाम, पोका, सुन चाँदी, हिरा, भाइ सम्पत्ति, स्वभाव लुगाफाटो, परीक्षा विचार, सबै कुरा मञ्जुर, अतिथि सेवा, धन्यवाद महाराज, धन, आँखा साथीहरू, सत्कार भोजन, लुगाफाटा परिवार, थाहा, असंख्य, सर्प, लोभ ज्यानै, लाभ, विलाप कमाइ, भन्नु		आजित कोही दोष बडेमाको कतै मनग्गे कस्तो आधा यो त्यो लोभी गाउँले मनचिन्ते त्यही, सबैरै अतिकति पाको, धार्मिक उपकारी कल्पवृक्ष मुर्ख, एउटा एक	भनेका, सऱ्यो देखेनन्, लिँदै सुते, देखे, भेट्टाए, भन्यो, बाँडौं, फर्कौं, हुन्छ, गरौं भएकाले, दियो, लिन हुन्न गरेको हो, जानु, गरे, छाडेका छौं लिनुहोस्, गडेको ठान्यो, दिएर, गऱ्यो बुझ्का, हिँडे, छाडेर आयो बटुल्न पर्छ, राखी, फर्के गयो, सोध्न आए, छैन भनी, काट्न लाग्यो ढलिसकेको, डसे, गुमायो भन्छन्	पनि, निश्चय हे भगवान ! पो, यति मात्र र, यसो माथि खाइ-पिइ भोलिपल्ट लाग्दा, यति अब, त्यसै त्यस्तो बेलामा, है, नै बर्षौं पछि त्यही पहिले जस्तै साथ, अझै भन्ने, लगत्तै कसैले, कहाँ भनी, त्यही धमाधम, मात्र यसैलाई, खोज्न खान नपाउन उठेर, मिलाउन खान, सुत्न निस्केर, जना

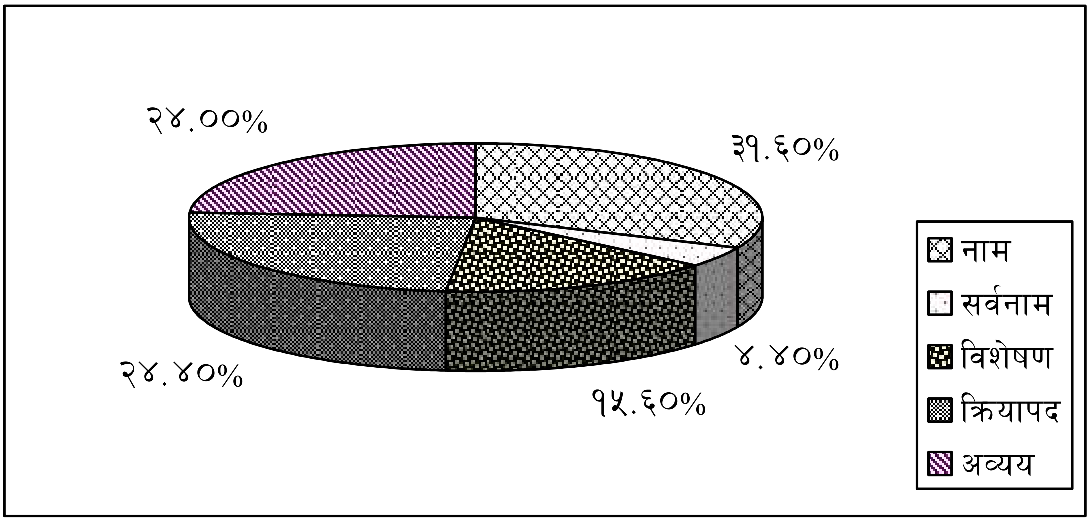

यस कथामा सबैभन्दा बढी नाम पदका शब्दहरू रहेका देखिन्छन् भने सर्वनाम शब्दको कम प्रयोग भएको पाइन्छ ।

५.१.३. 'बाह्रो बर्डिवा' (असार अङ्क) कथामा प्रयुक्त शब्द भण्डार

'बाह्रो बर्डिवा' कथामा जम्मा २४२ वटा शब्दहरू रहेका छन् । ती शब्दहरूमा नाम–११०, सर्वनाम–९, विशेषण–२९, क्रियापद–५१ र अव्यय–४३ ओटा रहेका छन् । यसमा शब्दहरूको आवृत्तिलाई उल्लेख र गणना गरिएको छैन ।

नाम	सर्वनाम	विशेषण	क्रिया	अव्यय
वर्ष, कुरा,	के	धेरै	हो, गएका थिए	हरू
बर्डिवा	आफू	आफ्नै	हुने, गर्छन, चरि रहेका,	प्रायः
गाई ग्वाला, गाई	तँलाई	पहिले	जागेछ, पुगेछन्	या त
बस्तु	ती	आ-आफ्नो	बसेको, गर्ने, छ	तर, गाडेर
वन, समुदाय,	उनीहरू	थारू	भएमा, नभए, मागे	केवल
किशोर	के-के	भर्खर	दिनु पर्छ,	मात्र
बूढापाका, दिन	के	त्यो	काम्ने बनायो, सोध्न थाल्यो	काम्दै, छर्किदै,
संयोग, बाह्र, समूह	जो	अल्लारे	भन, दियो	कहिले, पनि,
धुन, कपर्दी, छुर	प्रत्येक	बलियो	चाही(थारू क्रियापद)	आदि
गोलीडब्ज, खेल,		बढी	कराउन थाले, दिन	खै, भएर,
सुर		कोही	बग्यो, गयो	यद्यपि

गुरै, गुरुवा झारफुक, खेल सल्लाह, अन्धविश्वास जरा, भूत, बोक्सी चलन, बिरामी झारफुक, निको देउता, भाले, सुँगुर पाठो, बोका, भोग गुरूवा, अभिनय केशौका, अक्षता निको, शैली उत्तर, बोक्वा, सुरिठ मुगी, परिणत माग सङ्केत, जना सबै, भूमिका, स्वर बलि, कुश, पात घाँटी, खोलो, दसैं प्राण, लाश, ठाउँ भेला, घर अभिभावक, जवाफ, दुवैले कुशको, चिहान		रोगी कति-कति खुसी रगतको बाँकी बचेका धेरै ती अजंगको यही साझा एउटा बूढो सो, रेटेको, सातठो, दुइठो एकठो	रमाइ रहेका, मरे,रून थाले थाके, फर्किस, दिने, जाने, रेटे, रेटिंदा, भए गरेको, भयो, जोल्ठिएको बन्यो, भएको हो, गरिएका, रहेको भनी, खेल्छन्, चढाएको चढाइन्छ	जसमा अनुसार मुख्य, हेर्दाहेर्दै सहायक ओ, निकाल्दै बमोजिम पनि, गर्दै, एकै छिनमा पछि रूँदा रूदै सोध्दा त्यति कसरी र अलि अलि यसरी भन्ने रूपमा अहिले झैं , खेल्ने अझै अलाप विलाप चराउन सोच्न, नसक्दा गरिने

प्रयोग, लट्ठी, पौवा रूख, शरीर, ढुङ्गा किम्बदन्ती, बर्दिया जिल्ला, नामाकरण भनाइ, बर्दाह गा वि स-४, बाह्रो बर्दिया, नाम मन्दिर, स्थापना गाउँलेहरू, देवस्थल विश्वास, जामुन स्थान, मङ्सिर, शुक्ल पञ्चमी सम्झना, अखरिया नच, देउठन्वा वर्ष, सामान्य				

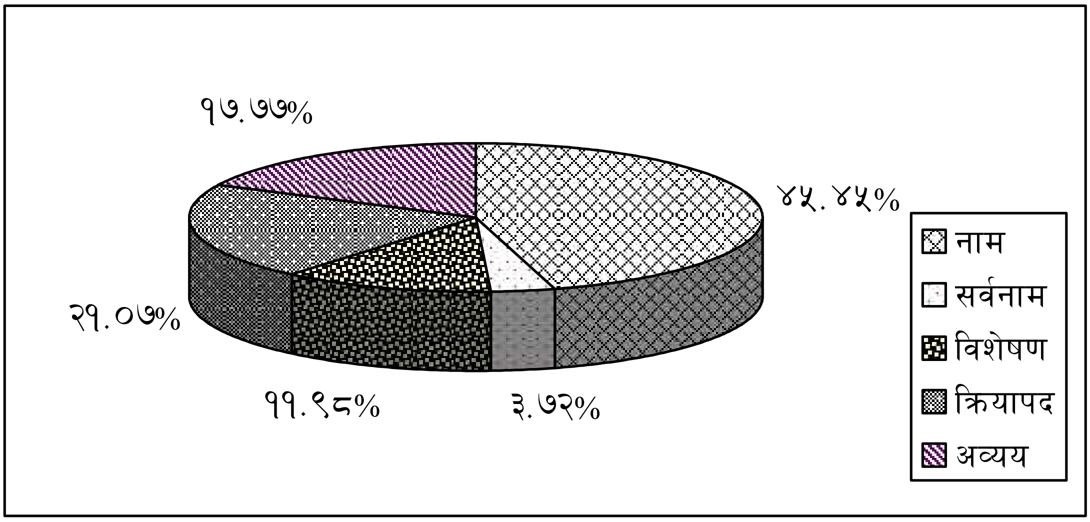

यस कथामा सबैभन्दा बढी नाम पदका शब्दहरू रहेका देखिन्छन् भने सर्वनाम शब्दको कम प्रयोग भएको पाइन्छ ।

५.१.४. 'शीर्षक के हो ?'(साउन अङ्क) कथामा प्रयुक्त शब्द भण्डार

'शीर्षक के हो ?' कथामा जम्मा १४७ वटा शब्दहरू रहेका छन् । ती शब्दहरूमा नाम–४३, सर्वनाम–७, विशेषण–३०, क्रियापद–३५ र अव्यय–३२ ओटा रहेका छन् । यसमा शब्दहरूको आवृत्तिलाई उल्लेख र गणना गरिएको छैन ।

नाम	सर्वनाम	विशेषण	क्रिया	अव्यय
गाउँ, फुर्के, नाम	उसलाई	कुनै, अनौठो	बस्दथ्यो	केही
केटो,	उनले	चञ्चले, तेज	भनेर बोलाउँथे, थियो	भने, फुरूक्क
छिमेकीहरू	ऊ	रत्तिभर, फुर्के	लगायो, भएर	पनि, दिएर,
फुर्के माइला	उसले	अचम्मित	गरिहाल्थ्यो	अनुसार
स्वभाव	उनीहरू	गरेको	गरे, गरिदिए	त्यति, पढ्न,
किसिमको	अर्कालाई	पढाउने	पठाउन थाले	मिलेर,
कसैले, काम,	आफू	असजिलो	भए, थिएन,	पछि, देखेर,
बुबा		त्यो, सार्थक	खेल्ने गर्दथ्यो, गए,	र, गरेर
विद्यालय, निधो		चिन्तित,	आएन	नि, अछि
भर्ना, शिक्षक		राम्रो	पऱ्यो, भन्थे, गर्न	अरू, जसरी
व्यवहार, अर्ति		बढी, खानदानी	सर्दथ्यो, लगाएको, गर्न	ज्यादै, त्यसमा
उपदेश,		टाठाबाठा	नसके	झनै, अब,
साथीभाइ		छुल्याहा	ठान्दैनथ्यो, गरेरै	समाउन,
चञ्चलेपन, कमी		फटाहा	छाड्दथ्यो	भनाउँदा
जीवन, छोरा		जोखिमपूर्ण	थिए, नभएकाले	लाने, लिएर
बाबुआमा, पढाइ		यो, खतरा	भयो, छोड्यो,	भनेर, पौडेर
कक्षा, आठ, फेल		प्रशस्त, ठूला	बस्न लाग्यो, हुने,	छटपटाएर
पेसा, खेतीपाती		एक	गर्दथे, फुर्क्याएर	त्यस
फाइदा, ज्यान		उसको	लगाउँथे, लिने गर्थे	भनाउँदाहरू

कल्पना, ठूलाबडा नदी, माछा, सोच निर्णय, विष, पानी माइला, जनै, बेपत्ता		आफ्ना आफ्नै हाम्रो, आफ्नो	पर्न सक्छ, गर्दैनथ्यो मार्न, बनाए राखे, तैरिन थाले, समात्यो, देखियो ल्याउन सक्छ, फुर्किंदै पौडिन थाल्यो, पुग्यो	सहित, पारि वारि

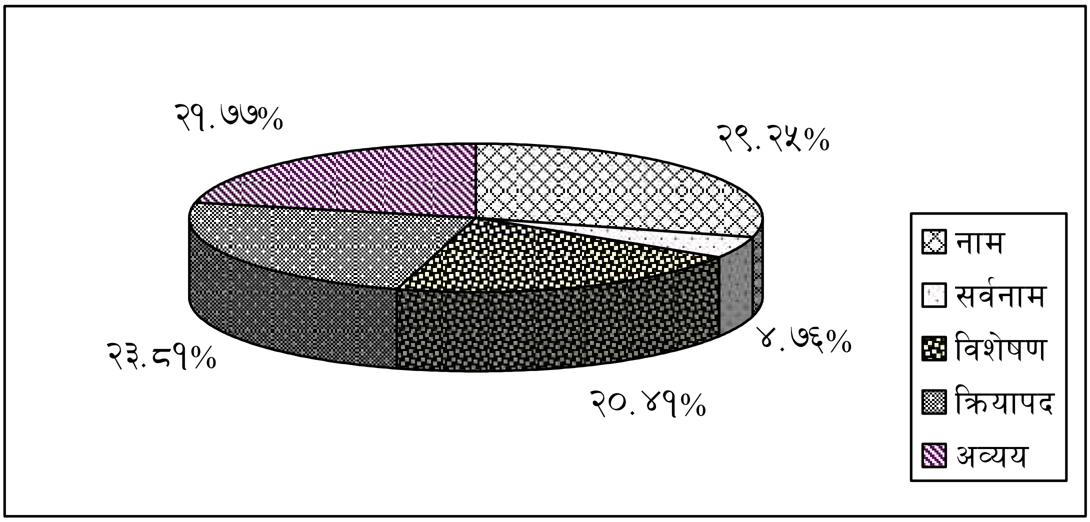

यस कथामा सबैभन्दा बढी नाम पदका शब्दहरू रहेका देखिन्छन् भने सर्वनाम शब्दको कम प्रयोग भएको पाइन्छ ।

५.१.५. 'शीर्षक के हो ?' (भदौ अङ्क) कथामा प्रयुक्त शब्द भण्डार

'शीर्षक के हो ?' कथामा जम्मा १७१ वटा शब्दहरू रहेका छन् । ती शब्दहरूमा नाम–४४, सर्वनाम–९, विशेषण–१५, क्रियापद–६५ र अव्यय–३८ ओटा रहेका छन् । यसमा शब्दहरूको आवृत्तिलाई उल्लेख र गणना गरिएको छैन ।

नम	सर्वनाम	विशेषण	क्रिया	अव्यय
खोला, किनार	ती	सेउती	बस्दथे	वरिपरि
कुटी, एक	हजुर	उपयोगी	सिकाउँथे, गर्दथे	पनि, आज
साधु, मानिसहरू	ऊ	ठूलो	ल्याइदिन्थ्यो	र, कि
कुरा, बस्ती	उनले	आफ्ना	गरे, भने, भुट्नु,	फेरि, केहीबेर
श्रद्धा, घरमा,	उनी	भाग्यमानी	थियो, पर्छ	पछि, अनि
हुनु	म	अलिकति	पठाइ दिनु	कसरी, भनेर,
तयार, खानेकुरा	मलाई	चोर, भएको,	भएको छ, देखाइ दिँदै	पो, त्यही
महात्मा, दर्शन	तिमीले	त्यो	राखि देऊ, बन्छ	टुलुटुलु
बालक,	आफू	यति	खाउँला, गर्न थाले	घरिघरि, तर,
अभिवादन		उदेकलाग्दा	परे	नै
आमा, घर		चकित	बन्दा रहेछन्, गर्छन्	ल, त, सुनेर,
मकै, भटमास		मिठो	हेर्नु, पऱ्यो, बसे	यति, गमेर,
औंलाले, बटुको		कडा	हेरि रहेका थिए, भएर	मऱ्याङ-मऱ्याङ
लड्डु, पेडा,		महत्त्वपूर्ण	फर्के,	बिस्तारै, लिएर
जना,			थिएनन्, भन्न थाले,	सित, मुसुक्क
फुल, गोडमेल			भई, सकेछ	जुन बेला
खनखान, भनाइ			चपाउन थाले	त्यस भन्दा,
जादू, मनमनै			देख्दै छु, हाँस्दै भने	पारेर,
बारी, काम			लागेको थिएन	कसैलाई
हातगोडा,			ल्याइ, दिएका,	जस्तो सुकै
कचौरा			थियौं	अबदेखि, गरेर,
हात, प्रश्न			लागे, लाग्छ, हुन्छ	असिनपसिन
बाबु, भोक			गरेको, सक्ने,	बनाएर
काम, थकाइ			बनाउँछु	
दुवै, परिश्रम				

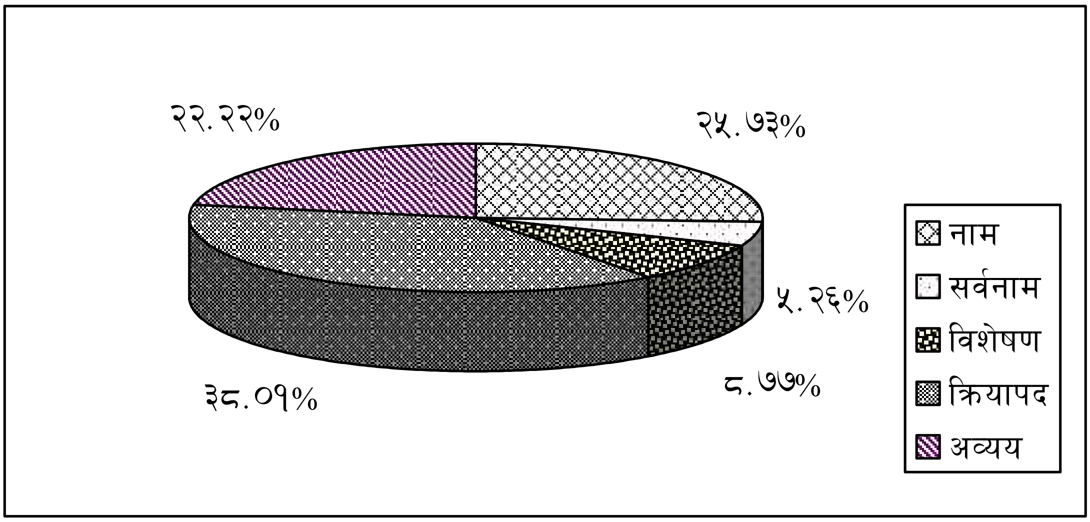

यस कथामा सबैभन्दा बढी क्रिया पदका शब्दहरू रहेका देखिन्छन् भने सर्वनाम शब्दको कम प्रयोग भएको पाइन्छ ।

५.१.६. 'भविष्यवाणी' (असोज अङ्क) कथामा प्रयुक्त शब्द भण्डार

'भविष्यवाणी' कथामा जम्मा २५१ वटा शब्दहरू रहेका छन् । ती शब्दहरूमा नाम–६८, सर्वनाम–९, विशेषण–४४, क्रियापद–६७ र अव्यय–६३ ओटा रहेका छन् । यसमा शब्दहरूको आवृत्तिलाई उल्लेख र गणना गरिएको छैन ।

नाम	सर्वनाम	विशेषण	क्रिया	अव्यय
इटालीमा	त्यो	पहिले	बस्थ्यो, थियो	निक्कै, नै
उगो-दा-सान्ता-	ऊ	एउटा	भन्ने गर्थ्यो,	अक्सर, कुनै
सोफिया	म	प्रसिद्ध	भन्न सक्छु,	पनि, बारेमा
नाम, मानिस	उसले	सबै, गरेको,	निस्क्यो, चिन्न थाले	हेरेर, चढेर,
ज्योतिष, तारा	उसलाई	धेरै, हुने	हुन सक्दैन	जसो, जसले
भविष्यमा	यो	सही, आफ्नो	परेको, गयो, हुने	ज्यादै, कहिल्यै
घटनाको, कुरा	या	उसका, गर्दा,	रोकियो, आयो	भन्ने, त्यहाँ
टाढा, ऊगो	तिमीलाई	भनेको	घुम्ने गर्दथ्यो	लागी, केही
झुटो, मनमा	हामी	घमण्डी	भन्यो, हुँदैछ, आउँदैछ	कहाँ,
छापे, गाउँमा		मेरो	राखेको,	वास्तवमा
खेत, दिन		त्यसको	राखिदिनु, हुन्छ, हेर्‍यो,	यसैले, र

रेखदेख,		एक	थिएन	त्यसैले, काटेर,
खेतबारी		खराब	आइ रहेको	चाडै, कुनै
उब्जनी, कटाई		केही	लाग्यो, छ, निकाल्दै,	अनि, तर
दिन, छिमेकी		तेजिलो	गरे,सम्झिदैन	अझै, कायम
काराबोतो, गधा		एकत्रित	सम्झ्यो, देखियो	यस्तै, गरेर
गोडा, घण्टमा		सुरक्षित	बढ्दै थियो, लाग्न	बेरसम्म, सुनेर
मौसम, आँधी		राम्रो,	थाल्यो	भन्ने, मान्न
बेहरी, खेतमा,		मकैको,	आयो, बर्सन उर्लेर	त्यहाँबाट
फसल, आकाश,		अनौंठो	आउन	केहीबेर
टुक्रा, जानु,		दोधारे, धेरै	बग्न	जो, विस्तारै
हावापानी,		सानो,	भयो, भए, भेट्न	हेर्दा-हेर्दै, भएर,
दुरविन		बादलको,	दौडियो	भन्दा,
असम्भव,		एक,	घटित भयो	सम्झाएर,
निष्कर्ष		ठूलो,	पिरोलिनै रहयो	कसरी, आउने
हालत, दुबैले,		भयङ्कर	उब्जिरहेको	भत्काएर,
वहस		उल्टो	सुनायो, गर्ने हो	बारम्बार,रहने,
उदाहरण, नाजवाफ		सरलता	पाउँछु, पाछ्,	आखिर, पुगेर
करै, पुच्छर,		सोझो	लुकाउँछ,	अगाडि
खुट्टा		सरल,	गरि काम्न थाल्छ,	फेरि, मान्दै,
शरीर, ज्वरो		आएको	गराउ	साथ, बडो
व्यवहार,		दरो, ठाडो	लागेर, भनेको हूँ	जब
कारणले		उग्र,	नहुनु पर्ने हो, गर्न,	पछाडि
सचेत, चकित		कुखुराको,	दियो	जस्तो
सावित, तर्क		यस्तो,	भन्यो, भन, बताएर,	कमसेकम
भालेले		प्रख्यात	भएको	अब, नजिकै
समय, भोर,		ज्यादा	दिन्छ, आउन लागेको	
विहान		तुफानको	उफ्रि-उफ्रि, गराउँदैन	

सूचना, के, डल्फिन मछाले, जहाजीहरू सतर्क, कैयन			पाउन सक्दैन, जान्दो रहेछ, मान्न, लाग्यो	

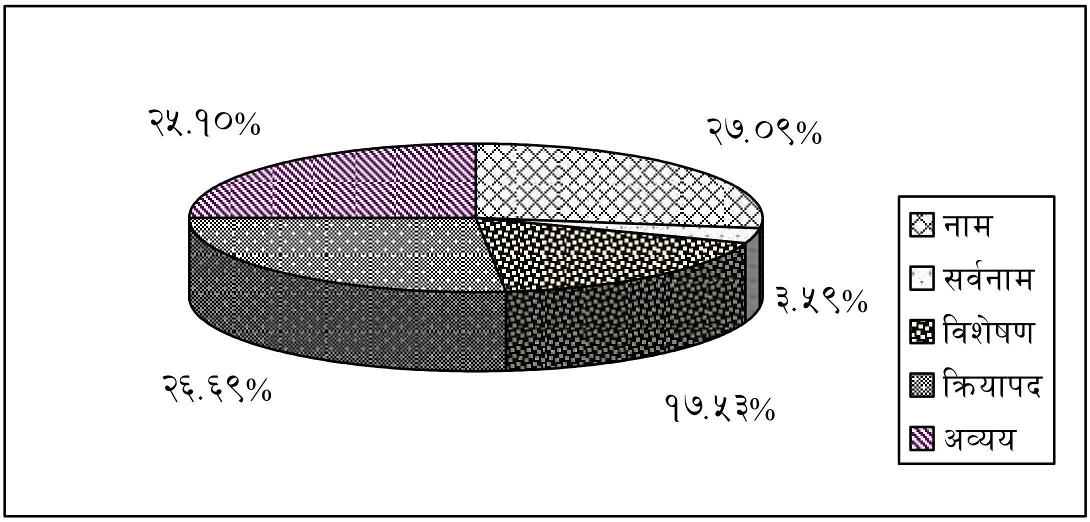

यस कथामा सबैभन्दा बढी नाम पदका शब्दहरू रहेका देखिन्छन् भने सर्वनाम शब्दको कम प्रयोग भएको पाइन्छ ।

५.१.७. 'अभिभावकको कर्तव्य' (कात्तिक अङ्क) कथामा प्रयुक्त शब्द भण्डार

'अभिभावकको कर्तव्य' कथामा जम्मा २७८ वटा शब्दहरू रहेका छन् । ती शब्दहरूमा नाम–११०, सर्वनाम–११, विशेषण–३०, क्रियापद–७३ र अव्यय–५५ ओटा रहेका छन् । यसमा शब्दहरूको आवृत्तिलाई उल्लेख र गणना गरिएको छैन ।

नाम	सर्वनाम	विशेषण	क्रिया	अव्यय
सहज, गाउँमा सोम, शर्मा पण्डित, श्रीमती शिखाश्री, छोरा सुपल्ब, पेसा	उनी उनले उसलाई ऊ आफू	नजिक सानो उनको उनकी उसका	गरेको, बस्दथ्यो, थियो भनेको, गर्नु गर्दथिन्, पुग्ने गर्थे बनाउने देखेका थिए, चलेको	साथै, गरेर, पनि निमित्त सम्म, पढाएर, मत्र

पण्डित्याइँ	तिमी	आफ्नो	गरि दिए, गनियो, भए	सुरू-सुरूमा
घरधन्दा,	हामीले	टुक्रा	भएकाले, लाग्न गर,	त
तरकारी	यसले	राम्रो	भन्न, भयो	पछि
खेती, काम, दिन	म	गरिब	गऱ्यो, हिड्ने,	अरू
आम्दानी,	मैले	सम्पन्नशाली	गर्थिन, नभएकाले	नै, हिडाउन
झुपडी	उनीहरूले	निजी	माग्यो,	जब
आलिसान, महल		राम्रै	हिचकिचाउँदिन	सुरू
एक, सहर		तपाइँको	दिदैनथे,	तब
विद्यालय,		ज्यादै	दिन्थे, गरेका	पर्न
डाक्टर		प्राथमिक	सुनाउने गर्थे, मागेमा	असाध्यै
सपना, नाम		गलत	गर्थे, फस्दै जान	जति,
विद्यालय, भर्ना		एउटा	ल्याउन छाड्यो	बोलाएर,
विद्यार्थीमा		सही	बिग्रदै, गएको	त्यति,
बाबुआमा,		प्रेरणाप्रद	बताए, लाग्न	आँटिएर,
रिसले		धेरै	तड्पाएको, लागेको	अनुसार
खुसी, साथीहरू		साह्रै	सोच्न सुन्न नपर्ने	कहिले-कहिले
शिक्षकहरू,		त्यो	चाहिएको, दिइ हाल्ने	तथा, हुनाले,
माया		यस्ता	जाने भए	सम्बन्धमा
सङ्गत, तह		अघिल्लो	गइन्, आइज	झन्-झन्
परीक्षा, प्रथम		यति	जानु पर्छ, बित्न लागि	खूबै, मारेर,
पढाइ, बाटो		जति	सक्यो	अब, गराउन,
निम्न माध्यमिक		यस्तो	आउँदै आएन	यसरी
साथीहरूको,		गहिरो	पर्खेर बस्न लागे, लिन	जस्ता
आमा		अपराधी	पठाए, भएको, मानेन	कचकच
सन्तान, पैसा,		पापी	निकालुँला	नजिकै
दुःख			नलिई जाने भएन	त्यसै
छोराले, माग,			बसिरहेको	चाडै, लुकेर,

बाटो अर्ति, उपदेश व्यक्ति, जीवनी काम, गाली गलौच नतिजा, नमजा गाली, श्रीमतीलाई छोराले, सपना भर्ना, बुढेसकाल घरमा, चूर, माफी मावलीघर ब्रतबन्ध, निधो साइत, दिन थाह, समय मार्ने, योजना खर्च, ससुरालीमा विहान, भदाहा चुडाकर्म, लगन सालोले, मानिस बाबुछोरा, मन झाडीमा, थाहा गोडामा, मार्ने योजना, ठिक, इच्छा			गरि रहन्थ्यो, मागे, दियौ पुल्पुल्यायो, बिगार्ने, हो भन्न थाले, देखेर, गऱ्यौ पाउने भयौ, पाल्दैन हिँड्ने, पाउँदैन, गरि रहन्थे हुन्थ्यो, गर्ने गर्नु भयो, लगाइयो, गर्ने, पाइयो थाल्यो, पायो पछुताउन ढोग्दै, बनाएको बतायो, हूँ, भएको रहेछ, दिनुहोस् भोग्न, छु, सोच्न, सक्छ रोक्नु पर्ने, हुन्छ, सुधार हिँड, जाउँ, भनेर	सँगै जना नि नजिकको बल्ल, सुनेर, कचकच हुँदाहुँदै, जुराउन त्यसपछि बनाउन निस्केर, सुन्न रहन

सजाय, अपराध तयार, अल्लारेपन फजुल, खर्च मावली, परिवार सुख, शान्त आनन्द				

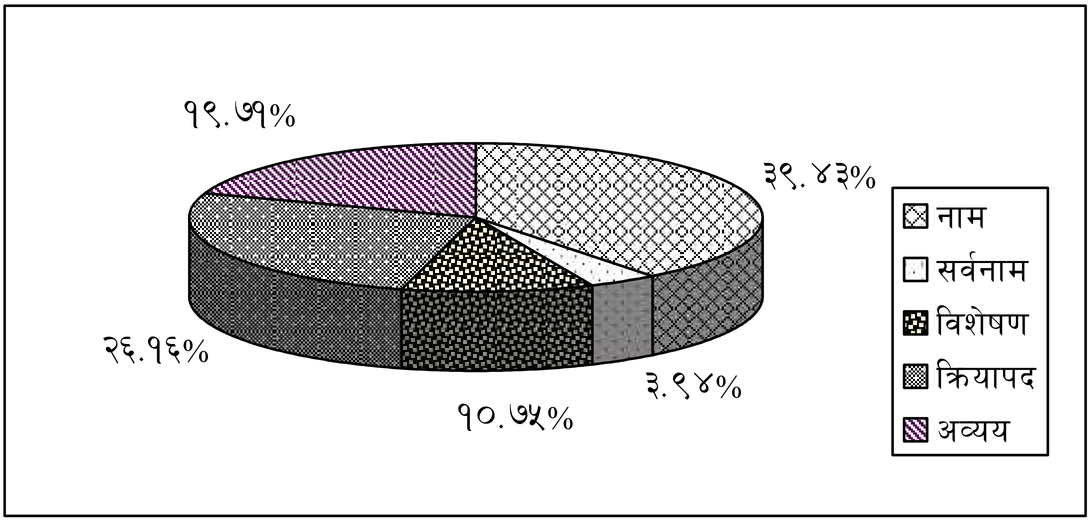

यस कथामा सबैभन्दा बढी नाम पदका शब्दहरू रहेका देखिन्छन् भने सर्वनाम शब्दको कम प्रयोग भएको पाइन्छ ।

५.१.८. 'रङ्गीन माछा' (मंसिर अङ्क) कथामा प्रयुक्त शब्द भण्डार

'रङ्गीन माछा' कथामा जम्मा ३०३ वटा शब्दहरू रहेका छन् । ती शब्दहरूमा नाम–९७, सर्वनाम–१६, विशेषण–३५, क्रियापद–७८ र अव्यय–७७ ओटा रहेका छन् । यसमा शब्दहरूको आवृत्तिलाई उल्लेख र गणना गरिएको छैन ।

नाम	सर्वनाम	विशेषण	क्रिया	अव्यय
काठमाडौं	उसका	एउटा	बस्दथ्यो, थिएनन्	नजिकको
गाउँमा,	ऊ,	रमणीय	पढ्दैथ्यो, पढ्न,	निकै
परिवार,	तँ	रमाइलो	मान्थ्यो	र, उडेका,
दाजुभाइ	उहाँले	आफ्ना	रमाउँथ्यो, भयो,	हेर्दै, जिस्कदै
स्कुल, हिसाब	सानो	सात	हुन्थ्यो, गुमायो, हुँदै	सँग, पढ्न
आकाश, चरा	आफै	नौला	गए	अहिले,
गाइने किरा	उसले	फरक	भन्नु भएको	बसेका, लिएर,
पुतली, वर्ष	म	एक, आएको,	काट्न गएकी	झार्दै
विज्ञान, कथा	उनीहरू	तेरी	बस्न पुगी, फर्किन	खुब, बग्दै
कक्षा, साथी	आफू	ठूलो	गरिरहेको, गर	अरू, पुरिएर
किसिममा,	तिनै	अर्की	गर्नु भएन	भन्दा, हरेर,
प्रस्तुत	तँलाई	आज्ञाकारी	बन्यो	निकै, भने,
वर्षको, उमेर	मलाई	आमाको	देख्न सक्दैनथ्यो,	पछि, नपाए,
आमा, बुझ्ने	मैले	अत्यन्त	होइन	माथिबाट,
फलैंचा, बुबाले	तिमी	कमलो	उफ्रिदै खेल्ने,	भन्दै
काख, आँखाबाट	त्यस	स-सानो	दुखे, गर्थ्यो, मऱ्यो,	कहाँ, लाग्दा
आँसु, बर्खा		घरको	गुहार्न पुग्थ्यो,	नै, भएर
घाँस, पहिरोमा		कैलो	सुनाउनु सुनिसके	त्यतिबेला
भगवान, बास		एक्लो	सुमसुम्याउँदै, भन्नु	जस्तो,
कोर्कोमा, मृत्यु		बरालिएका,	होला, लाग्यो	लाडिएर,
धेरैले, बिहे		सरकारी	जाने, पढि गर्नु भएन,	ल
अनुहार, छोरा		असल	पढ्ने, थियो	लडीबुडी
माया, मन		बढी	गर्थे, देखे, हाल्थे	पनि
कमिलो, दुःख		सानो	गर्दैनथ्यो, भइ हाल्थ्यो	मात्र
आँगनमा, पाठा		रमेशको	बनाउन चाहन्थे	यही, खेल्न
कुकुर, बिरालो		त्यस्तो	बन्नु पर्छ, पर्दैनथ्यो	बिस्तारै

चोट, अनुभव		ज्यादै	जाऔं, हौस्याए	नि, समात्न
बटरफ्लाई		राता	जान्न, लाग्थ्यो, सकेन	खासै
गौतम बुद्ध		सुन्तला	लागेर गयो,	केही, पालेर,
महात्मा गान्धी		निको	लागे, समात्यो	अति, बटुलेर,
कपाल, ढिला		मारेको	छटपटिरहेको, लागेन	तर,
बानी, वास्ता		रोएको	रमाउने, उफ्रिन,	छटपटाउन
साथी, नगर्नु		दाउराका	बन्यो, छाडेर	त्यस्तै,
विद्यार्थी, उपद्रो		ती, चार	फर्क्यो, आइरहे,	फकाएर
अनार, काँक्रा		दुःखी	चिच्यायो,	खासै
उमेर, मिलजुली		रङ्गीविरङ्गी	आत्तिनु, रूँदै,	त, मारेर,
सामान्य,		धेरै	रसाइरहेको, लगे,	पोलेर,
बोलचाल		डढेका	खाए	यसमा
उमेर, उदाहरण		सेतो,	गरिहाल्यौ, गऱ्यो	मज्जा
मान्छे, दिन,		फुच्चे		बरू
खोलामा		किन		पट्टि
पौडी, कर		यस्तो		त्यस्तो
नाइँनास्ती, रुचि		रमेशको		साह्रै
रङ, दृष्य				भरि
खोला किनारा				
टुक्रा, आगो				झलझली
अवस्था, बाटो				
पछुतो, शान्त				पितिक्क
भुँडी, हाल				एक्कासी
सञ्जय, सञ्जीव				आज, कत्ति
सागर, केटाहरू				
सङ्गत, काम				हगी
काख, प्राणी, प्रतिज्ञा				नचाहिँदो
				पटक, अबदेखि
				है, यतिबेला

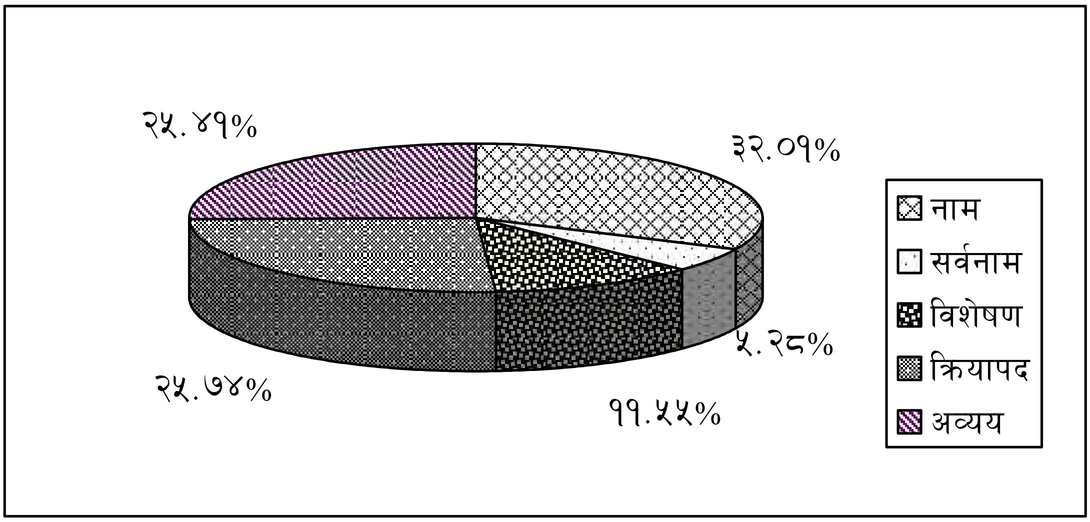

यस कथामा सबैभन्दा बढी नाम पदका शब्दहरू रहेका देखिन्छन् भने सर्वनाम शब्दको कम प्रयोग भएको पाइन्छ ।

५.१.९. 'रोशन मुसुक्क हाँस्यो' (पुस अङ्क) कथामा प्रयुक्त शब्द भण्डार

'रोशन मुसुक्क हाँस्यो' कथामा जम्मा २४३ वटा शब्दहरू रहेका छन् । ती शब्दहरूमा नाम–५०, सर्वनाम–११, विशेषण–२९, क्रियापद–७० र अव्यय–८३ ओटा रहेका छन् । यसमा शब्दहरूको आवृत्तिलाई उल्लेख र गणना गरिएको छैन ।

नाम	सर्वनाम	विशेषण	क्रिया	अव्यय
रोशन, कोठामा	उसले	मसिनो	पऱ्यो, हुत्यायो	फ्यात्त, दौडिदै,
स्कुल, ब्याग	ऊ	नराम्रो	हुऱ्याइ दियो	नै, एकातिर
ढोका, कमिज	तिमीलाई	कस्तो	छोड्यो, मिल्कायो	पनि, अर्कोतिर
खाटमा, पाइन्ट	उसलाई	फोहोरी	चेऱ्याउँदै, छिऱ्यो	त, झन्,
भुइमा, टाई	मलाई	सानातिना	झुण्ड्याएको, थुत्यो	फुकालेर,
कार्ड, जुत्ता,	तिमी	मज्जा	खोज्यो, हेर	अघि, मुनि
खुट्टाले, नाक	मैले	ठूलो,	आएको, सुन्यो,	हुल्दै, हतारिएर,
मोजा, दराज	म	बोलाएको	हेऱ्यो, देखेन, थिएन	खान, दौडन
किलामा, हाफ	हामी	कति	आयो, जान हतारियो	र, हत्तपत्त
जिउमा, खाजा	यो	यो, तिम्रै	जानु पर्दैन, आइरहे	फर्केर, भनेर,
आवाज,	त्यसले	घोप्टो	लाग्यो, हेर्दै भन्यो	अइ, यत्ता

धुलोमा, केटो, छेउबाट, गुनासो चिज, वास्ता आमा, दुःख फुटबल, गोल रिस, चित्त मुख, पालिस ऱ्याक, जतन सान, इज्जत बुद्धि, सही दोष, बेञ्चमा गेटपाले, सुरक्षित केरमेट, माया		मिल्काएको को, के नयाँ, मेरो, मरेतुल्य न्यास्रो सास्ती मायाको बिचरा सफा अल्छी ज्ञानी, उसैको अरूको लगाएको बस्ने	पर्छ, राख्नु पर्दैन हो, देखिन, हुनु हुँ, राख, हुन्छु बुझ्यौ, जाँदा, लगाउँछौ पर्दैन, फालिदिन्छ, रहेछ, पोखे, भयौ, गर्थ्यो, रुन थाल्छ, आउँछ भइसक्यौ, दिन्छौ आएको सुन्यो, हैन, हाने हान्छ, पर्नु पर्छ, फोऱ्यो, टल्कन्छ बढ्ने होइन फत्फताइरहयो, गरि रहे, थाप्यो,सुकाउनु, सुघ्नु पर्दैनथ्यो, मान्दै, बडारेर फाल्छ थेचार्छ, दुखि रहन्छ मगिदै, च्यातिन सक्छ, पढ्दो, जान्नु जान्दैन, हाँस्यो	पछाडि, नियालेर, कोही, अहिले कताबाट झुण्ड्याएर, जिल्ल, नदेखे, बाहिर, फेरि झै, अनि, खोइ भएर, गरेर, चल्मलाउँदै, किन, यसरी राम्ररी, नि अब, नत्र दुखाउँदै, आउन, पढेर कच्याककुचुक त्यत्तिकैमा जस्तो, लौ एकैचोटि, भन्दा न, सधैजस्तो पो, मात्र, धोएर हँ, थेप्चिने कुन्नि, लगाउँदा टिलिक्क खोइ, नगरी, त्यत्तिका जति, गुनगुन ठुस्स, सुनि रहेको नधोइकन ए गन्धे ! भ्यात्त थिलथिलो

				साह्रै, लौ हेर ! त्यै त भन्या ! खै, भरि झस्याङ मुसुक्क डराई-डराई

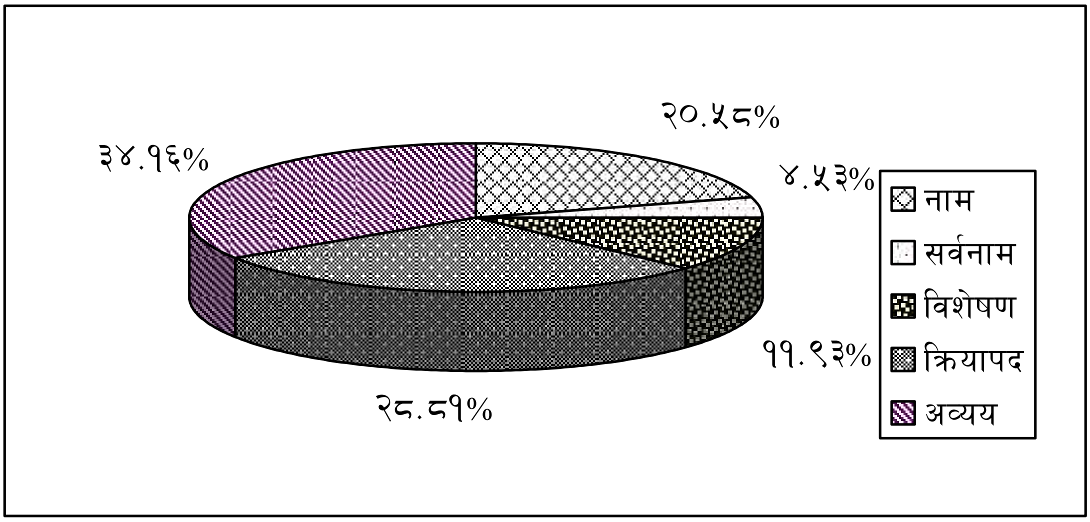

यस कथामा सबैभन्दा बढी अव्यय पदका शब्दहरू रहेका देखिन्छन् भने सर्वनाम शब्दको कम प्रयोग भएको पाइन्छ ।

५.१.१०. 'आशिर्वाद' (माघ अङ्क) कथामा प्रयुक्त शब्द भण्डार

'आशिर्वाद' कथामा जम्मा २१२ वटा शब्दहरू रहेका छन् । ती शब्दहरूमा नाम–६५, सर्वनाम–१५, विशेषण–३०, क्रियापद–४२ र अव्यय–६० ओटा रहेका छन् । यसमा शब्दहरूको आवृत्तिलाई उल्लेख र गणना गरिएको छैन ।

नाम	सर्वनाम	विशेषण	क्रिया	अव्यय
दिन, बाबा, आमा	उसले	विजयादशमीको	लगाइ सके, आयो	पछि, बल्ल,
दाइ, दिदी, सबै	ऊ	रातो, आफ्नो	सा¥यो	सामुन्ने
टीका, पालो,	सबैसँग	धेरै, बब्लुको	दिन थाल्नु	अगाडि, भित्र
पलेटी, निधार	मलाई	ज्ञानी, उसको	पढ्न, हुनु,	त्यसै, पनि,
आसिक, कसुर,	तपाइँलाई	हजुरआमाको	सोधिरहन्थ्यो	ढोग्दै,
प्रश्नहरू, कुराहरू	यस	ठूलो,	मिल्यो, राख्यो	आज, झन

मौका, गोडा	तिमीलाई	अक्षताको,	भन्नु भएको, हो	त्यसैले,
धरहरा, उपस्थिति	तिमीले	सानो	हाँसे	जत्तिकै
पटक, जवाफ,	उनीहरू	राम्रो	जिस्काउँछस्, थप्यो	त्यहाँ, त,
वास्तवमा	म, यो	कति, जहाँको,	नगरी,	बस्दै,
किसिमको, बाह्य	उहाँ, के,	फुच्चे	बसेर,	अझै, पो,
बालक, सही	हामीले	त्यो, भएको	सोधेको, थिएन	टाँसिदिँदै,
सगरमाथा	मैले	गम्भीर	भन्नुभयो,	हलचल, पढेर,
मान्छे, ज्ञान, बुद्ध		असल, गर्ने	भएको छ,	मरिमरि,
गान्धी, देवकोटा		कस्ता	भन्नु, बोल्नु भयो	सोच्न
ठिक, काँधमा, धाप		सामयिक	होइन, हुन्छन्	त्यहीँ
जिज्ञासा, अनुहार		कामको	बोलि हाल्यो,	त्यत्ति, कुनै
हिडाइ, बोलाइ		लाटा	बन्नु, बुझ्यौ,	केबल, खुबै
मतलब, आचरण		एउटा	राखि हाल्यो, लाग्नु	उट्पट्याङ
चरित्र, अनुशरण		त्यसको	हिड्न लाग्यो, राख्यो	आजकल,
लाजले, चुपचाप		सजिलै	दिई, गर्नु, बुझ्दैन	भएर
दृष्टि, वाक्य, पूरा		किन	हेरे, लाग्नु, बुझ्न	त्यसकारण
बालबालिकालाई		आशिर्वादको	सक्ने	केही, भन्ने
				फटाफट, दिँदै
भ्रम, बालक, अर्थ		पारेको	गर्नु पर्छ, सक्दैन	त्यसो, तर
				बसिरहनु
अन्त्यमा, शब्दलाई			रहेछ	भएकी
दसै, परिवर्तन			होऊ, सुधार्दै, गरें	पार्ने, पर्दै
				बनाउन
गीत, हात, महसुस				खोज्दै
जनाले				तत्कालै, फेरि
				अर्को, कसरी
				नि, अत्यन्त
				अचानक
				छक्क, मात्रै
				भन्दा, यदी
				सट्टा, लौ
				देखि, निकै

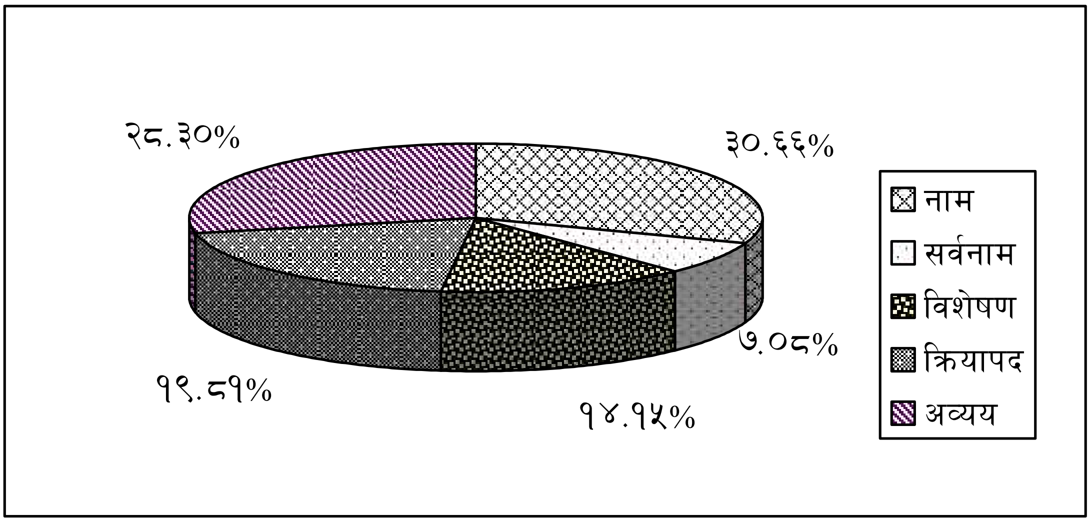

यस कथामा सबैभन्दा बढी नाम पदका शब्दहरू रहेका देखिन्छन् भने सर्वनाम शब्दको कम प्रयोग भएको पाइन्छ ।

५.१.११. 'शीर्षक के हो ?' (फागुन अङ्क) कथामा प्रयुक्त शब्द भण्डार

'शीर्षक के हो ?' कथामा जम्मा २०२ वटा शब्दहरू रहेका छन् । ती शब्दहरूमा नाम–६१, सर्वनाम–८, विशेषण–२६, क्रियापद–६० र अव्यय–४७ ओटा रहेका छन् । यसमा शब्दहरूको आवृत्तिलाई उल्लेख र गणना गरिएको छैन ।

नाम	सर्वनाम	विशेषण	क्रिया	अव्यय
बाल, पत्रिकामा	मैले	किन	पढाउने गर्दछु	कहिलेकाहीँ
कथा, प्रकाशन	मलाई	मालतीको	भएका छन्,	पनि, लेखेर,
समय, विषय	तिमी	त्यस्तो, मेरो	सकिरहेको छुइन	तर, लेख्नै
दाजु दिदी	तिनै	केही	होइन, गर्नु हुन्छ, गर	रोज्नै,
अनुरोधमा	उनी	धेरै, एक	लिएर, गरें	नजानेर,
दिन, कलम	म	एक्ली, सात	भइरहेको, थियो,	केही
कापी, दिमागमा	उनलाई	स्कूलको	आयो	यतादेखि
तस्विर, , आठ,	तपाइँहरूल	एकसरो	हुनु पर्दछ	चाही
वर्ष, कलेज,		उसको	जाँदा	बेलावखत
घरमै		राती, पुगेकी,	बसिरहेकी, हुन्थिन	भन्ने,
समय, छोरी		सधै	लेख्दछु, मिलिरहेको	मिलाएर,
केराउ, दुःख		उनकी	थिएन, लेख्न, बसें,	फेरि, खादै

मुख, दाल, भात		ढोकाको	थिइन, देख्न	सुरू,
लुगा, दुःखेसो		मसिनो	पाउन, पर्ने, गरिन्	चलाउने,
व्यक्त,		एकनासले	गर्दथ्यो	लागि
विर्खबहादुर		यो	पिएर, आउँथे, माझ्ने	कहाँबाट
रिक्सा, काम		कुनै	गर्थिन्, हुने गर्दथ्यो	एक्कासी
रक्सी, आमा		बाँकी	पिटेको, पर्दैनथ्यो	बारेमा
होटलमा,		गैरसरकारी	गर्न, आए, खोलियो	अघिदेखि
भाँडाकुँडा		काठमाडौंको	भएकी, खप्न,	धौ-धौ
श्रीमती, लडाइ		संस्थाको	बजारिन, गर्दै	ढिलो, नसकेर
झगडा, मन		कसैले	लग्यो, भइन	एकाएक
ढोका, पिटाइ		सुखको	मरेका, रहिन्,	सम्म, सामान्य
अग्लोले, टाउकोमा			टुङ्गिएको छैन, भेटें	र, समातेर
दुई, चार, स्वर			भने, लेख्नेछु, सुनेको	नजिकैको
बन्द, गाउँमा			बसेर, पढ्दै, भेट्नु	पटक्कै
पुलिसहरू,			भने, थपि दिए	केही
चिन्नु,			हुन्छ	झैं, टन्न
सोध-खोज, हत्या				वाक्क दिक्क
टोलाइ,				पटक, आइया
आदरणीय				!
पाठकहरू				भोलिपल्ट
भाइबहिनीहरू				कहिले
अवश्य, आवास				त, पछिल्लो
गृह				अहिले, रे, यदि
कारागारमा				

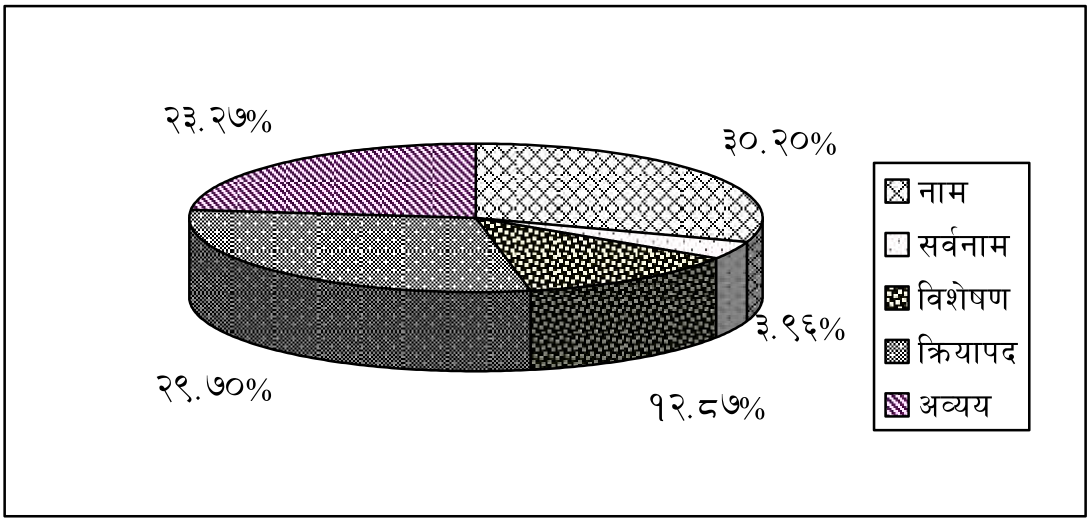

यस कथामा सबैभन्दा बढी नाम पदका शब्दहरू रहेका देखिन्छन् भने सर्वनाम शब्दको कम प्रयोग भएको पाइन्छ ।

५.१.१२. 'बुधवा बन्यो बाल साहित्यकार' (चैत अङ्क) कथामा प्रयुक्त शब्द भण्डार

'बुधवा बन्यो बाल साहित्यकार' कथामा जम्मा २९४ वटा शब्दहरू रहेका छन् । ती शब्दहरूमा नाम–१०७, सर्वनाम–१०, विशेषण–१७, क्रियापद–९५ र अव्यय–६५ ओटा रहेका छन् । यसमा शब्दहरूको आवृत्तिलाई उल्लेख र गणना गरिएको छैन ।

नाम	सर्वनाम	विशेषण	क्रिया	अव्यय
बुधवा, पढाइ	उसले	सानै	थियो, भुल्दैनथ्यो,	देखि
कुरा, समयसम्म	मैले	तेज	बस्ने	पनि, चलाउँदै
कारण	तपाइँलाई	उसको	थिए, भन्थे,	निकै
थारू, समुदाय	मलाई	उसका	पढ्ने, भएन, भने	त्यसैले
किसान, बाआमा	ऊ	आफ्ना	पढाउनु पर्छ, बढ्ने	नै, भन्दै
खुसी, बाले	आफू	हाम्रो	आउन थाल्यो,	है, हुँदै,
श्रीमतीसँग	तिमी	स-साना	जानेको	अकस्मात
पलामा, हलो	उसलाई	तीक्ष्ण	हिडें, जान्ने	अरू
कोदालो, जुनी	ती	औंधी	होलान्, गुम्स्याएर	भन्ने
वातावरण	के	यो	राख्न थाल्यो	पछि
छोरालाई, आमा		धेरै, तेरो	तर्किएर हिड्न , थाले	अब
उमेर, क्रमसँगै		बुधेकी	गए, झर्किन	आ

परिवर्तन, डरले		बढी	फाल्यो, नभनी, सुनेर	उही,
मनमा, साथी		कम	ननिदाउने, गर्न,	फकाउँदै,
सङ्गी		पहिले	छाड्यो	भन्दा,
हजुरबासँग, आग्रह		थोत्रा, आफ्नो	थाल्दा, आउँछ,	फन्किदै
कथा, नाति,		प्रश्नको, मेरो	सुना	न त, सुनाएर
फाइदा, गफ,		प्रत्येक	भन्थ्यो,	तर, बसेर,
फुर्सद		उसकी	बढ्नु छ, गर्ने	मात्रै, लेखेर,
व्यवहार, गुरूहरू		छोराको	छैन, होइनन्,	कि, हुँदै
आश्चर्यमा,		एउटा	सोधेको, दिन्थ्यो,	जब
शिक्षकले		विशाल	जानेका	तब
उत्तर, जाँचमा		रूखको	ल्याउने,	कहिल्यै
नम्बर, ध्याउन्नमा		प्रदेशी	बढ्नुको, गुम्स्याएर	भित्र,
अंक, दिन		इर्श्याले, एक	राख्छौ	पुऱ्याउन
गाउँलेहरू,		अज्ञानी	भएका, सोच्छन्	झन्-झन्
स्वर्गद्वारी		त्यो	गएका छौ, भन्दै गए	यदि
यात्रामा, मनस्थिति		फाइदाको	जानेको, भएको	भने,
विदा, मन, रात		किन	सनाउनु, बाँड्नु पर्छ	गहिरिएर,
फेदमा, बास,		रमाइलो	बाँडेनौ, थाल्छ	त्यसले
निधो		स्वर्गद्वारी	ब्यूँझियो, नुहाएको	सट्टा, हिँडेर,
टोलीले, ढुङ्गा,		धार्मिक	गऱ्यो, लाग्यो	थकथक
चुलो		बालसुलभ	सुनाएन, खायो, गर्ने	अबदेखि
खना, सुरसार		परदेशी	छैन	त्यसो, बनाइ
थाहा, राती, सपना		कति	लाग्न थाल्यो,	एकाएक
मनमा, ज्ञान, गुन		मिठो	सम्झिन	खेर, राखीदिन
साथीभाइ,		हरेक	पुगुँला, घट्दै	र, हिँड्दा
नोक्सान		जानेका	जाने भए	हिँड्दै,
पसिनाले, मनन		यस्तो	घुमेर आए, फेरिन्थ्यो	त्यसपछि,
यात्रा, टोली,		ती	जान्न भनिन्, परे	गर्दा,
कसम		कथा संग्रहको	बस्ने, गरेछन्,	केही न केही
बाँकी, मन्दिर		ज्ञानी,	बनाएछ,	अझै, खाएर,

पूजारी, महत्त्व		सुनेका,	जानेको, भन्न, पाए	सुन्न
प्रश्न, खुसी, समूह		बृद्धिका,	भने, देख्यो, हेर	बिच
फिर्ता, बृद्ध, अन्य			सुनाएको, सतायो	जस्तै
ध्याउन्नले, बोली			पायो	तरङ्गिएर
वचन, मौका			बढ्दै गयो, नबाँडे	हराउन, लेखेर
सङ्ख्या, हेडसरले			राख्नु भो	राखेर, छाप्न
विद्यालय, प्रकाशक			लेख्यो, मागे,	राख्दा,
सङ्कलक,			पठाए, भयो	
समारोह			गरियो, गरे, हेरेर	
विमोचन,			नबस्नु	
कार्यक्रम			बन्न, बाँडे, बढ्छ,	
सम्मान, भाषण			सिकेको	
फुर्सदमा,			बनायो	
टेलिभिजन				
सदस्यसँग,				
कुराकानी				
बाल, साहित्यकार				

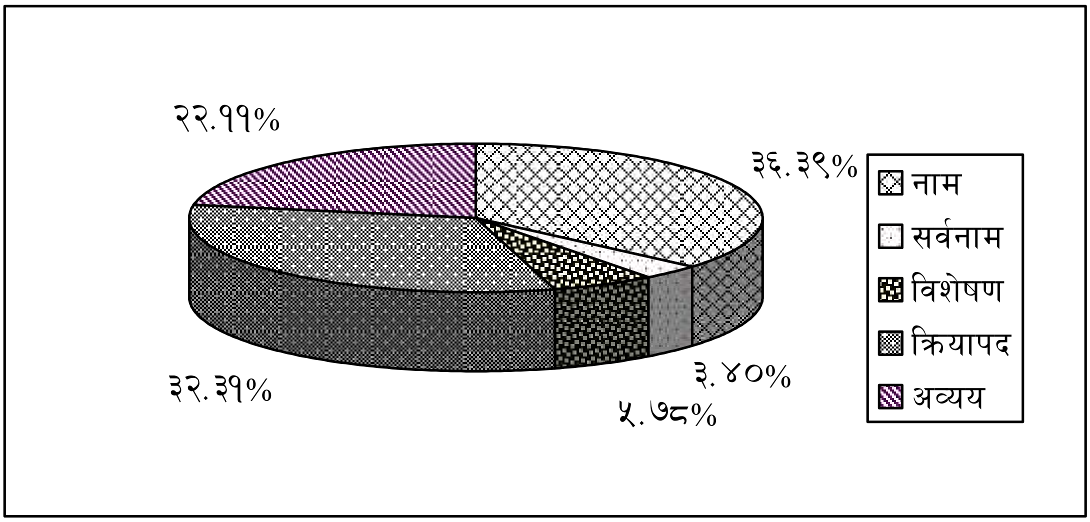

यस कथामा सबैभन्दा बढी नाम पदका शब्दहरू रहेका देखिन्छन् भने सर्वनाम शब्दको कम प्रयोग भएको पाइन्छ ।

परिच्छेद–छ

निष्कर्ष र सुझाव

६.१. निष्कर्ष

लोक कथाको मौखिक परम्पराबाट अघि बढेको बाल साहित्यले वि.सं. १९५८ देखि मात्र लिखित रूप प्राप्त गरेको देखिन्छ । यसरी नेपाल सरकारको अधीनमा रहेको गोरखा पत्र संस्थानले बाल प्रकाशन **'मुना'** मासिक बाल पत्रिकामा प्रकाशित बाल कथाको अध्ययन एवम् विश्लेषण गरिएको छ । २०६७ सालमा प्रकाशित अङ्कहरूबाट विषयगत र प्रस्तुतिगत भिन्नता अनि सङ्क्षिप्ततालाई आधार बनाई बाल कथाको विश्लेषण गरिएको छ । यस शोध पत्रमा ती विश्लेषणबाट प्राप्त निष्कर्षलाई यस प्रकार देखाउन सकिन्छ–

१. नेपाल सरकारको स्वामित्वमा रहेको **'मुना'** पत्रिकालाई आग्रह पूर्वाग्रहबाट मुक्त राखी स्वच्छ, सिपमूलक, शिक्षा दिने उद्देश्य राखिनु पर्छ । यस तथ्यलाई मनन गरी जस्तो पायो त्यस्तै कथाहरू प्रकाशित गर्नु हुँदैन । कथाहरूको एउटा आधार बनाई प्रतिनिधि कथाहरू प्रकाशन गर्नु पर्दछ तर **'मुना'** पत्रिकामा समाविष्ट अधिकांश कथाहरू ज्ञानमूलक कम र मनोरञ्जनमूलक बढी रहेको देखिन्छ ।

२. बाल कथाहरू बाल बालिकाहरूलाई मध्यनजर गरी निर्माण गरिन्छन् भने **'मुना'** पत्रिकामा प्रकाशित केही कथाहरू बाल मस्तिष्क र क्षमताले नभ्याउने खालको पाइन्छ । **'चतुरेको चतुरता'**(चित्र कथा) र **'शीर्षक के हो ?'** (फागुन) जस्ता कथाहरूमा विषय वस्तुगत जटिलता पाइन्छ ।

३. बाल कथाहरूले यथार्थ र सत्यतालाई समेट्नु पर्छ । कपोलकल्पित र अतिरञ्जित कथा वस्तुको प्रयोगले बाल बालिकालाई स्वच्छ शिक्षा भन्दा स्वच्छ मनोरञ्जन दिने देखिन्छ । **'मुना'** पत्रिकामा पनि यथार्थ, सत्यता र तार्किकताको कमी पाइन्छ ।

४. **'मुना'** पत्रिकाको बाल कथाहरूमा मानवीय भन्दा मानवेत्तर पात्रहरूको प्रयोग पाइन्छ । मानवीय पात्रको चयन हुदा यथार्थ र स्वाभाविक हुने कुराको कम ख्याल गरिएको छ ।

५. प्रायः सबै बाल कथाहरूमा विषयगत विविधता पाइन्छ । प्रत्येक अङ्कका बाल कथाहरू विषयगत दृष्टिले भिन्न-भिन्न छन् ।

६. बाल बालिकाहरू दुई वर्षदेखि चौध/पन्ध्र वर्षसम्मको उमेर समूहमा पर्दछन् तर **'मुना'**मा तल्लो उमेर समूहका लागि बाल कथाहरू समावेश गरिएका छैनन् । माथिल्लो उमेर समूहका बाल बालिकाका लागि मात्रै कथा समावेश गरिएको छ ।

७. भाषिक सिद्धान्त अनुसार बाल बालिकाको क्षमतामा ८०% जान्ने शब्दहरू र २०% कठिन शब्दहरूको प्रयोग गरी कथा लेखिने कुरा बताए पनि बाल कथाहरूले ती नियम पालना गरेको पाइँदैन ।

८. चित्र कथाहरूमा घटना र चित्र अनि चित्र र रङको सफल व्यवस्थापन हुन सकेको छैन । तल्लो उमेर समूहका बाल बालिकालाई रुचिकर चित्र कथा भए पनि घटना, चित्र र रङको उचित व्यवस्थापन नहुँदा त्यति चाख लाग्दो बनेको छैन । चित्रकारको लापरवाहीपन देखिन्छ ।

९. भाषागत हिसाबले पनि बाल कथामा त्रुटि देखिन्छ । **'मङ्गलेको बानी'** कथामा केही छपाइगत त्रुटि देखिन्छ । 'समाज' शब्दलाई 'समान' बनाइएको छ ।

१०. लोक कथा अन्तर्गत एउटा मात्रै थारू लोक कथा समावेश गरिएको छ । त्यसमा थारू भाषाका शब्दहरू समावेश गरिए तापनि नेपाली भाषामा त्यसको अर्थ समेत दिँदा अन्य भाषी बाल बालिकाले बुझ्न सजिलो भएको छ । यो अत्यन्त सकारात्मक, समावेशी र उपयुक्त छ ।

११. औपचारिक शिक्षाको हैसियत नपाए पनि सहयोगी सामग्रीको रूपमा बाल कथाहरू रहनु पर्दछ तर पनि स्वाध्यायन मात्रका निम्ति ज्ञानमूलक कथाहरू रहनु पर्नेमा त्यसो भएको देखिँदैन । केलाएर हेर्दा सन्दर्भ सामग्रीको हैसियत पनि कमै जमाएको छ ।

१२. चित्र कथालाई निरन्तर अङ्कमा प्रकाशित गर्नु सह्रानीय कुरा हो । यसका माध्यमबाट हत्या, हिंसा, शान्ति, बुद्ध उपदेश, सत्मार्ग दिलाउने कार्य पनि तारिफयोग्य र प्रशंशनीय मान्नु पर्दछ ।

१३. शब्द भण्डारगत दृष्टिले पनि कथामा समानता पाइँदैन । **'शीर्षक के हो ?'** (साउन) कथामा १४८ शब्दको प्रयोग पाइन्छ भने **'पैसा नै सबथोक होइन'** (असार) कथामा ४०३ शब्द रहेको छ ।

१४. बाल बालिकालाई कथा पढेर शिक्षा दिने काम मात्र नगरी कथा पढेर शीर्षक राख्न समेत लगाइएको छ । यो अत्यन्त रचनात्मक कार्य हो । कथा पढी सकेर रचनात्मक हुन **'शीर्षक के हो ?'** कथाले सहयोग प्रदान गर्दछ ।

१५. बाल बालिकालाई लोक कथामा मन जाने हुनाले लोक कथा समावेश गरिन्छ तर **'मुना'**मा एउटा (**बाह्रो बर्डिवा**) मात्र (थारू) लोक कथा समावेश गरिएको छ । यस्तै अन्य लोक कथाहरूको कमी देखिन्छ ।

१६. कुनै कथामा पात्रगत बहुलता त कुनै कथामा एउटा पात्रको सर्वोपरितालाई अङ्गालिएको छ । पात्रहरू मानवीय र मानवेतर छन् । पात्रको आत्मालापलाई पनि समेटिएको छ ।

१७. आधुनिक युगमा विज्ञानको देन बढेर आएको बेलामा विज्ञान सम्बन्धी कथाहरू राख्नु पर्नेमा त्यसको कमी देखिन्छ ।

१८. बाल कथाहरू समावेश गर्दा मेचीदेखि महाकाली र हिमाल, पहाड, तराई सबै भू-खण्डका बाल बालिकालाई हुने कथा समावेश गरिनु पर्छ । त्यसमा कमी देखिन्छ । अधिकांश बाल कथाहरू सहरकेन्द्री छन् ।

१९. कथाका पाठहरूको संरचना पक्षलाई वास्ता गरिएको छैन । संरचना पक्ष कम गराएर कथाहरू तल्ला कक्षामा अध्ययन गर्ने बाल बालिकाका निम्ति पनि भाषागत सरलता पनि त्यहाँ पाइँदैन ।

२०. कथाको अन्त्य भागमा ज्यादै आकस्मिकताको प्रयोग पान्छ । बाल बालिकाको निम्ति भनिएका कथाहरूको टुङ्गो अति नै सरल रूपमा हुनु पर्नेमा सो हुन सकेको छैन ।

२१. चित्र कथामा बाहेक अन्य अधिकांश कथाहरूमा वर्णनात्मकताको निर्वाह बढी मात्रामा देखिन्छ । संवादको प्रवलता रहने कथाहरू उत्तम बाल कथा ठहरिन्छन् भन्ने तथ्यलाई कम सम्झना गरिएको छ ।

२२. अधिकांश कथाहरूमा शब्दहरू अनावश्यक रूपमा दोहोरिएको पनि देखिन्छ । काम चल्ने ठाउँमा पनि अनावश्यक शब्दहरूको प्रयोगले कथालाई लम्बेतान बनाएको पाइन्छ ।

२३. अधिकांश कथाकारका कथाहरूमा उखान र टुक्काको शून्य प्रयोग पाइन्छ । **'मनचिन्ते रूख'** (जेठ), **'शीर्षक के हो ?'** (भदौ), **'भविष्यवाणी'** (असोज) कथाहरू बाहेक अन्य कुनै पनि कथाहरूमा उखान र टुक्काको प्रयोग भेटिदैन ।

२४. शब्द भण्डार अन्तर्गत बाह्र ओटा कथाको पद वर्गका सम्बन्धमा शब्दहरूलाई विश्लेषण गर्दा नाम पद–१०१९, सर्वनाम पद–१३०, विशेषण पद–३४९, क्रिया पद–७७४ र अव्यय–६६५ ओटा रहेका छन् । सबैभन्दा बढी नाम पद रहेको छ भने सर्वनाम कम छ ।

२५. बाल कथाको विषय वस्तु रैखिक ढाँचामा अगाडि बढेको पाइन्छ । **'शीर्षक के हो?'** (फागुन) कथा मात्र बर्तुलित ढाँचामा कथा वस्तु अघि बढेको छ ।

२६. छनोटमा परेका बाल कथाहरूमा धेरै मात्रामा जटिल वाक्यको प्रयोग देखिन्छ । सरल वाक्यको कम प्रयोग भेटिन्छ जसले गर्दा बाल बालिकालाई बुझ्न केही कठिन हुन्छ ।

२७. अनुकरणात्मक शब्दहरूको प्रयोग प्रशस्त पाइन्छ । एउटै शब्दको पुनरावृत्ति भई रहँदा नयाँ शब्दको सिकाइमा बाधा र पट्यार लाग्दो मानिन्छ ।

२८. छनोटमा परेका बाल कथाहरूलाई पद वर्गका आधारमा केलाउँदा अधिकांश बाल कथाहरूमा नाम पदको सङ्ख्या बढी देखिएको छ ।

६.२. सुझावहरू

'मुना' पत्रिकामा प्रकाशित बाल कथाहरूलाई स्वरूपगत, विषयगत, शब्द भण्डारगत आधारमा अध्ययन विश्लेषण गरिएको छ । उक्त आधारमा विश्लेषण गर्ने क्रममा केही कमी कमजोरी देखिएको छ । ति कमजोरीलाई सुझावको रूपमा तल बुँदाङ्कन गरिएको छः–

१. नेपाल सरकारको पूर्ण स्वामित्वमा रहेको यस पत्रिकालाई आग्रह र पूर्वाग्रह मुक्त बनाउनु पर्दछ। स्तरीयता र उपयुक्तताको आधारमा बाल कथाहरूको छनोट र स्तरण गरी प्रकाशन गर्नु पर्दछ।

२. औपचारिक र अनौपचारिक दुवै शिक्षा पद्धतिलाई सहयोग पुऱ्याउने लक्ष्यभित्र रहेर कार्य गर्नु पर्दछ ।

३. बाल कथाहरूलाई मनोरञ्जनमूलक भन्दा बढी ज्ञान र सीपमूलक बनाउने ध्येय राख्नु पर्दछ ।

४. बाल कथाहरू प्रकाशित गर्दा बाल बालिकाको रुचि, क्षमता र स्तर सुहाउँदो विषय वस्तु र भाषाको छनोट र स्तरण गर्नु पर्दछ ।

५. बाल कथाहरू स्वैर काल्पनिक, काल्पनिकभन्दा पनि यथार्थ र सत्यताको निकट हुनु पर्दछ । जसले बाल बालिकाहरूलाई भौतिक जगत्सँग प्रत्यक्ष साक्षत्कार गराउँदछ ।

६. पात्रहरूको चयन गर्दा सकभर मानवेतरभन्दा मानवीय पात्रको चयन गर्नु उपयुक्त हुन्छ । निर्जीव पात्रको तुलनामा सजीव पात्रको प्रयोग राम्रो मानिन्छ ।

७. 'मुना'मा प्रकाशित बाल कथाहरू माथिल्लो उमेर समूहका बाल बालिकाका लागि मात्रै जोड दिई प्रकाशित गरिएको पाइन्छ । तल्लो उमेर समूहका बाल बालिकाका निम्ति पनि कथा समेट्दा अझ लोक प्रियता बढाउँदछ ।

८. भाषिक सिद्धान्त अनुसार बाल बालिकाहरूको क्षमताभन्दा २०% कठिन शब्दको प्रयोग गरी कथा लेख्नु पर्दछ । यस सिद्धान्तलाई मनन गरी शब्दगत चयन गर्नु पर्दछ ।

९. एउटा मुख्य कमजोरी, चित्र कथामा घटना, चित्र र रङको सफल व्यवस्थापन भएको पाइँदैन । तल्लो उमेर समूहका बाल बालिकाहरूलाई रुचिकर चित्र कथा भए पनि घटना, चित्र र रङको सफल समायोजन नहुनाले रुचि घट्दछ । यस कुरालाई एकदमै मनन गर्नु आवश्यक छ ।

१०. टङ्कन र प्रकाशनमा भाषागत त्रुटिलाई एकदमै ख्याल गरिनु पर्दछ ।

११. बाल कथाहरूलाई विषयगत विविधताका आधारमा प्रशस्त कथाहरू समेटिनु उपयुक्त हुन्छ । विषयगत विविधताले मनोरञ्जन मात्रै नभई थप ज्ञान र प्रसङ्गबारे अवगत गराउँदछ ।

१२. **'मुना'** पत्रिकालाई पूरक सामग्रीको रूपमा हेरी यसको उद्देश्य बारे ख्याल गरी प्रकाशन गर्नु पर्दछ ।

१३. शब्द भण्डारगत अर्थात् कथाको लम्बाइमा एक रूपता पाइँदैन । शब्दहरू अनावश्यक रूपमा दोहोरिनु उपयुक्त हुँदैन । आवश्यक शब्दहरू मात्रै कथाहरूमा राखिनु पर्छ । सङ्क्षिप्ततालाई ख्याल गर्नु पर्छ ।

१४. एक्काइसौं शताब्दीमा विज्ञानको देनसँग सम्बन्धित बाल विज्ञान कथाहरू प्रकाशित गरी मनोरञ्जनसँगै जानकारी दिन सचेत हुनु पर्ने खाँचो छ ।

१५. बाल कथाहरू प्रकाशित गर्दा समावेशी र सकभर सबै भौगोलिक परिवेश मिल्ने विषय वस्तु र परिवेशको प्रयोग गर्नु पर्दछ । एक पक्षीय विषय वस्तु र परिवेशको प्रयोग गर्नु हुँदैन ।

१६. बाल कथाको संरचना पक्षलाई ख्याल गरी विषयगत र भाषागत सरलतालाई समेट्नु पर्दछ ।

१७. बाल कथाहरूमा संवादात्मकता र वर्णनात्मकताको समुचित प्रयोग आवश्यक ठानिन्छ । वर्णनात्मकताभन्दा संवादात्मकताको प्रयोग बाल कथामा उपयुक्त हुन्छ ।

१८. भाषागत त्रुटि, अनावश्यक शब्दहरू दोहोरिनु र उखान टुक्काको कम प्रयोगले निरसता र बाधा उत्पन्न गराउँदछ । सरल र उपयुक्त उखान टुक्काको प्रयोगले रुचि जगाउँछ ।

१९. बाल कथामा जटिल वाक्यको प्रयोग बढी पाइन्छ, जुन अनुपयुक्त छ । सरल वाक्यको प्रयोग बाल कथामा आवश्यक पर्दछ । सरल भाषा र सरस शैलीको प्रयोग उपयुक्त हुन्छ ।

२०. बाल कथाहरूको घटनाको उठान, बिस्तार, विकास र टुङ्गोमा क्रमिकता र कौतुहलताको निर्वाह गरिनु पर्दछ । हचुवाको भरमा कथालाई टुङ्ग्याउनु राम्रो हुँदैन ।

६.३. सम्भावित शोध शीर्षकहरू

एउटै अनुसन्धानले सबै पक्षलाई समेट्न गाह्रो हुन्छ । यी अध्ययनलाई पूर्णता दिन निम्न लिखित भावी अनुसन्धानका शीर्षकहरू प्रस्तुत गरिएको छ :-

१. **'मुना'** पत्रिकामा प्रकाशित बाल कविताको अध्ययन विश्लेषण
२. **'मुना'** पत्रिकामा प्रकाशित प्रबन्धको अध्ययन विश्लेषण
३. **'मुना'** पत्रिकामा प्रकाशित बाल कथाहरूको शैक्षणिक उपयोगिता
४. **'मुना'** पत्रिकामा प्रकाशित बाल कथाहरूको वाक्यगत अध्ययन विश्लेषण
५. **'मुना'** पत्रिकामा प्रकाशित बाल कथाहरूको शब्द भण्डारगत अध्ययन विश्लेषण

सन्दर्भ सामग्री

अधिकारी, बिनु (२०६७), **'कोपिला' साहित्यिक बाल पत्रिकामा प्रयुक्त बाल कथाको अध्ययन, विश्लेषण,** अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोध पत्र, ने.भा.शि.वि., त्रि.वि. ।

अधिकारी, हेमाङ्ग राज (२०६२), **समसामयिक नेपाली व्याकरण** (ते.सं.), काठमाडौंः विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।

——————— र बद्री विशाल भट्टराई (२०६३), **प्रयोगात्मक नेपाली शब्द कोश** (दो.सं.), काठमाडौंः विद्यार्थी प्रकाशन ।

आचार्य, लक्ष्मी प्रसाद (२०६१), **मुना बाल पत्रिकामा समाविष्ट कथाहरू को अध्ययन, विश्लेषण**, अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोध पत्र, ने.भा.शि.वि. त्रि.वि. ।

अर्याल, अच्युत शरण (२०५८), **नेपाली बाल साहित्यको अध्ययन**, अप्रकाशित विद्यावारिधि शोध पत्र, डीनको कार्यालयमा प्रस्तुत ।

खनाल, मनोज प्रसाद (२०६२), **बाल साहित्यकार शारदा रमण नेपालको जीवनी, व्यक्तित्व र बाल साहित्यिक कृतित्वको अध्ययन,** अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोध पत्र, नेपाली केन्द्रीय विभाग, त्रि.वि. ।

गिरी, जीवेन्द्र देव (२०६१), **नेपाली बाल पत्रिकाको बाल साहित्यमा योगदान,** काठमाण्डौ : विवेक सिर्जन शील प्रकाशन प्रा. लि. ।

गौतम, देवी प्रसाद र प्रेम प्रसाद चौलागाई (२०६७), **भाषा विज्ञान,** काठमाण्डौ : पाठ्य सामग्री पसल ।

ढकाल, शान्ति प्रसाद (२०६७), **सामान्य भाषा विज्ञान**, काठमाडौंः शुभकामना प्रकाशन ।

तिवारी, देव राज (२०६०), **नेपाल बाल कथाको अध्ययन**, अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोध पत्र, नेपाली केन्द्रीय विभाग, त्रि.वि. ।

तिवारी, प्रेम नाथ (२०६१), **नेपाली बाल साहित्यको विकासमा 'मुना' बाल पत्रिकाको योगदान**, अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोध पत्र, नेपाली केन्द्रीय विभाग, त्रि.वि. ।

न्यौपाने, टंक प्रसाद (२०६१), **भाषा विज्ञानको रूप रेखा,** (दो.सं.) काठमाडौंः जय बुक डिपो ।

——————— र दीप प्रसाद न्यौपाने (२०६३), **रूप विज्ञान**, काठमाडौंः भुँडी पुराण प्रकाशन ।

पोखरेल, माधव प्रसाद (२०५४), **नेपाली वाक्य व्याकरण**, काठमाडौंः नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान ।

पौडेल, राम (२०६३), **आधुनिक नेपाली कथामा बाल मनो विज्ञान**, काठमाण्डौ : सामुदायिक प्रिन्टर्स प्रा. लि. ।

प्रधान, प्रमोद (२०६१), **नेपाली बाल साहित्यको इतिहास**, काठमाण्डौ : विवेक सिर्जन शील प्रकाशन ।

बन्धु, चुडा मणि, समाजमा बाल साहित्यको भूमिका, **बाल साहित्य**, अंक-५, २०४९, पृ.१-३ ।

बस्नेत, भरत कुमार (२०६७), **'मुना' मासिक बाल पत्रिकामा समाविष्ट कविताहरू को अध्ययन, विश्लेषण**, अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोध पत्र, ने.भा.शि.वि., त्रि.वि. ।

भट्टराई, राम प्रसाद (२०६५), **भाषिक अनुसन्धान विधि**, काठमाण्डौ : शुभकामना प्रकाशन ।

भट्टराई, शिव प्रसाद र अन्य (२०६७), **'मुना'** बाल मासिक प्रकाशन, काठमाण्डौ : गोरखा पत्र संस्थान ।

भण्डारी, पारस मणि (२०६३), **स्नातकोत्तर शोध पत्र विवरण**, काठमाण्डौ : न्यू हिरा बुक्स ।

———————— र अन्य (२०६७), **भाषिक अनुसन्धान विधि**, काठमाण्डौ : पिनाकल पब्लिकेशन ।

यादव, योगेन्द्र प्रसाद र भीम नारायण रेग्मी (२०६९), **भाषा विज्ञान** (दो.सं.) काठमाडौंः न्यू हिरा बुक्स ।

राई, भक्त बहादुर (२०६३), **नेपाली बाल कथामा लोक साहित्यको प्रभाव**, अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोध पत्र, नेपाली केन्द्रीय विभाग, त्रि.वि. ।

रेग्मी, वेद राज (२०६८), **कक्षा १० को नेपाली पाठ्य पुस्तकको कविता विधामा प्रयुक्त शब्द भण्डारको अध्ययन**, अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोध पत्र, ने.भा.शि.वि., त्रि.वि. ।

लम्साल, राम चन्द्र (२०६५), **नेपाली भाषा र व्याकरण** (दो.सं.), काठमाडौंः सनलाइट पब्लिकेशन ।

———————— र अच्युत शरण अर्याल (२०६४), **नेपाली बाल साहित्य कोश**, काठमाण्डौ : अक्सफोर्ड पब्लिकेसन ।

लामिछाने, यादव प्रकाश (२०६५), **अनिवार्य नेपाली व्याकरण र रचना** (पाँ.सं.), काठमाडौंः विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।

शर्मा, बाल कृष्ण र अन्य (२०४०), **नेपाली बृहत् शब्द कोश**, काठमाडौंः नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान ।

हुमागाईं, जनक प्रसाद (२०५६), **नेपाली बाल साहित्य**, काठमाण्डौ : सुनकोशी साहित्य प्रतिष्ठान ।